IVRISPRVDENTIAE ANTEIVSTINIANAE RELIQVIAS

IN VSVM MAXIME ACADEMICVM
COMPOSITAS A PH. EDVARDO HVSCHKE

EDITIONE SEXTA AVCTA ET EMENDATA EDIDERVNT

E. SECKEL ET B. KVEBLER

VOLVMINIS ALTERIVS
FASCICVLVS PRIOR

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI LIPSIAE MCMXI

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

CONSPECTVS.

IVLIVS PAVLVS.

I.

PAVLI SENTENTIARVM AD FILIVM LIBRI QVINQVE.

NOVAE EDITIONIS PRAEMONITVM.

Pauli Sententiarum fragmenta omnia, non solum ea quae in codicibus Legis Romanae Visigothorum servantur, sed etiam ea, quae aliunde, scilicet ex Digestis, Fragmentis Vaticanis, Collatione, Consultatione, Appendicibus eruuntur, in hac collectione Huschkiana, destituto primi editoris consilio, plene componere statuimus. Ad textum eorum constituendum subsidiis fere iis, quae in editionibus praesto sunt, uti satis habuimus. Ea subsidia sunt haec.

Legis Romanae Visigothorum praeter editiones veteres, Haenelii, Arndtsii, Huschkii, imprimis ea usi sumus, quam curavit Paulus Krueger in Collectionis Iuris Anteiustiniani tomo II a. 1878. Is duos codices ab ipso diligenter collatos adhibuit: Parisiensem 4403, saeculi fere VIII vel IX (= L) et Monacensem 22501 (olim D 2), saeculi fere VII vel VI (= M), de quo scite egit Ludovicus Traube in Appendice editionis Theodosiani a Theodoro Mommsen curatae, ubi imagines photographice depictas complures addidit. Praeterea inspeximus codicis palimpsesti Legionensis Apographum editum a regia historiae academia Hispana a. 1896 et contulimus codicem Berolinensem Phillippicum 1761 saec. VI vel VII (= P), cuius imaginem praebet Traube l. c., cuius tamen menda manifesta non adnotavimus. Supplementa Sententiarum, quae in codicibus quibusdam Breviarii ex genuino libro Pauli hic illic additae sunt, partim ex Cuiacii Observationum libro 21, scilicet codicis

Vesontini nunc deperditi, ex quo integros titulos 1, 6 A; 1, 21; 2, 21 A; 2, 26; 2, 31 Cuiacius primus restituit et sententiam 5, 33, 8 supplevit, cetera, id est ea, quae subministrantur codicibus Eporedieni 35 (= E), Parisiensi Nouv. Acqu. Lat. 1631, antea Aurelianensi 207 (= K), Parisiensibus 4410. 4412. 4408. 12445 (antea S. Germani 366), Vaticano Reg. 1050, de quo primus egit Degenkolb in Commentationibus Mommsenianis a. 1877 p. 646 sq., deinde Conrat in Ztschr. Sav. Stiftg. XXIX, Germ. Abt. p. 240 sq. (vide infra pag. 53; 60) ex editione Kruegeriana hausimus. Lectiones Sententiarum, quae in Fragmentis Vaticanis, Collatione, Consultatione, Appendicibus Legis Romanae Visigothorum traditae sunt, debemus editionibus Mommseni et Kruegeri in Collectionis librorum iuris Anteiustiniani tomo III. (a. 1890) propositis. Digestorum fragmenta deprompsimus ex editione Mommseniana maiore. Ex Interpretatione Codicis Theodosiani adiecimus locum adhuc neglectum 2, 21 B, 3, item editione Mommseniana usi. Legis Romanae Burgundionum usurpavimus editionem, quam curavit De Salis in Monumentis Germaniae histor. Legum sectionis I tomo secundo, Hannoverae 1892. Abiecimus fragmenta tradita in Aldrici episcopi Cenomannici Memoriali, quod Werminghoffius edidit in Mon. Germ. Conc. II p. 841 sq., quippe quae spuria esse constet.

Unde singuli loci Pauli desumpti sint, id in hac nostra editione dextra parte primae cuiusque fragmenti lineae indicatur litteris et numeris obliquis.

Libris Sententiarum in codicibus praemittuntur tituli hi:

'Iuli Pauli sententiarum ad filium' in *LP* ante librum tertium.

'Iuli Pauli sententiarum receptarum ad filium' in *E* ante librum primum, in aliis codicibus in fine libri primi.

'(Pauli) sententiarum receptarum' in Cons. 6, 5a et ante librum secundum in *MP* et aliis codicibus.

'Pauli sententiarum' in Brev., Dig., Coll., Lege Rom. Burg., Cons. regulariter.

Rubricas damus eas, quae in Breviario, Collatione, Consultatione, Appendicibus, Interpretatione Codicis Theodosiani, Lege Romana Burgundionum traditae sunt. Quarum partem genuinam esse constat, partem interpolatam; modo textus reperitur, qui rubrica careat, modo rubrica, cui textus desit; sunt etiam rubricae, quae suo loco motae sint. Rubricas genuinas earumque ordinem restituere terminos huic editioni positos egreditur, praesertim cum restitui non possint, nisi fragmentorum quoque multorum extra Breviarium traditorum ordo mutetur, quo fieret, ut consuetus modus citandi inutiliter turbaretur. Itaque ab hac re manus abstinere tutius visum est. Ubicumque tamen de rubricarum fide dubitamus, hoc suo loco adnotavimus.

Pauli Sententiae non eae tantum, quae in Digestis exstant, sed etiam quae per Visigothos tradita sunt, quin multo magis interpolatae sint, quam prioribus editoribus visum est (cf. Huschkii praefationem infra p. 9 sq.), non dubitamus. Mutationes igitur textus genuini quam latissime detegere conati multos locos quos suspectos habemus notavimus. Sicut iam in Regulis Ulpiani exemplum ab Huschkio in Gai Institutionibus datum secuti apparatum criticarum notarum a congerie locorum parallelorum seiunximus, ita etiam in Pauli Sententiis notas lectionibus stabiliendis accommodatas segregavimus ab iis quae interpretationi et intellectui Sententiarum adiuvandis destinatae sunt. Has omnes inspectis locis percensuimus eisque augendis operam non minimam navavimus.

Quae de vita et scriptis Pauli, item de Sententiarum indole, ordine, consilio, denique de tempore quo scriptae esse videntur, dicenda sunt, de iis Huschke copiose disseruit in praefatione, quae infra sequitur. Quae cum etiamnunc digna sit, quae legatur, et cum opus Huschkii quoad fieri potest nobis servandum esse existimemus, eam repetere quam ipsi quid de illis rebus sentiamus exponere maluimus.

Restat ut gratias agamus Paulo Krüger, qui per litteras nos de lectionibus quibusdam codicum *L* et *M* atque erroribus editionis suae certiores fecit, et Maximiliano Conrat, qui plagulas commentationis de codice Vat. Reg. 1050 supra (pag. 2) commemoratae nobiscum benigne communicavit.

AD PAVLVM PRAEFATIO HVSCHKII.

DE IVLIO PAVLO EIVSQVE SENTENTIARVM LIBRIS PRAEMONITIO.

Iulius Paulus, non poeta ille temporibus Imp. Antonini Pii clarus (Gell. 5, 4. 16, 10, 9. 19, 7), sed ICtus, unde oriundus fuerit, plane est incertum. Patavinum fuisse ex statua Patavii Iulio Paulo cuidam dicata, ut recentis aetatis inscriptionem taceam, nullo iure adstruitur. Fuit autem Domitii Ulpiani aequalis et per omnes fere honorum gradus consors. Primum fortasse advocationibus Romae occupatus (L. 78 § 6 D. de leg. 3. Artemidor. onirocr. 4, 80 coll. Tzschirnero Zeitschr. f. RG. XII. p. 149), cum sub impp. Severo et Caracalla Aemilio Papiniano praefecto praetorio scrinium memoriae agens assedisset (Spartian. Pesc. Nig. 7, 4) et ipsis imperatoribus in consilio fuisset (Lamprid. Alex. 26, 5. Spartian. Pesc. Nig. 7. L. 40 D. de reb. cred. 12, 1. L. 97 D. de acq. v. omitt. her. 29, 2. L. 38 pr. D. de minor. 4, 4. L. 50 D. de i. fisci 49, 14. L. 9 D. de decur. 50, 2), factus est ab Elagabalo vel, quod plerique maiore veri specie tradidere, ab Alexandro demum praefectus praetorio (Lamprid. l. c.); Elagabalus enim eum relegasse vel deportasse, Alexander inter exordia imperii patriae reddidisse dicitur (Victor de Caes. 24, 6). Praeterea nihil de eo constat, quam quod et antiquitas praedicavit, velut Modestinus L. 13 § 2 D. de excus. (27, 1), Gordianus L. 6 C. de nupt. (5, 4), Diocletianus L. 11 C. ad leg. Corn. de fals. (9, 22), Iustinianus const. Omnem reip. § 5, et ipsa Pauli scripta, quae supersunt, testantur eum inter summos iuris conditores fuisse, qui ingenii acumine et

iurisprudentia nemini cesserit, scribendi vero ubertate etiam plerosque vicerit.

Inter libros eius vix alii maiorem apud posteros auctoritatem nacti sunt, quam 'Sententiarum ad filium libri quinque', similes illi quidem et fortasse aemuli Ulpiani Opinionibus, nisi quod hoc opus, cuius sex tantum libri priores, Sententiarum primo et alteri fere respondentes, Iustiniani aevum tulerant, multo prolixius videtur fuisse. Ceterum utroque opere id egerunt auctores, ut edicti perpetui ordinem secuti potissimas iuris sententias, quae usu invaluerant, quasi medullam eorum, quae ad edictum late disputari solebant, nullo tractatu habito nec ullo auctore laudato ius dicentium vel respondentium maxime et iudicantium in usum proponerent. Quod autem de ordine edicti perpetui dixi, Paulus eum ita videtur secutus esse, ut singulis libris quasdam integras edicti partes complecteretur. Nam primo *τὰ πρῶτα* et partem de iudiciis, altero partem de rebus et eam, quam Iulianus interposuisse fertur, de dotibus et tutelis (cum actione de rationibus distrahendis et de furtis et de operarum obligatione, qua patroni loco legitimae libertarum tutelae in masculis libertis sibi prospiciebant) persecutus est. Tertius deinde liber modo unam sed amplam partem de testamentis et legatis continuisse videtur; similiter quartus praemisso iure fideicommissorum, quod ad intestati b.p. quasi transitum faciebat, partem de intestati b. possessionibus, quo pertinet etiam locus de manumissionibus ut gravissima causa bonorum possessionum, quintus denique extremam edicti partem, quae ad ceteras res imperii pertinebat, et iudicia publica, quorum leges, ab aliis tantum praetoribus exercitae, dudum quasi pro accessione praetorii iuris habitae erant.

Scripti sunt Sententiarum libri non ante Antonini Caracallae tempora; nam et ab hoc cum patre a. 206. de donationibus inter virum et uxorem constituti iuris (L. 32 D. de don. int. vir. et ux. 24, 1) mentionem habent L. 59 D. ib. [= Sent. 2, 23, 7] et 2, 23, 5, et eiusdem imp. Antonini esse videtur de servitutibus rescriptum (L. 2 D. comm. praed. 8, 4), ad quod Paulus lib. 1. Sent. L. 9 D. de serv. pr. rust.

(8, 3) [= Sent. 1, 17, 3[1]] respicit. Sed et rescripti L. 3 C. de legat. (6, 37), quod post obitum Severi Caracalla cum fratre Geta a. 211. dedit, notitiam habuisse dici potest Sent. 3, 6, 16. Contra eum 5, 16, 11 non novisse Caracallae rescriptum, quod Ulpianus L. 33 § 2 D. de procur. (3, 3) allegat, re non intellecta (de qua vid. Geib Röm. Criminalproc. p. 595 seq.) Fittingius 'über d. Alter d. Schr. d. Röm. Jur.' p. 48 sine causa contendit.[2] Equidem existimaverim aut extremis Caracallae temporibus aut paulo post in exilii otio Paulum hos libros composuisse, cum praefecturam adeptus vix novis libris conscribendis vacaverit.

Ceterum eum, quem supra posui, verum operis titulum fuisse arbitror. Disputatur quidem primum de additamento 'ad filium', quod tantum in quibusdam Legis Rom. Visigothorum codicibus invenitur. Sed in his sunt fide digni, et cum facile id brevitatis causa a librariis plerisque omitti potuerit[3], quemadmodum ab aliis adiceretur, nisi ab ipsa authentica Pauli scriptura profectum et propagatum, vix intellegi potest. Deinde de eo quaeritur, quod in quibusdam Breviarii Alariciani codicibus pro sententiis simpliciter dicuntur 'Sententiae receptae'. Sed cum haec adiectio ignoretur, ubicunque alias harum Sententiarum mentio fit, hoc est in Collatione, in Fragmentis Vaticanis, in Th. C., in L. Rom. Burgundionum, in Indice Florentino, in Iustiniani Digestis et in ipsius Breviarii plerisque codicibus, eam quoque ab ipso Paulo esse tanto minus habet probabilitatis, quam,

---

1) [Haec vix recta sunt. nam tam D. 8, 4, 2 quam 8, 3, 9 (= Sent. 1, 17, 3) interpolata esse uidentur nec alter locus alteri respondet.]

2) [In altera editione sui libri, quae prodiit a. 1908, Fitting hanc opinionem non repetiit. cf. etiam Mommsen Strafr. p. 1044, 8.]

3) Ut factum videmus in plerisque Macrobii Saturnaliorum codicibus. Cf. Iani ed. p. 3. Si vero librariorum id additamentum sit, certe ipse Paulus filio suo hoc opus ad erudiendum eum dicavisse et inscripsisse credendus est, ut alii ante eum vel post fecerunt. Cf. M. Hertz, Zeitschr. f. d. Alterth. Wiss. 1850, p. 447.

qua ratione ea postea invaluerit, facili coniectura assequi liceat. Plane non probo Puchtae sententiam, Visigothos opinantis ab ipsis in legem suam receptas hac cognominatione Sententias a genuinis distinguere voluisse; nam eadem et in Consultatione 6, 5ª extat, cui fides in hac re nullo iure derogatur, et si haec vera causa esset, non intellegeretur, quin et ceteri libri iuris veteris in legem illam recepti, velut Gregorianus, Hermogenianus et Theodosianus Codices eadem appellatione insigniti fuerint. At Paulum constat alium quoque librum edidisse inscriptum 'Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum lib. VI', qui cum succinctius 'Sententiarum' titulo propagari coepissent, ne cum alteris Sententiarum libris confunderentur, variis adiectionibus a librariis distincti sunt, velut 'Sententiarum sive Decretorum libri' in quibusdam Digestorum locis, uel 'Sentention ητοι facton' in Indice Florentino. Hoc vero si in illo libro factum constat, mirum paene videri deberet, si non etiam in nostro, maxime illa 'ad filium' inscriptione amissa, similis cautio distinguendi causa a quibusdam adhibita esset.[1] Quod autem 'receptas' has Sententias cognominarunt, factum esse puto ratione habita imperialium constitutionum, quae de Pauli scriptis vel confirmandis vel infirmandis postea emissae sunt, maxime L. 2 Th. C. de resp. prud. (1, 4), quae speciatim has Sententias 'recepta auctoritate' firmaverat. Cum tamen his ipsis constitutionibus etiam acceptum quodammodo referendum sit, quod adhuc Pauli Sententiis fruimur, paulo accuratius res enarranda est.

Sciendum est igitur causam restitutionis damnati cuiusdam, cui Constantinus favebat, cum Pauli et Ulpiani aliquae ad Papinianum notae ei adversarentur, imperatorem, ne ex gratia contra ius commune rescripsisse videretur, permovisse, ut generali epistola ad Maximum praefectum urbi paucis ante Kal. Oct. diebus a. 321. Romam data Ulpiani et Pauli in Papinianum notas, 'qui (ait) dum ingenii laudem sectan-

---

1) Idem fere sensit Hugo Gött. gel. Anz. 1833. p. 1299. De aliorum opinionibus vid. Arndtsii edit. Praef. p. XI.

tur, non tam corrigere eum, quam depravare maluerunt', aboleri praeciperet (cf. L. un. Th. C. de sent. pass. 9, 43. L. 1 Th. C. de resp. prud. 1, 4). Quod item deinde, ut tanto magis modo in Papiniani honorem praeceptum videretur, ad Marciani in eum notas translatum est (Const. Deo auctore § 6). Sed hoc opprobrium in universum Paulo detraxisse videtur, ut vel Sententiarum auctoritas, fortasse ut ab exule editarum[1] et in quibus ex instituto nullus auctor neque laudabatur neque reprehendebatur, iam antea dubia rursus in dubium vocaretur. Igitur sexennio post idem imperator ad eundem Maximum, tum praefectum praetorio Galliarum, ut videtur, Treviris legem 2 Th. C. eod. misit, qua praefatus, universa quae scriptura Pauli contineantur, recepta auctoritate firmanda et omni veneratione celebranda esse, specialiter subicit: 'ideoque Sententiarum libros, plenissima luce et perfectissima elocutione et iustissima iuris ratione succinctos, in iudiciis prolatos valere non dubitatur.' Quae quidem verba cum ex imperatoris sententia tantum ad commendandam inter cetera Pauli scripta Sententiarum auctoritatem forte tunc lacessitam pertinuisse videantur, poterant tamen etiam ita accipi, ut singulae quaeque sententiae ab imperatore confirmatae essent: praesertim cum ita demum privilegium Paulo in uno libro irrogatum privilegio in altero dato compensatum et iniuria summo viro facta exaequata esse videretur. Et ita revera isto aevo, amplas opes litterarias in dies magis fastidiente, cupide accepta sunt. Nam Theodosius II. et Valentinianus III lege 3 Th. C. eod. ad senatum urbis Romae a. 426. data leges 1 et 2 citt. repetentes Pauli sententias semper valere praecipiunt, hoc est perinde 'ac divalis constitutio', ut addit Consult. 7, 3.

Hac ratione effectum est, ut in partibus occidentis, maxime in Galliarum praefectura, Pauli Sententiae quasi singulari iure receptae esse censerentur et cunctos ceteros

1) Etiam responsorum libros Paulum non ante Elagabali tempora edidisse efficitur L. 99 D. de solut. (46, 3) coll. Lamprid. Sever. Alex. 39.

ICtorum libros in iudiciis legi solitos ut auctoritate ita usu superare inciperent et ipse Paulus Iuridicus quasi κατ' ἐξοχὴν cognominaretur (Consult. 7, 3. Isidor. Orig. 5, 24, 30). Circa finem enim saeculi quinti tam in Consultatione et in lege Rom. Burgundionum, quam in edicto Theodorici hunc solum librum adhibitum videmus, ex quo ius civile praeter imperatorum constitutiones peteretur. Denique cum paucis annis post Alaricus II. vetus ius in epitomen redigendo legem Romanam regni Visigothorum componeret, idem ex iure fere solos Sententiarum libros corpori suo ita inseruit, ut ex his quoque lites dirimerentur; Gai enim Institutiones magis in scholarum usum et Papiniani responsa inclyti nominis gratia retinuisse videtur. Et huic quidem breviario Alariciano potissimum debemus, quos nunc Pauli Sententiarum libros appellamus.

Quantam partem ex iis Visigothi suam fecerint, ne coniectura quidem satis certa definiri potest. Cum tamen constet ex Theodosiano Codice non multum supra decimam partem eos retinuisse (Haenel praef. ad L. Rom. Vis. p. IX) cumque, ut ipsi aiunt (initio lib. I. tit. 1.), ea tantum ex his Sententiis corpori suo voluerint annecti, 'quae in Theodosiano Codice pro dirimendis litibus non inveniuntur inserta', aegre credas maiorem partem eos Paulo reliquisse. Huic vero si addideris, quae praeterea nobis servata sunt, ne ad quartam quidem partem pervenies, quantam ex genuino opere circiter superesse Schultingius (init. adnot. ad Paulum) et Arndtsius (Praef. p. X) arbitrati sunt.

Sed satius fuerit quaerere, an ea saltem, quae in breviatis Sententiis legimus, integra ad nos pervenerint. Quod de ipsis sententiis ita affirmare ausim, ut consulto vix quicquam mutatum ab Alarici prudentibus putem, nisi ipsi breviatione eo perducerentur, ut etiam mutarent. Nec enim mutandarum legum sed eligendarum potestatem rex iis dederat, ut ipse in Commonitorio testatur, et si sententias pariter in Breviario et in Collatione vel Consultatione servatas contuleris (quas Haenel l. c. not. 27 collegit), non alias repereris discrepantias, quam quae librariorum vitiis

probabiliter tribuantur.[1] Interdum vero excerptionem etiam mutationem secutam esse velut ex 1, 1, 2; 3. 1, 9, 2. 2, 26, 7. 3, 6, 15 collatis cum iisdem sententiis alio modo ad nos perlatis colligi potest. Alia omnino causa est titulorum. Quos quidem ipsum Paulum singulis materiis apte praescripsisse dubitare non licet. Sed in his omittendis, fingendis, corrumpendis non minus in his Sententiarum quam in aliis similibus libris nec modo Alarici prudentes sed etiam librarii vetustiores et posteriores ita grassati sunt, ut de eorum genuina facie restituenda prorsus desperandum sit.[2] Hos vero si exceperis, in crisi exercenda nihil quidem obstat, quo minus et in hoc opere, quod ipso Paulo dignum sit, ex scriptura nobis tradita efficere conemur: ut tamen non omnes locos hoc modo sanari posse speremus. Et haec lex critico data tanto maius habet momentum, quod Pauli Sententias, cum maxime inde a saeculo quinto quam plurimis exemplis spargerentur, mature vitiis inquinatas esse, adeo ut nec ii codices, quibus Iustiniani et Alarici prudentes usi sunt, ab hac labe immunes fuerint, non modo credibile est, sed etiam ipsa re comprobatur.

Cum vero iam ad Paulum integritati suae restituendum venerimus, primum sciendum est epitomae Alaricianae non exiguum numerum supplementorum accedere, partim ex Fragmentis Vaticanis et Collatione et Consultatione et Iustiniani Digestis, partim ex quibusdam codicibus breviarii Alariciani, quibus ex genuinis Pauli Sententiis, ut videtur, singulae sententiae adscriptae erant, quo in numero maxime celebratur codex Vesontinus, a Cuiacio in Obs. 21, 11—13. 15—19. 21. 22. exscriptus et in editione sua a. 1566. adhibitus, nunc vero deperditus.[3]

---

1) De 2, 26, 7 coll. cum Collat. 4, 12, 6 ad illum locum diximus.

2) Cf. ex. gr. 2, 30. 3, 4B. 4, 4. 4, 7. 5, 10. 5, 22. Praeterea vid. Cuiac. ad 5, 20, Schulting. ad initium libri primi, Heimbach. in Gersdorf. Repert. Lips. 1843. III. p. 139 seq., Haenel. Praefat. ad leg. Rom. Vis. p. XVII seq.

3) Cf. Stieber Praef. ad Hauboldi opusc. acad. T. II. p. CXLII,

Quod vero ad ipsam epitomam Alaricianam attinet, ea quidem permultis codicibus mss. ad nos propagata est, quorum nonnulli ab editoribus saeculo decimo sexto inspecti, nunc ubi sint, ignoratur, multo maior autem pars adhuc exstat, nec solum exstat, sed et in lucem protracta est. Inprimis Gustavi Haenelii doctrinae et indefesso studio debetur, quod triginta quattuor codicum ab ipso descriptorum et collatorum lectionibus uti liceat.[1] Quorum quidem singulorum de dotibus agere et longum est nec tanti refert. Igitur sufficit hoc loco generaliter notasse, duos saeculi septimi, ceteros insequentium saeculorum esse, alios saepe alias sententias continere nec quemquam ceteros ita praestantia superare, ut eo solo uti liceat. Omnino autem in hunc numerum non veniunt codices epitomarum illarum, velut Aegidianae, Guelferbitanae, aliarum, quae rursus ex breviario Alariciano posterioribus saeculis factae, nostra demum aetate eiusdem Haenelii merito in pleniorem notitiam venerunt. Et sane ad genuinum Paulum restituendum vix quidquam conferunt.

De editionibus Pauli Sententiarum antiquioribus ex instituto non agimus, sed remittimus lectorem ad Arndtsium, qui in suae editionis praefat. p. XV seq. eas recensuit. Illud tamen admonere e re est, post Cuiacium et Schultingium, quorum egregias adnotationes continet 'Iurisprudentia

---

Haenel. praef. ad leg. Rom. Visig. p. XVII. XIX. Verisimile est, in ceteris occidentis partibus extra regnum Visigothorum (nam hic antiquum ius per novam legem Romanam abolitum erat) genuinarum Pauli sententiarum codices diutius in usu fuisse et postea Francorum regno prolatato etiam ab his, qui in Gallia meridiana ius docerent, usurpari coepisse. Ibi enim scholas antiquos libros retinuisse, exceptis fortasse Gai Institutionibus, probat remissio ad 'Pauli Responsa sub titulo de re uxoria' in Interpr. Th. C. 3, 13, 2. Cf. Isidor. Orig. 5, 14 et Const. Omnem reip. § 1.

1) Descriptos invenies post Stieberum l. c. T. II. p. LXXXVII seq. in Haenel. praef. ad. L. Rom. Visig. c. III. p. XL. seq. Ipsam 'Variet. scripturae ex Pauli a Visig. epit. codicibus' collegit idem Bonn. 1834. et in Corp. iur. anteiust. Bonnensi p. 163 seq. Unus ex his codd., Berolinensis, ibi collatus est a Rudorfio.

vetus anteiustinianea', neque emendandis neque explicandis his Sententiis multum profectum esse. Quod etiam cadit[1] in novissimas editiones, Lud. Arndtsii alioqui diligentissimam, quae prodiit in Corpore iuris anteiust. Bonnensi et separatim Bonnae 1833., et Gust. Haenelii in lege Rom. Visigothorum edita Lips. 1849. Nam ne varietas quidem lectionum Haeneliana in his editionibus adhibita est, non ab Arndtsio, qui eam nondum noverat, cum editionem suam componeret, non ab Haenelio, qui omnino non id egit, ut Paulum, sed ut legem Romanam Visigothorum quam plenissimam et integerrimam praestaret.

Nos vero eo quam maxime incubuimus, ut etiam has veteris iuris reliquias ab omnibus vitiis, quoad fieri posset, purgatas suo nitori restitueremus, ceterum totius instituti nostri memores. Itaque in ipso textu eas tantum sententias perscriptas dedimus, quas Breviarii codices subministrant; reliquas, quae in Digestis vel in hoc ipso, quod edimus, corpore exstant, ut chartae parceremus, suo loco allegari satis habendum erat. Quo in loco definiendo licet rectius interdum superioribus editoribus versati esse nobis videamur (quaedam acute monstrante Heimbachio in Repert. Lips. 1843. III. p. 139 seq.), multum tamen abest, ut res iam confecta esse putari possit. Interpretationem Alaricianam omisimus. Codicum mss. diligenter est ratio habita, ita tamen, ut eas tantum lectiones, quae usum aliquem praeberent, indicaremus, qua in re numeri, quibus codices insignire vitandi erroris causa placuit, ad catalogum Haenelianum in praefatione legis Rom. Visig. referendi sunt. Denique ubi nostra lectio cum Arndtsiana consentiret, nihil monentes, ubi vel ab omnibus vel certe a novissimorum editorum editionibus discreparet, hoc quoque in notis indicavimus. Iam vero, num quid profecerimus, tu ipse, lector, vide.

1) Nec meum tantum hoc iudicium est. Cf. Heimbach. Repert. Lips. III. p. 137 seq. Boecking. Pandect. § 22 p. 74.

NOTARVM EXPLICATIO.

App. vel *app.* = Appendices legis Romanae Visigothorum ed Krueger Coll. III p. 253 sqq.
Brev. vel *Br.* = Breviarium Alaricianium.
C. = Codex Iustinianus.
C. Th. = Codex Theodosianus.
Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum.
Cons. vel *Cs.* = Consultatio veteris cuiusdam Iurisconsulti.
D. vel *Dig.* = Digesta Iustiniani.
E = Breviarii codex Eporediensis.
F = Digestorum codex Florentinus.
Fr. Vat. = Fragmenta Vaticana.
H = Breviarii codex Legionensis. cf. infra *Leg.*
I. = Institutiones Iustiniani.
Interpr. = Interpretatio in Breviario adiecta.
K = Brevarii codex Parisiensis Nouv. Acq. Lat. 1631, olim Aurelianensis.
L = Brevarii codex Parisiensis 4403.
Leg. = Breviarii codicis Legionensis Apographum; cf. supra pag. 1.
M = Breviarii codex Monacensis 22501.
P = Breviarii codex Berolinensis Phillippicus 1761.
Trib. = Tribonianus.
Vat. = codex Vaticanus.
Vesont. vel *Ves.* = codex Vesontinus. cf. supra pag. 2.
Visig. = Visigothi auctores Breviarii.

Quibus locis siglae *Brev.* additae sunt notae codicum uncis inclusae, Breviarium auctum significatur.

PAVLI SENTENTIARVM AD FILIVM

LIBER PRIMVS.

[TIT. IA.]

1. Consiliari*o* eo tempore, quo adsidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alienum autem non prohibetur. [*D.1,22,5*

2. Filii libertorum, libert*o*rumque liberti, paterni et patroni manumissoris domicilium aut originem sequuntur. [*D.50,1,22* 3. Vidua mulier amissi mariti domicilium retinet exemplo clarissimae personae per maritum factae: sed utrumque aliis interuenientibus nuptiis permutatur. 4. Municipes sunt liberti et in eo loco, ubi ipsi domicilium sua uoluntate *con*tulerunt, nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt praeiudicium et[1] utrubique muneribus adstringuntur. 5. Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. 6. Senator ordine motus ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetrauerit, non restituitur. 7. Senatores et eorum filii filiaeque quoquo tempore nati nataeue, itemque nepotes[2], pronepotes et proneptes ex filio origini eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem. 8. Senatores, qui liberum commeatum, id est ubi uelint morandi arbitrium, impetrauerunt, domicilium in urbe retinent. 9. Qui faenus exercent, omnibus patrimonii intributionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant.

10. Honores et munera non ordinatione, [*D.50,2,7* sed potioribus quibusque iniungenda sunt. 11. Surdus et mutus si in totum non audiant aut non loquantur,

---

1) sed *Krueger.* 2) nepotes et neptes *Hu.; similiter Mommsen, qui* pronepotes *et* pro *delet.*

ab honoribus ciuilibus, non etiam a muneribus excusantur. 12. Is, qui non sit decurio, duumuiratu uel aliis honoribus fungi non potest, quia decurionum honoribus plebeii fungi prohibentur. 13. Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit, si contrariam uoluntatem uel apud acta praesidis uel apud ipsum ordinem uel quo alio modo[1] contestatus sit.

14. Aestimationem honoris aut muneris [*D. 50,4,16* in pecunia pro administratione offerentes audiendi non sunt. 15. Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam coepit, totam praestare operis inchoati exemplo cogendus est. 16. Inuitus filius pro patre rem publicam saluam fore cauere non cogitur. 17. Defensionem rei publicae amplius quam semel suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas postulet.[2]

18. Ab his oneribus, quae possessionibus [*D. 50,5,10* uel patrimonio indicuntur, nulla priuilegia praestant uacationem. 19. Corpus mensurarum[3] frumenti iuxta annonam urbis habet[4] uacationem: in prouinciis non idem.[5] 20. Angariorum praestatio et recipiendi hospitis necessitas et militi et liberalium artium professoribus inter cetera remissa sunt. 21. Auctis post appellationem medio tempore facultatibus paupertatis optentu non excusantur. 22. Defensores rei publicae ab honoribus et muneribus eodem tempore uacant.

23. Legato, qui publicum negotium tuitus [*D. 50,5,12* sit, intra tempora uacationis praestituta rursum eiusdem negotii defensio mandari non potest. 24. Comites praesidum et proconsulum procuratorumue Caesaris a muneribus uel honoribus et tutelis uacant.

25. Legatus antequam officio legationis [*D. 50,7,11* functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his, quae ad iniuriam eius uel damnum parata sunt.

---

1) uel quo alio modo *Trib.*? 2) nisi id fieri necessitas postulet *Trib.*? 3) mensorum *Haloander.* 4) habent *F.* 5) item *Haloander.*

26. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam reuertetur,[1] decessit, sumptus, qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur.

27. Decuriones pretio uiliori frumentum, [*D.50,8,7* quod[2] annona temporalis est, patriae suae praestare non sunt cogendi. **28.** Nisi ad opus nouum pecunia specialiter legata sit, uetera ex hac reficienda sunt.

29. Ad curatoris rei publicae officium [*D.39,2,46* spectat, ut dirutae domus a dominis extruantur. **30.** Domum sumptu publico extructam, si dominus ad tempus[3] pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, iure eam[4] res publica distrahit.

TIT. I. DE PACTIS ET CONVENTIS.[5] [*Brev. Cs.7,6*

1. De his rebus pacisci possumus, de [*Brev.(LKE)* quibus transigere licet; ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur. **2.** In bonae fidei con- [*Brev.*[6] *Cs.4,4* tractibus[7] pactum conuentum alio pacto dissoluitur, et licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur. **3.** Pacto conuento Aquiliana[8] sti- [*Brev.(LK).D.2,15,15* pulatio subici solet, sed consultius est huic poenam quoque[9] subiungere, quia rescisso quoquo modo[10] pacto poena ex stipulatu peti[11] potest. **4.** Neque[11] [*Brev. Cs.* contra leges neque[12] contra bonos mores [*4,7. 7,4* pacisci possumus. **4ª.** Pactum contra ius aut [*Cs.7,5*

1) reuerteretur *Krueger.* 2) quam *Cannegieter. cf. D.* 48, 12, 3 *pr.* 50, 1, 8. 3) ad tempus] intra IV menses *Paul.? cf. Voigt, Rechtsgesch.* II *p.* 38; *vid. etiam D.* 17, 2. 52, 10 (*Ulp.* 922). *C.* 8, 10, 4 (*a.* 245). 4) *del. Mo.* 5) conuentis *Brev. Cons.* 7, 6. conuentionibus uel transactionibus *Cons.* 4, 3. *cf. Cons.* 4, 6. 7, 4. 6) *in Breviario ita:* Omne pactum posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem. 7) in bonae fidei contractibus *vix Pauli sunt.* 8) Aquiliana quidem *Dig.* 9) poenam quoque *Brev.* poenalem quoque stipulationem *Dig.* 10) quoquo modo *Brev.* forte *Dig.* 11) stipulatu peti *Dig.* stipulatione peti *K.* stibolatio repeti *L.* 12) nec *Cons.* 7, 4.

Tit. I § 2. *cf. D.* 2, 14, 27, 2 (*Paul.* 128). — § 4ª. *cf. D.* 2, 14, 7, 7 (*Ulp.* 249).

constitutiones aut senatus consulta interpositum nihil momenti habet. 5. De rebus litigiosis et [*Brev.(LKE)* conuenire et transigere possumus. 5ª. Post [*Cs.4,6.* rem iudicatam pactum, nisi donationis causa inter- [*7,6* ponatur, seruari non potest. 6. Functio dotis [*Cs.4,3* pacto mutari non potest, quia priuata conuentio iuri publico nihil derogat. 7. De criminibus prop- [*Cs.4,7* ter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest.

[TIT. IB.]

1. Parentes naturales in ius uocare nemo [*D.2,4,6* potest: una est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia. 2. Ingratus libertus est, qui [*D.37,14,19* patrono obsequium non praestat uel res eius filiorumue tutelam administrare detractat.

[TIT. IC.]

1.[1] *Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τίτλῳ*[2] *ἐν τῇ πρὸ ταύτης*[3] *σεντεντία*[4] *καὶ τιμωρίαν ὁρίζει ὁ Παῦλος κατὰ τοῦ φισκοσυνηγόρου συνηγορήσαντος κατὰ τοῦ φίσκου.*

In eodem autem titulo in praecedenti sententia etiam poenam definit Paulus adversus advocatum fisci, qui contra fiscum patrocinium praestitit.

TIT. II. DE PROCVRATORIBVS ET COGNITORIBVS.[5] [*Brev.*

1. Omnes infames, qui postulare prohibentur, [*Brev.* cognitores fieri non possunt[6] etiam uolentibus aduer-

---

1) *Thalelaeus in Schol. Basil.* 8, 1, 36. 2) *Dig.* 3, 1. 3) *Dig.* 3, 1, 10. 4) *σεντεντίᾳ Mommsen in Addendis ad Digestorum editionem maiorem Tom.* I *pag.* LXXXIII *ad* 81, 26. *σεντεντίας Heimbach.* 5) de cognitoribus et procuratoribus *Paulus*? (*Hu. confert C. Th.* 2, 12 *et Fr. Vat. ante* § 317). procuratoribus et *del. Cuiacius.* 6) posse *LMP.*

Tit. I § 5ª. *cf. D.* 12, 6, 23, 1 (*Ulp.* 2897). *C.* 2, 4, 32 (*a.* 294). *Cons.* 9, 8 (*a.* 215). 9, 16 (*a.* 225). 9, 15 (*a.* 240). 9, 14 (*a.* 259). 9, 1 (*a.* 365). *infra* 1, 19, 2. — § 6. *cf. D.* 50, 17, 45, 1 (*Ulp.* 906).

sariis.[1] 2. Femina in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibetur. 3. In rem suam cognitor procuratorue ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.[2] 4. Actio iudicati non solum in dominum aut domino, sed etiam heredi et in heredem datur.

TIT. III. DE PROCVRATORIBVS. [*Brev.*

1. Mandari potest procuratio *et*[3] praesenti *et* [*Brev.* *absenti*[3] et nudis uerbis et per litteras et per nuntium et apud acta praesidis et magistratus. 2. Procurator aut ad litem aut ad omne negotium aut ad partem negotii aut ad res administrandas datur. 3. Volunta- [*Cs.* 3,6 rius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet. 4. Cum [*Fr. Vat.* 336 quo ag*itur suo nomine, si quidem in rem, pro praede litis et* uindiciarum aduer*sario satisdare cogitur aut iudicatum solui; quod* si in personam sit actio, *dumtaxat ex certis causis iudicatum solui satisdat. alieno nomine qui conuenitur* in rem, pro praede litis et *uindiciarum aut iudicatum solui, qui in personam, iudicatum solui satisdabit.* 5. Actoris procurator non [*Cs.* 3,7. *Fr. Vat.* 336 *i. f.* solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisdare cogitur. 6. Procurator [*Fr. Vat.* 337 antequam ——————————— accipere iudicium ———————. 7. Petitoris pro- [*Cs.* 3,8 curator rem ratam dominum habiturum desiderante aduersario satisdare cogendus est, quia nemo in re aliena idoneus est sine satisdatione. 8. Si satis non [*Cs.* 3,9 det procurator absentis, actio ei absentis nomine non

---

1) *Hu. notat: 'ad ceteros igitur infames pertinebat exceptio cognitoria. Gai.* 4, 124. *I.* 4, 13, 11.' 2) *hic inseruit Hu. Fr. Vat.* 340. 3) *suppl. Hu.*

Tit. II § 4. *cf. Fr. Vat.* 317. 331 (*Pap.* 411). *D.* 3, 3, 28 (*Ulp.* 33). *C. Th.* 2, 12, 7 (*a.* 424).
Tit. III § 4. *cf. Gai.* 4, 89 *sqq.* — § 7. *cf. Gai.* 4, 101. *D.* 3, 3, 46, 2 (*Gai.* 84).

datur. 9. Actoris procurator[1] non in rem [*D.3,3,30* suam datus propter impensas quas in litem fecit potest desiderare, ut sibi ex iudicati actione[2] satis fiat, si dominus litis soluendo non sit. 10. Absens [*D.3,3,71* reus causas *ab*sentiae *per* procuratorem reddere potest.

TIT. IV. DE NEGOTIIS GESTIS. [*Brev.*

1. Qui negotia aliena gerit, et bonam fidem [*Brev.* et exactam[3] diligentiam rebus eius, pro quo interuenit, praestare debet.[4] 2. Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo uel curatori eius tenebitur.

2ª. Litis contestatae tempore quaeri solet, [*D.3,5,36pr.* an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

3. Si pecuniae quis negotium gerat, [*Brev.D.3,5,36,1* usuras quoque totius temporis[5] praestare cogetur[6] et periculum eorum nominum, quibus collocauit, agnoscere, si litis tempore soluendo non sint: hoc enim in bonae fidei iudiciis seruari conuenit.[7] 4. Mater, quae [*Brev.* filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorum gestorum et ipsis et eorum tutoribus tenebitur. 5. Filius familias uel[8] seruus si negotium alicuius gerat, in patrem dominumue peculio tenus actio dabitur. 6. Si pater

1) cognitor *Paulus (Eisele)*. 2) iudicati actione F^3 *cum Stephano Schol. Bas.* 8, 2, 30. iudicatione F^1. 3) exactam *num Pauli?* 4) debebit *L*. 5) totius temporis *om. Dig.* 6) cogitur *Dig.* 7) quibus—conuenit *Brev.* quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatae soluendo non essent *Dig. (Trib.)*. 8) familias uel] familia sive *P*.

Tit. IV § 1. *cf. C.* 2, 18 (19), 20 (*a.* 294). 4, 32, 24 (*a.* 294). — § 2. *cf. D.* 27, 3, 14 (*Gai.* 268). 27, 3, 13 (*Ulp.* 1016). — § 2ª. *cf. D.* 3, 5, 5, 2 (*Ulp.* 350). *C.* 2, 18 (19), 2 (*a.* 197). — § 4. *cf. C.* 4, 32, 24 (*a.* 294). — § 5. *cf. D.* 3, 5, 13 (*Ulp.* 359).

uel dominus seruo uel filio familias negotia aliena agenda commiserit, in solidum tenebitur. 7. Pater si [*Brev.* emancipati filii res sine ulla exceptione[1] a [*D. 3,5,36,2* se donatas administrauerit[2], filio actione negotiorum gestorum tenebitur. 8. Qui, cum tutor cura- [*Brev.* torue non esset, pro[3] tutore curatoreue res pupilli adultiue administrauit, actione negotiorum gestorum pro tutore[4] curatoreue tenebitur.

9. Actio negotiorum gestorum illi datur, [*D. 3,5,46* cuius interest hoc iudicio experiri. 10. Nec refert directa quis an utili actione agat uel conueniatur, quia in[5] extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non obseruatur, haec subtilitas superuacua est, maxime cum utraque actio eiusdem potestatis est eundemque habet effectum.

TIT. V. DE CALVMNIATORIBVS. [*Brev. Cs. 6,20*

1. Calumniosus est, qui sciens prudens- [*Brev. Cs. 6,20* que per fraudem[6] negotium alicui comparat. 2. Et [*Brev.* in priuatis[7] et in[8] publicis iudiciis[9] [*Cs. 6,21. D. 48,16,3* omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.[10]

---

1) sine ulla exceptione *om. Dig.* 2) administrauit *Dig.* 3) si pro *codd.* 4) '*sic ex demonstratione actionem designat, quae vulgo protutelae dicitur. cf. D.* 27, 5, 1, 1; 3; 4. 2. 3. 4. 5. *C.* 5, 34, 4 (*a.* 244).' *Hu.* 5) in extraordinariis iudiciis— maxime cum *Trib.; totam paragraphum interpolatam esse Savigny putat* (*System V p.* 72), *non recte.* 6) per fraudem *Brev. dett.; Cons.* ipse fraude *MP.* fraudem *L.* 7) et in privatis *Brev. Dig.* (idem lib. V. tit.) de privatis *Cons.* 8) *om. Cons.* 9) publicis iudiciis *Brev. Cons.* extraordinariis criminibus *Dig.* (*Trib.*). 10) plectuntur *Brev. Dig.* plectendi sunt *Cons.*

Tit. V § 1. *cf. infra* 5, 4, 11.

[TIT. VIA. DE FVGITIVIS.][1]

1. Seruus a fugitiuario comparatus intra decem [*Vesont.* annos manumitti contra[2] prioris domini uoluntatem non potest. 2. Contra decretum amplissimi ordinis fugitiuum in fuga constitutum nec emere nec uendere permissum est, irrogata poena in utrumque sestertiorum D[3] milium. 3. Limenarchae et sta- [*D.11,4,4. Vesont.?* tionarii fugitiuos deprehensos recte in custodiam retinent. 4. Magistratus municipales ad officium praesidis prouinciae uel proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittunt. 5. Fugitiui in fundis fiscalibus [*Vesont.* quaeri et comprehendi possunt. 6. Fugitiui, qui a domino non agnoscuntur, per officium praefecti uigilum distrahuntur. 7. Intra triennium[4] uenditionis agniti fugitiui emptor pretium a fisco recipere potest.

TIT. VI[B]. DE REIS INSTITVTIS. [*Brev.*

1ª. Ab accusatione destitit, qui cum ad- [*D.48,16,6* uersario suo de compositione eius criminis quod intendebat fuerit locutus. 1ᵇ. Animo[5] ab accusatione destitit, qui affectum et animum accusandi deposuit. 1ᶜ. Destitisse uidetur, qui intra praefinitum accusationis a praeside tempus reum suum non peregit. 1ᵈ. Nuntiatores, qui per notoriam indicia produnt, notoriis suis adsistere iubentur. 1ᵉ. Calumniae causa puniuntur, qui in frau-

---

1) '*totus est ex codice Vesontino et alieno loco hic auctore Cuiacio insertus. magis enim pertinet ad officium praefecti vigilum vel magistratuum municipalium, de quo Paulus ante Breviarii titulum primum egerat. cf. inscr. D. de fugit.* 11, 4, 1.' *Hu.*
2) citra *cum Rittershusio Hu.* 3) quinquaquinta (L) *Hu.; cf. infra.* 4) quadriennium *Hu. dubitanter propter C.* 7, 37, 1 *(Constantin.); vix recte.* 5) animo *gloss. vel Trib.?*

Tit. VIA § 1. intra decem annos] *cf. D.* 40, 1, 12 (*Paul.* 639). — § 2. *cf. D.* 48, 15, 6, 2 (*Call.* 49). 48, 15, 2 (*Ulp.* 2232). *C.* 9, 20, 6 (*a.* 287). D milium] *cf. Coll.* 14, 3, 5 (*Ulp.* 2231). *Fr. de iure fisci* 9. — § 5. *cf. D.* 11, 4, 3 (*Ulp.* 2182). — § 6. *cf. D.* 1, 15, 5 (*Ulp.* 2080). 11, 4, 1, 8 (*Ulp.* 186).

dem alicuius librum vel testimonium aliudue quid conquisisse uel scripsisse uel in iudicium protulisse dicuntur.

1. De his criminibus, de quibus quis absolutus [*Brev.* est, ab eo, qui accusauit, refricari[1] accusatio non potest. 2. Filius accusatoris si hoc crimen, quod pater intendit, post liberatum reum persequi uelit, ab accusatione remouendus est. 3. Crimen, in quo alius destitit uel uictus recessit[2], alius obicere non prohibetur.

4. Delator non est, qui protegendae cau- [*D.49,14,44* sae suae gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

TIT. VII. DE INTEGRI RESTITVTIONE. [*Brev.*

1. Integri restitutio est redintegrandae rei uel [*Brev.* causae actio.[3] 2. Integri restitutionem praetor tribuit ex his causis: quae per metum, dolum et status permutationem et iustum errorem[4] et absentiam necessariam et infirmitatem aetatis gesta esse dicuntur. 3. Integri restitutio plus quam semel non est decernenda ideoque[5] causa cognita decernitur.

4.[6] Integri resti- [*Brev.(Par.4409. Vat. Reg.1048. Bern.263)* tutio aut in rem competit aut in personam.[7] in rem

---

1) refragari *L.* 2) recessit *MP.* discessit *L.* vel victus recessit *a Paulo aliena esse videntur.* 3) *haec definitio manum Visigothorum redolet.* 4) et status permutationem et iustum errorem *leguntur in D.* 4, 1, 2 *sic mutata*: siue per status mutationem aut iustum errorem. 5) ideo quod *Hu.; sed ne ita quidem sensus idoneus efficitur.* 6) '*genuinum Paulum hinc novum titulum de integri restitutione ex metus causa coepisse palam est.*' *Hu.* 7) *haec valde mutilata esse Burchardi et Savigny viderunt.*

Tit. VIB § 1. *cf. Cic. p. Cael.* 23, 56. 31, 76. 32, 78. *D.* 48, 2, 7, 2 (*Ulp.* 2184). — § 2. *cf. D.* 48, 2, 7, 3 (*Ulp.* 2184). — § 3. *cf. D.* 48, 2, 11, 2 (*Macer* 34). — § 4. *cf. infra* 5, 13, 1. *C.* 10, 11, 3 (*a.* 241).

Tit. VII § 1. *cf. Cic. pro Flacco* 21, 49. 32, 79. *in Verr.* 2, 2, 26, 63. *D.* 4, 1, 1 (*Ulp.* 368). — § 3. *cf. C.* 2, 43 (44), 4 (*a.* 244). — § 4. *cf. D.* 4, 2, 9, 4; 6 (*Ulp.* 373). *C.* 2, 19 (20), 3 (*a.* 238). 4 (*a.* 239).

actio competit, ut res ipsa, qua de[1] agitur, reuocetur; in personam aut[2] quadrupli poena intra annum uel simpli[3] post annum peti potest. 5. Si aliquis[4], ut [*Brev.* se de ui latronum uel hostium uel populi liberaret, aliquid mancipauit uel promisit, ad metum non pertinet; mercedem enim depulsi metus tribuit. 6. Seruus per metum mancipatus quidquid quaesierit uel stipulatus sit, ei adquiret[5], qui uim passus est. 7. Vis[6] [*Brev.* est maior[7] rei impetus, qui repelli non potest. [*D.4,2,2* 8. Qui quem in domo inclusit, ut sibi rem man- [*Brev.* ciparet aut promitteret, extorsisse manicipationem *promissionemue*[8] uidetur. 9. Qui quem ferro uinxit, ut sibi aliquid traderet uel uenderet, uim intulisse uidetur. 10. Qui in carcerem quem detrusit, ut [*Brev.D.4,2,22* aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius est momenti.

TIT. VIII. DE DOLO. [*Brev.*

1. Dolus est, cum aliud agitur, aliud simu- [*Brev.* latur. 2. Qui dolum uel[9] metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque[10] de ui et[11] dolo actione tenebitur.[12]

---

1) de qua *codd. Par. Bern.* 2) autem *Hu.; num* actione? 3) simplum *Hu.* 4) cui quis *Krueger.* 5) adquiret *LMP.* adquirit *dett.* 6) uis autem *Dig.* 7) maioris *Dig.* 8) *suppl. Hu.* 9) uel *MP.* aut *L.* dolum uel *del. Krueger.* 10) utraque *Krueger.* 11) et *LMP.* et de *dett.* 12) actione tenebitur] actionem tenebit *P.*

Tit. VII § 5. *cf. D.* 4, 2, 9, 1 (*Ulp.* 372). — § 6. ei adquiret] '*eius enim in bonis est, D.* 4, 2, 9, 6 (*Ulp.* 373). *cf. Gai.* 2, 88. 3, 166.' *Hu.* — § 8. *cf. infra* 5, 26, 3 *in. D.* 48, 6, 5 *pr.* (*Marcian.* 165; *in fine fort. interpol.*). — *D.* 4, 2, 32, 2 (*Ulp.* 2333).

Tit. VIII § 1. *cf. Cic. de off.* 3, 14, 60 (*Aquil. Gall. supra Vol. I pag.* 23 *nr.* 1). *de nat. deor.* 3, 30, 74. *D.* 4, 3, 1, 2 (*Ulp.* 384). 2, 14, 7, 9 (*Ulp.* 245).

TIT. IX. DE MINORIBVS XXV ANNORVM.[1] [*Brev.*

1. Minor XXV annorum si aliquod flagitium [*Brev.* admiserit, quod ad publicam coercitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest. 2. Qui [*Brev.* minori mandauit, ut negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest, nisi[2] minor [*D.4,4,24pr.* sua sponte negotiis eius interuenerit. 3. Si maior [*Brev.* effectus rem, quam minor egit, pacto[3] uel silentio comprobauit, aduersus hoc quoque in integrum restitui frustra desiderat. 4. Si minor minori heres exsistat, ex[4] sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest.[5] 4ª. Si minor uiginti quinque annis [*D.4,4,34* filio familias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis, nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatae tempore is qui accepit.[6] 4ᵇ. Minores[7] si in iudicem compromiserunt et tutore auctore stipulati sunt, integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant. 5. Minor se in his, [*Brev.D.4,4,48pr.* quae[8] fideiussit uel fidepromisit uel spopondit[9] uel mandauit, in integrum restituendo reum principalem non liberat. 5ª. Minor ancillam uendidit: [*D.4,4,48,1.2*

---

1) XXV annorum *om. L.* 2) nisi — interuenerit] quod si minor sua sponte negotiis maioris interuenerit, restituendus erit, ne maiori damnum accidat *Dig., quae Pauli verba genuina melius reddere quam Visigothos Hu. recte cognovit. quae in Dig. sequuntur, ex Pauli libro XI ad edictum sumpta esse Cuiacius ostendit.* 3) facto *Rittershusius.* 4) heres ex *LªMP.* 5) restitui potest *vix Pauli sunt, qui fortasse scripsit*: restitutionis annus computatur. 6) nisi—accepit *Trib.?* 7) pupilli *Paul.* 8) his quae] id quod *Dig.* 9) uel fidepromisit uel spopondit *om. Dig.*

Tit. IX § 1. *cf. D.* 4, 4, 37, 1 (*Tryph.* 12). — § 2. *cf. D.* 4, 4, 23 (*Paul.* 217). — § 3. *cf. D.* 4, 4, 3, 1 (*Ulp.* 397). *C.* 2, 45 (46), 1 (*a.* 293). 2 (*a.* 294). — § 4. *cf. D.* 4, 4, 19 (*Ulp.* 449). *C.* 2, 52 (53), 5, 1 (*a.* 312). — § 4ᵇ. *cf. D.* 4, 8, 35 (*Gai.* 116).

si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit, sed aduersus emptorem quanti sua interest actionem habebit. 5[b]. Mulier minor uiginti quinque annis si pactione dotis deterior condicio eius fiat et tale pactum inierit, quod numquam maioris aetatis constitutae paciscerentur[1], atque ideo reuocare uelit, audienda est. 6. Qui sciens prudensque [*Brev.* se pro minore obligauit, si id consulto consilio fecit[2], licet minori succurratur, ipsi[3] tamen non succurretur. 7. Minor aduersus emptorem in integrum restitutus pretio restituto fundum recipere potest: fructus enim in compensationem usurarum penes emptorem remanere placuit. 8. Minor aduersus distractiones eorum pignorum et fiduciarum, quas pater obligauerat, si non ita ut oportuit a creditore distractae sint, restitui in integrum potest.[4]

[TIT. IX A.]

1. Is, qui rei publicae causa afuturus erat, [*D. 4,6,39* si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum uolens restitui non auditur.

TIT. X. [*Brev. Cs. 5,4*

DE EO, QVI CAVSA CADIT[5] PLVS PETENDO.[6]

1. *Plus petendo*[7] causa cadimus aut loco [*Brev. Cs. 5,4* aut summa aut tempore aut qualitate: loco, alibi; summa,

---

1) et tale pactum inierit, quod (!) numquam (!) maioris aetatis constitutae (!) paciscerentur (!) *Trib.?* 2) si id consulto consilio fecit *Visigothi addidisse videntur; quod si ita se habet, Paulus scripsit* Si quis *pro* Qui. 3) ipsi *P.* ipse *L M.* 4) non potest *Paulus? cf. infra.* 5) eo qui causa cadit *om. Brev.* 6) plus petendo *om. Cons.* 7) plus petendo *geminando suppl. Schulting.*

Tit. IX § 6. *cf. D.* 4, 4, 13 *pr.* (*Ulp.* 404). — § 7. *cf. D.* 4, 4, 40, 1 (*Ulp.* 2337). 26, 7, 32, 4 (*Mod.* 305). *aliter D.* 4, 4, 27, 1 (*Gai.* 105). 4, 4, 24, 4 (*Paul.* 218). — § 8. *cf. C.* 2, 28 (29), 2 (*a.* 294).

Tit. X § 1. *cf. Gai.* 4, 53.

plus[1]; tempore, repetendo[2] ante tempus[3]; qualitate, eiusdem rei speciem[4] meliorem postulantes.

TIT. XI. DE SATISDANDO. [*Brev.*

1. Quotiens hereditas petitur, satisdatio iure [*Brev.* desideratur; et si satisdatio[5] non detur, in petitorem hereditas transfertur.[6] si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet[7]; in pari enim causa potior est possessor. 2. Vsufructuarius et de utendo usufructu[8] satisdare debet[9] se[10] perinde usurum, ac si ipse pater familias uteretur.

TIT. XII. DE IVDICIIS OMNIBVS.[11] [*Brev.*

1. Hi, qui falsa rescriptione usi fuerint, lege [*Brev.* Cornelia de falsis puniuntur. [2. Is[12] qui ancillam corruperit alienam, aliam reformare cogendus est.[13]] 3. Qui falsum nesciens allegauit, falsi poena non tenetur. 4. In caput domini patroniue nec seruus nec libertus interrogari potest. 5. Praegnantes neque torqueri neque

1) in repetendo *Cons.* maiorem *Hu.* 2) petendo *dett.* 3) repetendo ante tempus] ante petendo *Cons.* 4) rei speciem *Cons.* speciei (speciem *L*) rem *Brev.* 5) satis *Rittershusius.* 6) transferetur *MP.* 7) remanebit *L.* remansit *MP.* 8) de utendo usufructu *Visigothis tribuit Schulting.* 9) debebit *L.* 10) *om. LMP.* 11) omnibus *om. L.* 12) ex his *cod. Goth.* interpretatio is *codd. ceteri.* 13) *haec paragr. exstat in codd. Goth. Par.* 4403[a]. 4411. 4413. '*sed videtur potius barbara* (*cf. Interpr. ad* 1, 13 A, 6. *Lex Burg.* 19) *quam Pauli sententia. cf.* 1, 13 A, 6.' *Hu.*

Tit. XI § 1. *cf. Cic. in Verr.* 2, 1, 45, 116. *Ulp. Inst. fr.* 4 (*supra Vol. I p.* 494). *Gai.* 4, 81 *sq. D.* 50, 17, 128 *pr.* (*Paul.* 298). *supra* 1, 3, 4. — § 2. *cf. infra* 3, 6, 27. *Fr. Vat.* 92 (*inc. fr.* 7).

Tit. XII § 1. *cf. C.* 9, 22, 3 (4) (*a.* 227). — § 3. *cf. C.* 9, 22, 20 (*a.* 294). — § 4. *cf. infra* 5, 16, 5.

damnari[1] nisi post editum partum possunt. 6. Qui [*Brev.* rescriptum a principe falsa allegatione elicue- [*(LKE)*[2] rint, uti eo[3] prohibentur. 7. Qui de se con- [*Brev.* fessus est, in alium torqueri non potest, ne alienam salutem in dubium deducat, qui de[4] sua desperauit.

8. Qui sine accusatoribus in custodiam [*D.48,18,22* recepti sunt, quaestio de his habenda non est, nisi si aliquibus suspicionibus urgueantur. 9. Per [*D.5,1,54* minorem causam maiori cognitioni praeiudicium fieri non oportet: maior enim quaestio minorem causam ad se trahit. 10. In crimine adulterii nulla [*D.48,5,42(41)* danda dilatio est, nisi ut personae exhibeantur, aut iudex ex qualitate negotii motus hoc causa cognita permiserit.[5]

TIT. XIII[A]. DE IVDICATO.[6] [*Brev.*

1[a]. Eum, pro quo quis apud officium cauit, [*D.2,4,17* exhibere cogitur. item eum qui[7] apud acta exhibiturum se esse quem promisit, etsi officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur. 1. Qui exhibiturum [*Brev.* se aliquem iudicio[8] cauerat[9], mortuo eo pro quo cauerat periculo cautionis liberatur. 1[b]. Acta [*D.42,1,45* apud se habita, si partes consentiant et iudex hoc permiserit[10], potest[11] iubere ea die cirumduci, nisi uel negotium uel lis terminata est.[12] 1[c]. De amplianda uel

1) damnatae necari *Hu.* 2) *in E legitur post* 13 A, 3. 3) eum *LE.* 4) in *MP.* 5) aut iudex—permiserit *Trib.* 6) *rubricam Pauli non esse putant Cuiacius, Schulting, Arndts, Huschke, Krueger.* 7) eum qui *F.* cum quis *Charondas.* 8) in iure *Paul.? ne cetera quidem Paulus sic scripsisse potest, ut in textu leguntur.* 9) cauerit *ed. Haenel.* 10) et iudex hoc permiserit] *Triboniano tribuit Faber.* 11) *δύναται ὁ ἄρχων (i. e. magistratus) Basil.* 9, 3, 45. 12) nisi—terminata est *Trib.?*

Tit. XII § 7. § 6. *cf. D.* 48, 19, 3 (*Ulp.* 2528). — *cf. D.* 48, 18, 16 (*Mod.* 162). *C.* 9, 2, 17, 1 (*a.* 423). — § 9. *cf. infra* 5, 14, 1. — § 10. *cf. infra* 2, 26, 17.

minuenda poena damnatorum post sententiam dictam sine principali auctoritate nihil est statuendum. 1[d]. Contra indefensos minores tutorem uel curatorem non habentes nulla sententia proferenda est. 1[e]. Contra pupillum indefensum eumque qui rei publicae causa abest uel minorem uiginti quinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet. 1[f]. Is, qui ad maius auditorium uocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non uidetur. 1[g]. Bonis uenditis excipiuntur concubina et liberi naturales. 1[h]. Res publica creditrix omnibus chirographariis creditoribus praefertur. [*D. 42,1,54*] [*D. 42,5,38*]

2. Filius familias iussu patris manumittere potest, matris non potest.[1] 3. In eum[2], qui album raserit corruperit sustulerit mutauerit[3] quidue aliud propositum edicendi gratia[4] turbauerit, extra ordinem punitur.[5] [*Brev.*]

4. Si id quod emptum est neque tradatur neque mancipetur, uenditor cogi potest, ut tradat aut mancipet. 5. Deteriorem seruum facit, qui fugam suaserit et qui furtum, et qui mores eius[6] corpusue corruperit. 6. Qui ancillam alienam uirginem immaturam corruperit, poena legis Aquiliae tenebitur.

---

1) '*spectat ad manumissionem vindicta.*' *Hu.* 2) in eum *codd.* is *Hu.* 3) mutauerit *om. L.* 4) gratia *LMP.* causa *dett.* 5) uindicatur *Krueger.* animaduertitur *Mommsen.* *num* quingentorum milium sestertium iudicium datur? 6) eius *om. M.*

Tit. XIII A § 2. *cf. D.* 40, 2, 4 *pr.* (*Iul.* 585). 40, 1, 22 (*Pap.* 50). 40, 9, 30, 1 (*Ulp.* 1936). 40, 2, 22 (*Paul.* 1379). 40, 2, 10 (*Marcian.* 253). 40, 1, 16 (*Mod.* 177). 23, 2, 51, 1 (*Lic. Ruf.* 1). *C.* 7, 15, 1, 3 (*a.* 530). — § 3. *cf. infra* 5, 25, 5. *D.* 2, 1, 7 (*Ulp.* 216). 48, 10, 32 *pr.* (*Mod.* 153). — § 5. *cf. D.* 11, 3, 1, 5. 11, 3, 3 (*Ulp.* 698). *infra* 2, 31, 33. — § 6. *cf. D.* 44, 10, 25 (*Ulp.* 624). *supra* 1, 12, 2.

[TIT. XIII B.][1] [*Cs. 5,5. 6,5. 6,7. Brev.*

SI HEREDITAS VEL QVID ALIVD PETATVR.[2] [*app. 1,10*

1. In petitione hereditatis ea ueniunt, [*Brev. Cs. 6,7* quae defunctus mortis tempore reliquit[3], uel ea, quae post mortem ante aditam hereditatem[4] ex ea quaesita sunt. 2. Possessor hereditatis pretia[5] earum [*Brev.* rerum, quas dolo alienauit, cum usuris praestare cogendus est. 3.[6] Rerum ex hereditate [*Brev. (LKE)* alienatarum aestimatio[7] in arbitrio petitoris consistit.[8] 4. Petitio hereditatis, cuius defunctus litem [*Brev. Cs. 6,5* non erat contestatus, ad heredem non transmittitur.[9]

5. Hereditas pro ea parte peti debet, pro [*Cs. 5,5* qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam perdimus. 6. Qui petit [*Cs. 6,5^a^* hereditatem, ipse probare debet ad se magis quam ad eum qui possidet siue ex testamento siue ab intestato pertinere. 7.[10] Eas res, quas quis iuris sui esse [*Cs. 6,6* putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere.

8. Possessor hereditatis, qui ex ea [*Brev. app. 1,10.11* fructus capere uel possidere neglexit, duplam eorum

---

1) tit. VI *Cons.* 6, 5. 2) si hereditas uel quid aliud petatur *Cons.* de hereditate uel quid aliud petitur (petetur *L*) *App.* 3) dereliquit *Cons.* 4) ante aditam hereditatem] antea de tali (talia *M*) hereditate *MP.* 5) praesentia *LMP.* pretia *alii codd.* 6) *in LE haec paragraphus legitur ante* § 2. 7) extimatione *LE.* 8) consistat *codd.* 9) '*quoniam in rem actio est, quae semper ante litem contestatam ab herede, si is dominus est, denuo substantiam capit. cf. D.* 37, 6, 1, 21 (*Ulp.* 1121).' *Hu.* 10) *titulo quarto primi libri attribuit Cons.*

Tit. XIII B § 1. *cf. D.* 5, 3, 20, 3 (*Ulp.* 517). — § 2. *cf. D.* 5, 3, 20, 11 (*Ulp.* 520). — § 3. *cf. D.* 5, 3, 20, 21 (*Ulp.* 524). — § 8. *cf. Fest. s. v. vindiciae p.* 376 = XII *tab.* 12, 3 (*Bruns* I[7] *p.* 39. II[7] *p.* 46). *infra* 5, 9, 2. *C. Th.* 4, 18, 1 (*a.* 369).

aestimationem[1] praestare cogetur. 9. Ii fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens pater familias et honestus colligere potuisset.

TIT. XIV. DE VIA PVBLICA. [*Brev.*

1[a]. Si in agrum uicini uiam publicam [*D. 43, 11, 3 pr.* quis reiecerit, *in* tantum in eum uiae receptae[2] actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.

1. Qui uiam publicam exarauerit[3], [*Brev. D. 43, 11, 3, 1* ad munitionem eius solus compellitur.

TIT. XV. [*Brev. Lex Burg. 13, 1*
SI QVADRVPES PAVPERIEM FECERIT.[4]

1. Si quadrupes pauperiem fecerit damnumue[5] [*Brev.* dederit quidue depasta sit[6], in dominum actio datur, ut aut[7] damni aestimationem subeat aut quadrupedem dedat[8]; quod etiam lege Pesolania[9] de cane cauetur.[10]

---

1) duplam eorum aestimationem] duplum eorum aestimatione *L.* 2) reiectae *dett.* 3) exarauit *Brev.* 4) pauperiem fecerit *Burg.* damnum intulerit *Brev.* (*Visig.*). 5) damnumue] damnum uel *codd.* 6) damnumue—depasta sit *add. Visig.* 7) ut aut *dett.* ut ad *L.* aut *MP.* 8) cedat *Burg.* cedat aut *L.* qui dat *MP*[b]. quid dat *P*[a]. 9) pesolania *dett.* pesolonia *MP.* persolania *L.* 10) *cf. Lex Rom. Burg.* 13, 1—3: 'Si animal cuiuscumque damnum intulerit, aut aestimationem damni dominus soluat aut animal cedat: quod etiam de cane et bipede placuit obseruari secundum speciem Pauli sententiarum lib. I. sub titulo Si quadrupes pauperiem fecerit. (2) De cane etiam sub eodem titulo comprehensum, ut si quis saeuum canem habens in plateis uel in uiis publicis in ligamen diurnis horis non redegerit, quidquid damni fecerit, a domino soluatur. (3) His illud adiectum, ut si quis caballum quodue aliud animal habens scabidum ita ambulare permiserit, ut uicinorum gregibus permixtus proprium inferat morbum, quidquid damni per eum datum fuerit, similiter a domino sarciatur.'

Tit. XIV § 1. *cf. Lex Rom. Burg.* 17, 1.

2. Feram bestiam in ea parte, qua populo iter est[1], colligari praetor prohibet, et ideo, siue ab ipsa siue propter eam ab alio alteri damnum datum[2] fuerit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum uel custodem datur, maxime si ex eo homo perierit.[3] 3. Ei, qui inritatu suo feram bestiam uel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit eaque damnum dederit[4], neque in eius dominum neque in custodem actio datur.

4. In circulatores, qui serpentes circum- [*D.47,11,11* ferunt et proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

TIT. XVI. FINIVM[5] REGVNDORVM. [*Brev.Coll.13,2*

1. In eum, qui per uim terminos deiecit [*Brev.Coll.* uel amouit, extra ordinem animaduertitur.[6]

TIT. XVII. DE SERVITVTIBVS. [*Brev.*

1. Viam, iter, actum, aquaeductum, qui biennio [*Brev.* usus non est, amisisse uidetur[7]; nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur. 2. Seruitus

---

1) populo iter est *L.* populus interest *MP.* 2) *om. MP.* 3) perierit] uel fuerit laesus *add. codd. dett. Visigothos genuina verba multifariam mutasse verisimile est. cf. verba edicti (non praetoris, sed) aedilium curulium, Bruns* I[7], 238. 4) eaque damnum dederit] itaque damnum ceperit *Hu.* 5) de finium *Brev.* 6) *in quibusdam codicibus Epitomae Aegidianae additur:* fines terrae praeter terminos regantur, ne dissipentur: ab utroque quinque pedum loco teneantur. *haec ex Isid. Orig.* 5, 25, 11 (*Bruns* II[7], 81) *sumpta esse recte coniecit Krüger.* 7) *quaedam a Visigothis deleta esse videntur.*

Tit. XV § 2. *cf. D.* 20, 1, 40—42 (*Ulp.* 1796. *Paul.* 843).
Tit. XVI § 1. *cf. infra* 5, 22, 2. *C.* 9, 2, 1 (*a.* 222).
Tit. XVII § 1. *cf. D.* 8, 2, 6 (*Gai.* 178). — § 2. *cf. Lex Rom. Burg.* 17, 2. *D.* 41, 3, 4, 28 (29) (*Paul.* 674). *usureceptionem servitutis aquae hauriendae vel ducendae ob summum usum aquae lege Scribonia exceptam esse Hu. putabat.*

hauriendae aquae uel ducendae biennio omissa[1] intercidit[2], et biennio usurpata recipitur.

3. Seruitus aquae ducendae uel hauriendae [*D. 8,3,9* nisi ex capite uel ex fonte constitui non potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.[3]

TIT. XVIII. [*Brev. Brev. app.*

DE FAMILIAE HERCISCVNDAE.[4]

1. Arbiter familiae herciscundae plus quam [*Brev.* semel dari non potest: et ideo de his, quae diuisa eo iudicio non sunt, communi diuidundo arbiter postulatus partietur. 2. De omnibus rebus [*Brev. app. 1,12—15* hereditariis iudex cognoscere debet et[5] celebrata diuisione insemel de omnibus pronuntiet. 3. Iudici familiae herciscundae conuenit, ut ea, quae quis ex communi accepit, aut[6] ipsa aut aestimationem eorum repraesentet, ut inter coheredes diuidi possint. 4. Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alioquin inutiliter[7] datur. 5. Omnes res, quae sociorum sunt, communi diuidundo iudicio[8] inter eos separantur.

---

1) omissa *Sichard.* actio omissa *codd.* 2) intercedit *MP.* interdicitur *L.* 3) hodie tamen—solet *Trib.?* 4) familiae herciscundae] familia herciscunda *ed. Haenel.* 5) *om. L.* 6) aut *K.* ut *ceteri codd.* 7) alioquin inutiliter *Cuiacius.* quin inutiliter *aut* qui non utiliter *codd.* 8) in iudicio *codd.*

Tit. XVIII § 1. *cf. D.* 10, 2, 20, 4 (*Ulp.* 634). — § 3. *cf. D.* 37, 7, 1 *pr.* (*Ulp.* 1122). *C.* 6, 20, 8 (*a.* 290). — § 4. *cum his non congruunt D.* 10, 2, 2, 4 (*Ulp.* 631). 10, 3, 8 *pr.* (*Paul.* 394). *cf. etiam C.* 3, 36, 17 (*a.* 293). — § 5. quae sociorum sunt] '*ergo etiam ex heredidate communes. cf. D.* 10, 2, 44 *pr.* (*Paul.* 1740)'. *Hu.*

TIT. XIX. [*Brev.*

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFITIATIONEM DVPLENTVR.

1. Quaedam actiones, si a reo infitientur, du- [*Brev.* plantur, uelut iudicati, depensi, legati per damnationem relicti, damni iniuriae[1] legis Aquiliae, item de modo agri, cum a uenditore emptor deceptus est.[2] 2. Ex his causis, quae infitiatione duplantur, pacto decidi non potest.

TIT. XX. DE FIDEIVSSORE ET SPONSORE. [*Brev.*

1. Inter fideiussores ex edicto praetoris, si sol- [*Brev.* uendo sint[3], licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuidetur.

[TIT. XXA.]

In dardanarios propter falsum mensura- [*D. 48, 19, 37* rum modum ob utilitatem popularis annonae pro modo admissi extra ordinem uindicari placuit.

TIT. XXI. DE SEPVLCHRIS ET LVGENDIS. [*Brev. Vesont.*

1. Ob incursum fluminis uel metum [*Brev. Vesont.* ruinae[4] corpus iam perpetuae sepulturae traditum, sollemnibus redditis[5] sacrificiis, per noctem in alium locum transferri potest. 2. Corpus in ciuitatem[6] in-

---

1) iniuriarum *vel* iniuria *codd.* 2) item — deceptus est *Visig.; cf. Rudorff Ztschr. f. gesch. Rechtswissensch.* XV, 417 *sq. et infra* 2, 17, 4. a *et* emptor deceptus est *om. L.* 3) sint *codd. dett.* sit *L.* species *MP.* 4) ruinae *Vesont. et Vat. Reg.* 1128; *om. Brev.* 5) *om. L.* 6) ciuitate *LMP.*

Tit. XIX § 1. *cf. Gai.* 2, 282. 3, 127. 4, 9; 171. — § 2. *cf. Cic. p. Rosc. com.* 11, 32.
Tit. XX § 1. *cf. Gai.* 3, 121.
Tit. XXI § 1. *cf. D.* 11, 7, 8 *pr.* (*Ulp.* 781). 44 (*Paul.* 1294). *C.* 3, 44, 1 (*a.* 213). 3, 44, 10 (*a.* 287). *Plin. ad Trai.* 68. 69 (73. 74). *C. I. L.* X, 8259 (*Bruns* I⁷, 249). VI, 1884 (*Bruns* I⁷, 385). — § 2. *cf. D.* 47, 12, 3, 4 (*Ulp.* 741).

ferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis; et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. 3. In- [*Vesont.* tra muros ciuitatis corpus sepulturae dari non potest uel ustrina fieri. 4. Qui corpus perpetuae sepulturae traditum uel ad tempus alicui loco commendatum nudauerit et solis radiis ostenderit, piaculum committit; atque ideo, si honestior sit, in insulam[1], si humilior, in metallum dari solet. 5. Qui sepulchrum uiolauerint aut de sepulchro aliquid sustulerint, pro personarum qualitate aut in metallum dantur aut in insulam deportantur. 6. Qui sepulchrum alienum effregerit uel aperuerit eoque mortuum suum alienumue intulerit, sepulchrum uiolasse uidetur. 7. Vendito fundo religiosa loca ad emptorem non transeunt, nec in his ius inferre mortuum habet. 8. Qui monumento inscriptos titulos eraserit uel statuam euerterit uel quid ex eodem traxerit, lapidem columnamue sustulerit, sepulchrum uiolasse uidetur. 9. In eo sarcophago uel solio[2], ubi corpus iam depositum est, aliud corpus inferri non potest, et qui intulerit, reus sepulchri uiolati postulari potest. 10. Qui alienum mortuum sepelierit, si [*Brev.*[3] *Vesont.* in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede uel a patre uel a domino potest. 11. Maritus [*Vesont.* id, quod in funus uxoris impendit, ex dote retinere

---

1) *exspectes* relegari *vel* deportari. *cf. infra* 5, 23, 19. 22, 2. 2) solio *Schulting.* solo *cod.; cf. Plin. nat. hist.* 35, 160. *Suet. Nero* 50. 3) *ubi haec paragraphus legitur post* § 15.

Tit. XXI § 3. *cf. D.* 47, 12, 3, 5 (*Ulp.* 741). *C.* 3, 44, 12 (*a.* 290). XII *tab.* 10, 1 (*Bruns* I[7] p. 35) = *Cic. de leg.* 2, 23, 58. *Dionys.* 5, 48. *Script. hist. Aug. Pius* 12, 3. — § 4. *cf. infra* 5, 19 A. *Nov. Valent.* 23 (22) *pr.* — § 5. *cf. D.* 47, 12, 3, 7 (*Ulp.* 743). — § 6. *cf. D.* 47, 12, 3, 3 (*Ulp.* 741). — § 7. *cf. D.* 18, 1, 6 *pr.* (*Pomp.* 433). 18, 1, 22—24 (*Ulp.* 2715). 11, 7, 6, 1 (*Ulp.* 730). *C.* 3, 44, 9 (*a.* 245). — § 8. *cf. C.* 9, 19, 4 (*a.* 357). — § 10. *cf. D.* 11, 7, 14, 17 *et* 11, 7, 31 *pr.* § 1 (*Ulp.* 753). 11, 7, 21 (*Paul.* 427). — § 11. *cf. D.* 11, 7, 17 (*Pap.* 443).

potest. 12. Neque iuxta monumentum neque supra monumentum habitandi ius est; attactu enim conuersationis humanae piaculum admittitur; et qui contra ea fecerit, pro qualitate personae uel opere publico uel exilio multatur. 13. Parentes et filii maiores sex[1] annis anno lugeri possunt[2], minores mense[3]; maritus decem mensibus; et cognati proximioris gradus octo. qui contra fecerit, infamium numero habetur. 14. Qui [*Brev.* luget, abstinere debet a conuiuiis[4], ornamentis, [*Vesont.* purpura[5] et alba ueste. 15. Quidquid in funus erogatur, inter aes alienum primo loco deducitur.

16. Corpora animaduersorum quibuslibet [*D.48,24,3* petentibus ad sepulturam danda sunt.

---

1) decem *Hu.; cf. Fr. Vat.* 321 (*Ulp.* 308). 2) lugeri possunt *cod.* lugendi sunt *Hu.* 3) minores mense] *Paulum haec non scripsisse apparet ex Fr. Vat.* 321: cum minores liberi (*scil.* X annorum) tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint, usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sublugetur; minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. 4) a conuiuiis] et a conuiuiis et *L.* 5) *om. Brev.*

Tit. XXI § 12. *cf. D.* 47, 12, 3 *pr.* (*Ulp*· 738). — § 14. *cf. Dionys.* 5, 48. *Liv.* 34, 7, 10. — § 15. *cf. D.* 11, 7, 45 (*Maecian.* 40).

LIBER SECVNDVS.

TIT. I. [*Brev.*
DE REBVS CREDITIS ET DE IVREIVRANDO.

1[a]. Praesidis prouinciae officiales, quia [*D. 12,1,34* perpetui sunt, mutuam pecuniam dare et faenebrem exercere possunt. 1[b]. Praeses prouinciae mutuam pecuniam faenebrem sumere non prohibetur. 1. In [*Brev.* pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandum deferat, audiendus est: hoc enim et compendio litium et aequitatis ratione prouisum est.[1] 2. Deferre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit.[2] 3. Si, reus cum iurare uelit, actor illi necessitatem iurisiurandi remisit et hoc liquido appareat, actio in eum non datur. 4. Heredi eius, cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest, quoniam contractum ignorare potest. 5. Si[3] qui de debito[4] quocumque modo confessus docetur, ex ea

---

1) *haec Pauli non esse demonstravit Demelius, Schiedseid* 1887, *p.* 127 *sq.* — *hoc loco cod. Basileensis C III 1 sub rubrica* De dubiis rebus solum iurare debere *hanc inserit sententiam:* qui suspectus dicitur, cum nulla ueritas petitori in eo exprimitur, qui calumniam se pati dicit. *haec ex interpretationibus paragraphorum* 1 *et* 2 *corrupta esse vidit Krueger.*
2) competet *L.* — *ne hanc quidem paragraphum Pauli esse demonstravit Demelius l. c.* 3) si *dett.* ei *LMP.* et *Leg.*
4) de debito *MP.* debito *L.* debitum *dett.*

Tit. I § 1. *cf. D.* 12, 2, 34, 6; 9 (*Ulp.* 762 *sq.*). *C.* 4, 1, 9 (*a.* 294). — § 2. *cf. D.* 12, 2, 34, 4 (*Ulp.* 760). 12, 2, 37 (*Ulp.* 961). — § 3. *cf. D.* 12, 2, 6 (*Paul.* 275). — § 4. *cf. D.* 50, 17, 42 (*Gai.* 204). 25, 2, 11, 2 (*Ulp.* 961). *C.* 4, 1, 12 *pr.* (*a.* 529). — § 5. *cf. infra* 5, 5 A, 2—4.

re actio creditori non datur, sed ad solutionem compellitur.

TIT. II. DE PECVNIA CONSTITVTA. [*Brev.*

1. Si id, quod mihi Lucius Titius debet, soluturum te constituas, teneris actione pecuniae constitutae. [*Brev.*

2. Idem est[1], et si ei qui bona fide mihi seruit constitutum fuerit. [*D. 13,5,6* 3. Si quis duobus pecuniam constituerit TIBI AVT TITIO, etsi stricto iure propria actione pecuniae constitutae manet obligatus, etiamsi Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur.[2] [*D. 13,5,30*

TIT. III. DE CONTRACTIBVS. [*Brev.*

1. Stipulatio est uerborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus[3] respondet: uelut 'SPONDES? SPONDEO', 'DABIS? DABO', 'PROMITTIS? PROMITTO', 'FIDEI TVAE ERIT? FIDEI MEAE ERIT'[4], et tam pure quam sub condicione concipi potest. [*Brev.*

TIT. IV. [*Brev. Lex Rom. Burg. 13,4*
DE COMMODATO ET DEPOSITO PIGNORE FIDVCIAVE.[5]

1. Quidquid in rem commodatam ob morbum uel aliam rationem impensum est, a domino recipi potest. 2. Si facto incendio, ruina, naufragio aut quo [*Brev.*

---

1) *respicit ad D.* 13, 5, 5, 10 (*Ulp.* 788): seruo quoque constitui posse constat et, si seruo constituatur domino solui uel ipsi seruo, qualemqualem seruum domino adquirere obligationem. 2) *num verba* 'etsi—actione' *et* 'tamen—adiuuatur' *Pauli sint, quaerere licet.* 3) congrue interrogatus] interrogatus congruenter *Beseler.* 4) fidei meae erit *dett.; om. LMP.* 5) fiduciaue *Brev.* et fiducia *Burg.*

Tit. III § 1. *cf. infra* 5, 7, 1. *Gai.* 3, 92 *et ibi citati.*
Tit. IV § 1. *cf. D.* 13, 6, 18, 2 (*Gai.* 208). *Coll.* 10, 2, 5 (*Mod.* 9). — § 2. *cf. D.* 13, 6, 5, 4 (*Ulp.* 802). *Lex Rom. Burg.* 13, 4.

alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui commodata est: nisi forte, cum posset[1] rem[2] commodatam saluam facere, suam praetulit.[3] 3. Seruus uel equus[4] in[5] aliam causam commodati[6] si a latronibus uel in bello[7] occisi sunt, actio commodati datur; custodia enim et diligentia rei commodatae praestanda est. 4. Si rem aestimatam tibi dedero, ut ea distracta pretium ad me deferres, eaque perierit, si quidem ego te rogaui, meo periculo perit; si tu de uendenda[8] promisisti[9], tuo periculo perit.

TIT. V. DE PIGNORIBVS. [*Brev.*

1. Creditor si simpliciter sibi pignus depositum[10] distrahere uelit, ter ante denuntiare debitori suo debet, ut pignus luat, ne a se distrahatur. [*Brev.* 2.[11] Fetus uel partus eius rei, quae pignori[12] data est, pignoris

---

1) possit *LMP.* 2) qui *MP.* 3) *om. MP.* 4) equus *Sichard.* aliasecus *codd.* 5) uel *L.* 6) in aliam causam commodati, *quae leguntur in codd. post* in bello, *huc transposuit Boecking.* 7) bellum *L.* 8) de uendenda *MP Leg.* te uendenda *L.* defendenda *dett.* 9) de uendenda promisisti *vix sunt Pauli.* 10) sibi pignus depositum *fortasse fecerunt Visigothi ex eis, quae in Pauli libro genuino antecedebant et quae resecuerant. cf. lex Visig.* 5, 6, 2: si quis pignus alteri deposuerit. 5, 6, 3: pignus, quod . . . deponitur. *infra* 5, 26, 4. *tam* 'pignus deponere' *quam* 'deponere alicui' *aliena sunt a sermone iurisprudentium Romanorum.* 11) *hic D.* 20, 2, 8 (*cf. infra* 2, 13, 1[b]) *inserendum esse censet Hu., quod nulli probavit.* 12) pigneris *codd.*

Tit. IV § 3. *cf. D.* 44, 7, 1, 4 (*Gai.* 498). 13, 6, 5, 7 (*Ulp.* 802). — § 4. *cf. D.* 19, 5, 17, 1 (*Ulp.* 806).

Tit. V § 1. *cf. infra* 2, 13, 5. *D.* 47, 2, 74 (*Iav.* 62). 13, 7, 4 (*Ulp.* 2874). — § 2. *cf. D.* 43, 33, 1 *pr.* (*Iul.* 676) *et imprimis* 20, 1, 29, 1 (*Paul.* 1481). 13, 7, 18, 2 (*Paul.* 449). 20, 1, 26, 2 (*Mod.* 295). *C.* 8, 14 (15), 3 (*a.* 223). 8, 24 (25), 1 (*a.* 230).

iure non tenetur[1], nisi hoc inter contrahentes conuenerit.[2]

3. Compensatio debiti ex pari specie et causa[3] dispari admittitur: uelut, si pecuniam tibi debeam et tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum aut cetera huiusmodi, licet ex diuerso contractu, compensare uel deducere[4] debuit[5]; si totum petat[6], plus petendo causa cadit.[7]

TIT. VI. DE EXERCITORIBVS ET INSTITORIBVS. [*Brev.*

1. Filius familias si uoluntate patris nauem [*Brev.* exerceat, patrem in solidum[8] ob ea, quae salua receperit, obligat.

TIT. VII. AD LEGEM RHODIAM. [*Brev.*

1. Leuandae[9] nauis gratia iactus cum [*Brev. Dig. 14,2,1* mercium[10] factus[11] est, omnium intributione[12] sarciatur[13], quod pro omnibus iactum[14] est. 2. Iactu nauis [*Brev.* leuata si perierit, extractis aliorum per urinatores mercibus, eius quoque[15] rationem haberi placuit, qui merces

1) non tenetur *L.* retinetur *MP.* continentur *vel* tenetur *alii codd.* 2) *Visigothi verba* non *et* nisi — conuenerit *interpolavisse videntur; cf. locos infra notatos.* 3) ex pari specie et causa *codd.* paris speciei et ex causa *Hu.* 4) *Visigothi aut ea quae Paulus scripserat valde abbreviaverunt aut* 'uel deducere' *ex verbis Pauli resectis inseruerunt.* 5) debes *Cuiacius.* 6) petas *Cuiacius.* 7) cadis *Cuiacius.* 8) solido *codd.* 9) lege Rodia cauetur, ut si leuandae *Dig.* 10) cum mercium] commercium *codd.* mercium *Dig.* 11) factum *MP Leg.* 12) contributione *Dig.* 13) sarciantur *codd.* 14) iactum *L.* datum *MP Leg. Dig.* 15) eius quoque] quoque eius *codd.*

Tit. V § 3. *cf. Gai.* 4, 61 *sq. I.* 4, 6, 30. — plus petendo] *cf. supra* 1, 10, 1.
Tit. VI § 1. *cf. D.* 14, 1, 1, 19—23 (*Ulp.* 818). 4, 9, 1, 8 (*Ulp.* 469).
Tit. VII § 2. *cf. D.* 14, 2, 4, 1 (*Call.* 98).

salua naue iactauit. 3. Naue uel arbore ui tempestatis amissa uectores ad contributionem non tenentur[1], nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus nauis salua sit. 4. Leuandae nauis gratia merces in scapham transiectas[2] atque ideo amissas[3] intributione earum, quae in naui saluae erunt[4], refici conuenit; naue autem perdita conseruatae cum mercibus scaphae ratio non habetur. 5. Collatio intributionis ob iactum[5] salua naue fieri debet.

TIT. VIII. DE INSTITORIBVS.[6] [*Brev.*

1. Sicut commoda sentimus ex actu prae- [*Brev.* positi institoris, ita et incommoda sentire debemus. et ideo in eum[7], qui seruum siue filium filiamue familias siue ancillam praeposuit negotio[8] uel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur.[9] 2. Si quis pecuniae faenerandae agroue[10] colendo, condendis[11] uendendisque frugibus praepositus est, ex eo nomine, quod cum illo contractum est, in solidum fundi[12] dominus obligatur; nec interest, seruus an liber sit. 3. Quod cum discipulis eorum, qui officinis uel[13] tabernis praesunt, contractum est, in magistros[14] uel institores[15] tabernae in solidum actio datur.

---

1) non tenentur *L.* reteneantur *M.* retineantur *P.* 2) transiectas *Cuiacius.* transiectae *codd.* 3) amissas *Cuiacius.* amissae *codd.* 4) erunt *LMP.* sunt *editiones pleraeque.* fuerunt *Hu.* 5) ob iactum] obiectum *codd.* 6) *rubricam hanc habent LMP ante* § 2. 7) in eum *del. editiones.* 8) negotio *codd. dett.* negotii *MP.* negotium *L.* 9) conuenitur] *Paulus scripsit* iudicium datur *vel simile quid.* 10) agroue *Hu.* agroque *codd.* 11) condendis *codd. et Interpr.* coemendis *Cuiacius.* 12) fundi *delendum.* pecuniae uel fundi *Hu.* 13) uel *codd. dett.; om. LMP.* 14) magistris *codd.* 15) institoribus *codd.*

Tit. VII § 3. *cf. D.* 14, 2, 3 (*Pap.* 744). 14, 2, 2, 1 (*Paul.* 521). — § 4. *cf. D.* 14, 2, 4 *pr.* (*Call.* 98).

Tit. VIII § 1. *cf. D.* 14, 3, 1 (*Ulp.* 823). — § 2. *cf. D.* 14, 3, 5, 1; 2 (*Ulp.* 824). — § 3. *cf. D.* 14, 3, 5, 10 (*Ulp.* 824).

TIT. IX. DE IN REM VERSO. [*Brev.*

1. Seruus uel filius familias si acceptam pecuniam in rem patris uel domini uerterit hoc modo, agrum puta colendo[1], domum fulciendo, mancipia uestiendo, mercando[2] uel creditori soluendo uel quid tale faciendo, de in rem uerso in solidum uel patrem uel dominum obligat: si tamen ob hanc causam pecunia data sit.[3] 2. Filius familias si in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem uerso actione tenebitur; ipsi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur. [*Brev.* [*D. 14,6,17*

TIT. X. DE SENATVS CONSVLTO MACEDONIANO. [*Brev.*

1. Qui filio familias contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo, quod uiuo patre credidit, cum eo agere non potest. [*Brev.*

TIT. XI. AD SENATVS CONSVLTVM VELLEIANVM. [*Brev.*

1. In omni genere negotiorum et obligationum tam pro uiris quam pro feminis intercedere mulieres prohibentur. 2. Mulier, quae pro[4] tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium senatus [*Brev.*

---

1) colendo *codd. dett.* colendum *LMP.* 2) frumentum mercando *proposuit Hu.* 3) si tamen—data sit *non videntur Pauli esse. cf. D.* 15, 3, 3, 1 *et* 15, 3, 5, 3 (*Ulp.* 856). 4) pro se *Hu.*, pro negotiis pupillorum a se administrandis *P. Krueger, uterque collatis C.* 4, 29, 6 *pr.* (*a.* 228) *et C.* 5, 46, 2 (*a.* 246). *quid Visigothi dicere voluerint, apparet tam ex textu ab eis ex Pauli genuini verbis effecto, quam ex Interpretatione:* in hac tantum mulier fideiussione tenetur, ut si tutores filiis suis petat et pro eis fideiussor exsistat, filiis teneatur obnoxia.

Tit. IX § 1. *cf. I.* 4, 7, 4. *D.* 15, 3, 3, 1; 7 (*Ulp.* 856).
Tit. X § 1. *cf. D.* 14, 6, 1 *pr.* (*Ulp.* 872).
Tit. XI § 2. *cf. locos supra n.* 4 *adlatos.*

consulti non pertinet. 3. Si decipiendi animo, [*D. 16,1,30* uel cum sciret se non teneri[1], mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatus consulti non datur: actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit. 4. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione senatus consulti Velleiani adiuuatur, ne alias actio intercidat.[2]

TIT. XII. DE DEPOSITO. [*Brev. Coll.*[3]

1. Deponere possumus apud alium id, [*Coll. 10,7,1—4* quod nostri iuris est uel alieni. 2. Depositum est quasi diu positum. seruandum est, quod *ad*[4] breue tempus custodiendum datur. 3. Deponere uidetur, qui in metu ruinae, incendii, naufragii apud alium custodiae causa deponit. 4. Deponere uidetur et is, qui suspectam habens uel minus idoneam custodiam domus uel uim latronum timens apud aliquem rem custodiendam commodat.[5] 5. Si [*Brev. Coll. 10,7,5. D. 16,3,29 pr.* sacculum uel argentum signatum[6] deposuero et is, penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, et depositi et furti actio mihi in eum competit.

6. Ob res depositas dolus tantum prae- [*Coll. 10,7,6*

---

1) uel cum sciret se non teneri *fortasse interpol.* 2) ne alias actio intercidat *corrupt.; fortasse fuit:* ut mandati actio intercidat. *Hu. proposuit:* ne alia actio intercedat. *sed* actio intercedit *non reperitur apud ICtos. cf. V. I. R.* I, 116, 23. 3) *cf. Coll.* 10, 7, 1: Paulus libro secundo sententiarum sub titulo de deposito. 4) *om. codd.* 5) commendat *edd.* 6) *om. Coll.*

Tit. XII § 2. *cf. Isid. Orig.* 5, 25, 19. *Qu. Muc.* 2 (*supra Vol.* I, 17). *D.* 16, 3, 22 (*Marcell.* 60). 16, 3, 31, 1 *i. f.* (*Tryph.* 31). 16, 3, 1, 8; 11 (*Ulp.* 890). — § 3. *cf. Isid. Orig.* 5, 25, 19. — § 5. *cf. Gai.* 3, 196. *C.* 4, 34, 3 (*a.* 239). — § 6. *cf. Coll.* 10, 2, 1 (*Mod.* 9). *D.* 16, 3, 1, 6; 7; 8; 10; 20; 35; 47 (*Ulp.* 889. 890. 895. 896).

stari solet. 6[a]. Latae culpae finis est non intellegere id, quod omnes intellegunt. 7. In iudicio depositi ex mora et[1] fructus ueniunt et[2] usurae rei depositae praestantur.[3] 8. Si quis rem penes se depositam apud alium deposuerit, tam ipse directam quam is, qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt. 9. Si pecuniam deposuero eaque *uti*[4] tibi *per*misero[5], mutua magis uidetur quam deposita, ac per hoc periculo tuo erit.[6] 10. Si rem apud te depositam uendideris eamque redemeris, post[7] perdideris, semel admisso dolo perpetua depositi actione teneberis. 11. Ex causa depositi lege duodecim tabularum in duplum actio datur, edicto praetoris in simplum. 12. In causa depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddenda est.

[*D. 50,16,223pr.*
[*Brev.*
[*Coll. 10,7,7*
[*Coll. 10,7,*
[*8—11*
[*Brev.*

[TIT. XIII.[8]]

1. Debitor distractis fiduciis a creditore de [*Brev.*

---

1) *om. Brev.* 2) ut *MP.* 3) praestantur *Coll.* postulantur *L.* postulentur *MP.* 4) eaque uti *Blume.* eamque *Coll.* 5) permisero *Blume.* promisero *vel* commissero *Coll.* 6) *ex hac paragrapho Tribonianus effecisse videtur Dig.* 16, 3, 29, 1: si ex permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis usuras eius nomine praestare mihi cogitur. 7) post *Mommsen.* postquam *vel* eamque postquam *vel* eam postquam *Coll.* postque eam *Hu.* 8) *fuit* de fiducia. *editiones praeter Kruegerianam huc trahunt rubricam* de lege commissoria, *quam videas infra ante* § 6.

Tit. XII § 6[a]. *cf. D.* 50, 16, 213, 2 (*Ulp.* 2367). — § 7. *cf. D.* 16, 3, 25, 1 (*Pap.* 460). 16, 3, 1, 24 (*Ulp.* 895). *C.* 4, 34, 2 (*a.* 238). — § 8. *cf. D.* 16, 3, 16 (*Afr.* 80). *C.* 3, 42, 8 (*a.* 293). — § 9. *cf. D.* 17, 1, 34 *pr.* (*Afr.* 92). 12, 1, 4 *pr.* (*Ulp.* 2783). 12, 1, 9, 9 (*Ulp.* 769). 12, 1, 10 (*Ulp.* 200). — § 10. *cf. D.* 16, 3, 1, 25 (*Ulp.* 895). — § 11. *cf. Gai.* 4, 47. *D.* 16, 3, 1, 1 (*Ulp.* 886). — § 12. *cf. Gai.* 4, 61. 62. *I.* 4, 6, 30. *C.* 4, 34, 11 (*a.* 529). 4, 31, 14, 1 *i. f.* (*a.* 531).

superfluo aduersus eum habebit actionem. 1[a]. [*D. 13,7,7* Si autem[1] tardius superfluum restituat creditor id, quod apud eum[2] depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est. 1[b]. [*D. 20,2,8* Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae[3] ad modum legitimum[4] usuras retinere.

2. Quidquid creditor per fiduciarium seruum [*Brev.* quaesiuit, sortem debiti minuit. 3. Debitor creditori uendere fiduciam non potest; sed alii, si uelit, uendere potest, ita ut ex pretio eiusdem pecuniam offerat creditori atque ita remancipatam sibi rem emptori praestet. 4. Si per suppositam personam creditor pignus suum[5] inuito debitore comparauerit, emptio non uidetur; et ideo quandoque lui potest. ex hoc enim causa pignoris uel[6] fiduciae finiri non potest. 5. Si inter creditorem et debitorem conuenerit, ut fiduciam sibi uendere non liceat, non soluente debitore creditor denuntiare ei sollemniter potest et distrahere: nec enim ex[7] tali conuentione fiduciae actio nasci potest.

DE LEGE COMMISSORIA. [*Brev.*

6. Si creditor rem fiduciae datam uni ex [*Brev.* heredibus uel extraneo legauerit, aduersus omnes he-

---

1) *Paulus in paragrapho praecedenti deperdita fortasse dixerat creditorem si superfluum apud argentarium depositum habuisset, usuras non debere, cf. D.* 13, 7, 6, 1 *i. f.* 2) *scil. apud argentarium, cf. n.* 1. 3) fiduciae datae *Paul.* 4) ad modum legitimum] usque ad centesimam *vel similiter Paulus.* 5) pignus suum] *aut* fiduciam *aut* pignus suum uel fiduciam *Paul.* 6) pignoris uel, *si supra Paulus scripsit* fiduciam (*cf. notam antecedentem*), *Pauli non sunt.* 7) ex *Cuiacius.* in *codd.*

Tit. XIII § 2. *cf. C.* 4, 24, 1 (*a.* 207). 2 (*a.* 222). 3 (*a.* 222). — § 3. *cf. Fr. Vat.* 9 (*Pap.* 474). *D.* 20, 5, 12 *pr.* (*Tryph.* 26). 13, 7, 20, 3 (*Paul.* 450). — § 4. *cf. C.* 8, 27 (28), 10 (*a.* 290). — § 5. *cf. supra* 2, 5, 1. — § 6. *cf. infra* 3, 6, 69.

redes actio fiduciae competit. 7. Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quae[1] impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. 8. Nouissimus creditor priorem[2] oblata pecunia[3], quo[4] possessio in eum transferatur, dimittere potest. sed et prior creditor secundum creditorem, si uoluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit. 9. Seruus si mutuam pecuniam tempore seruitutis acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.

TIT. XIV. DE VSVRIS. [*Brev.*

1. Si pactum nudum de praestandis usuris [*Brev.* interpositum sit, nullius est momenti; ex nudo enim pacto inter[5] ciues Romanos actio non nascitur. 2. Vsurae supra centesimam solutae sortem minuunt, consumpta sorte repeti possunt. 3. Traiecticia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis, infinitas usuras recipere potest. 4. Vsurae, quae centesimam excedunt, per errorem[6] solutae repeti possunt. 5. Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudi-

---

1) quae *Sichardus.* quod *codd.* 2) *om. MP.* 3) oblata pecunia *Cuiacius.* obligata pecunia *dett.* obligatam pecuniam *LMP Leg.* 4) quo *LMP.* a quo *Leg. et alii dett.* 5) in *MP.* 6) '*sive per calculi errorem, sive quis maiores usuras promissas esse falso putaverit. utraeque solutae usurae sortem non minuunt, quia solutio illicitam causam non habet, sicut in casu* § 2.' *Hu.*

Tit. XIII § 7. *cf. D.* 13, 7, 8 *pr.* (*Pomp.* 799). 13, 7, 25 (*Paul.* 481). — § 8. *cf. D.* 20, 4, 11, 4 (*Gai.* 402). — § 9. *cf. D.* 44, 7, 14 (*Ulp.* 128). *C.* 4, 14, 1 (*a.* 196). 2 (*a.* 215).

Tit. XIV § 1. *cf. D.* 2, 14, 7, 4 (*Ulp.* 242). *C.* 4, 32, 2 (*a.* 200). 4, 65, 27 (*a.* 294). *Cons.* 4, 9 (*a.* 293). — § 2. *cf. D.* 12, 6, 26 *pr.* (*Ulp.* 774). — § 3. *cf. D.* 22, 2, 4 *pr.* (*Pap.* 445). *C.* 4, 33, 1 (*Sav. Ztschr.* XIX, 196). 4, 33, 2 (1) (*a.* 286). 4, 33, 3 (*a.* 286). — § 5. *cf. infra* 5, 26, 4.

cantis abduxerit, uiolentiae crimen admittit. 5[a]. [*D.26,7,15*] Si tutor constitutus, quos inuenerit debitores, non conuenerit ac per hoc[1] minus idonei efficiantur, uel intra sex primos menses[2] pupillares pecunias[3] non collocauerit, ipse in debitam pecuniam et in usuras eius pecuniae, quam non faenerauit, conuenitur. 6. [*Brev.*] Tutor in usuras non conuenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocauit, quod idonea nomina non habebat, quibus[4] pecunia[5] collocaretur[6]: cuius rei contestatio apud praesidem prouinciae deponenda est. 7. Ob faenus pupillaris pecuniae per contu- [*D.26,7,49*] maciam non exercitum aut fundorum omissam comparationem tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem coercebitur.

TIT. XV. DE MANDATIS. [*Brev.*]

1. Ob subitam ualetudinem, ob [*Brev.cf.D.17,1,24*[7]] necessariam peregrinationem, ob inimicitiam et[8] ob[9] inanes[10] rei actiones[11] integra[12] adhuc causa mandati negotio[13] renuntiari potest. 2. Si meis nummis [*Brev.*] mandato tuo aliquid tibi comparauero, etsi rem postea accipere nolis, mandati actio mihi aduersus te competit.

---

1) *i. e. 'per hoc tempus, ita his rebus se habentibus.' alio sensu legitur* 2, 12, 9, *ubi significat 'propterea'*. 2) sex primos menses] *an Paulus ita scripserit, dubitare licet; cf. D.* 26, 7, 7, 11 (*Ulp.* 1003). 3) pupillares pecunias] *pluralis redolet Tribonianum.* 4) cui *codd.* 5) pecunia *L M P Leg.* pecuniae *dett.* 6) collocentur *L M P dett.* collocetur *Leg.* 7) *redeunt in Dig. tantum haec verba:* seu ob inanes rei actiones. 8) seu *Dig.* 9) *om. P Leg.* 10) inanes *L Dig.* inanis *M P Leg.* 11) actiones *L Leg. Dig.* actionem *M P.* 12) nec integra *Hu. coll. Inst. et Dig.* 13) negotio *L Leg.* negotium *M P.*

Tit. XIV § 6. *cf. C.* 5, 56, 3 (*a.* 228).
Tit. XV § 1. *cf. I.* 3, 26, 11. *D.* 17, 1, 23 *et* 25 (*Herm.* 33) — § 2. *cf. D.* 17, 1, 12, 9 (*Ulp.* 911).

non enim[1] tantum quod impensum est, sed *et*[2] usuras eius consequi possum. 3. Certo pretio rem iussus distrahere si minoris uendiderit, mandati iudicio pretii summa poterit integrari. uenditionem enim dissolui non placuit.[3]

TIT. XVI. PRO SOCIO. [*Brev.*

1. Sicut lucrum, ita[4] damnum inter socios [*Brev.* communicatur: nisi quid culpa socii uel[5] fraude euersum sit.

TIT. XVII. EX EMPTO ET VENDITO. [*Brev.*

1. Venditor si eius rei, quam uendi- [*Brev. Vesont.*[6] derit[7], dominus non sit, pretio accepto auctoritatis[8] manebit obnoxius: aliter enim non potest obligari. 2. Si res simpliciter traditae euincantur, tanto[9] uenditor emptori condemnandus est, quanto[10] si stipulatione pro euictione cauisset. 3. Res empta, mancipatione et traditione perfecta, si euincatur, auctoritatis uenditor duplo tenus[11] obligatur.

DE MODO. [*Brev.*

4. Distracto fundo si quis de modo[12] [*Brev. Vesont.*[6]

---

1) non enim] *aut ante haec verba aliquid excidit aut scribendum:* nec. 2) *om. codd.* 3) uenditionem — placuit *interpolata esse Mitteis putat* (*Privatr.* I 213 *n.* 32); *sed cf. infra.* 4) ita *LMP.* ita et *dett.* 5) de *MP.* 6) *nihil ex Vesontino superest nisi duae lectiones variae infra* §§ 3 *et* 7, *quas tradidit Cuiacius Observ.* 21, 15. 7) uendidit *LMP.* 8) auctoritati *Salmasius.* auctoritatis actioni *Schulting.* 9) *exspectes* tanti. 10) *exspectes* quanti. 11) duplo tenus *Brev.* nulla tenus *Ves.* 12) modo id est de spatio *L.*

Tit. XV § 3. *cf. Gai.* 3, 161. *D.* 17, 1, 5, 3; 4 (*Paul.* 485, *fortasse interpolatus*).
Tit. XVI § 1. *cf. D.* 17, 2, 52, 4 *i. f.* (*Ulp.* 922).
Tit. XVII § 2. *cf. Fr. Vat.* 8 (*Pap.* 473). 19, 1, 13, 9 (*Ulp.* 934). 21, 1, 31, 20 (*Ulp.* 1782). 21, 2, 2 (*Paul.* 1714). *Lex Rom. Burg.* 35, 3. — § 3. *cf. Lex Rom. Burg. cit.* — § 4. *cf. supra* 1, 19, 1.

mentiatur, in duplum[1] eius, quod mentitus est, officio[2] iudicis aestimatione facta conuenitur. 5. Redhibitio uitiosi mancipii intra sex menses fieri potest propter latens uitium. 6. Si, ut seruum quis pluris uenderet, de artificio eius uel de[3] peculio mentitus est, actione ex empto conuentus, quanto minoris ualuisset, emptori praestare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere.[4] 7. Ex die emptionis[5] et fructus et operae seruorum[6] et fetus pecorum et ancillarum partus ad emptorem pertinent. 8. Fundum alienum mihi uendidisti; postea idem ex causa lucratiua meus factus est; si pars pretii numerata sit[7], competet[8] mihi aduersum te *ad*[9] pretium recuperandum actio ex empto. 9. Post rem traditam nisi emptor pretium statim exsoluat, usuras eius praestare cogendus est. 10. Mutus emere et uendere potest; furiosus autem neque uendere neque emere potest. 11. Seruus bona fide[10] comparatus si ex ueteri uitio fugerit, non tantum pretium

1) duplum *Hu.; cf. infra* 2, 30, 1. 2, 31, 24. 5, 18, 1. duplo *codd.* 2) officio] de modo id est de spatio *MP.* 3) de *MP; om. alii codd.* 4) nisi—redhibere (*scil.* emptor)] *Visigothi, verba Pauli coartantes.* 5) 'si pars pretii numerata sit *codd. omnes Brev. et ed. Haen. h. l. interponunt;* si pretium numeratum sit *cod. Vesont. et edd. pleraeque, ex correctione, ut puto. sed totum hoc fugitivum est et sequenti §o ante* competit *restituendum, quod fecimus.' Hu.* 6) seruorum *Cuiacius.* eius *codd.* 7) *cf. n.* 5. 8) competit *L.* 9) *om. codd.* 10) bona fide *dett.* bonus fide *L.* bonus de *MP.*

Tit. XVII § 5. *cf. D.* 21, 1, 55 (*Pap.* 678). 21, 1, 19, 6 (*Ulp.* 1766). — § 6. *cf.* 19, 1, 13, 4 (*Ulp.* 934). — nisi paratus sit] *cf. D.* 19, 1, 11, 5 (*Ulp.* 931). 21, 1, 43, 6 (*Paul.* 837). — § 7. *cf. D.* 19, 1, 13, 10; 13 (*Ulp.* 934). *C.* 4, 49, 13 (*a.* 294). 16 (*a.* 294). — § 8. *cf.* 19, 1, 13, 15 (*Ulp.* 934). 21, 2, 9 (*Paul.* 826). 19, 2, 9, 6 (*Ulp.* 946). — § 9. *cf. Fr. Vat.* 2 (*Pap.* 467). — § 11. *cf. D.* 19, 1, 13, 1 (*Ulp.* 934). 21, 1, 58 *pr.* (*Paul.* 1492).

dominus[1], sed et[2] ea, quae per[3] fugam abstulit, reddere cogetur.[4]

12 (13). Cum probatio prioris fugae [*Brev.D.22,3,7* defecerit[5], serui responsioni[6] credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum[7] uidetur. 13 (14). In eo contractu, qui ex bona [*Brev.* fide descendit, instrumentorum oblatio[8] sine causa desideratur[9], si quo modo ueritas[10] de fide contractus possit ostendi. 13[a]. Instrumentorum nomine [*D.22,4,1* ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest; et ideo tam testimonia quam personae instrumentorum loco habentur.

14 (15). Fundus eius esse uidetur, cuius no- [*Brev.* mine comparatus est, non a quo pecunia numerata est, si tamen fundus comparatori sit traditus.[11] 15 (12). Heredibus debitoris aduersus credito- [*Cs.6,8* rem, qui pignora uel[12] fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.

16. Electo reo principali fideiussor uel heres [*Brev.* eius liberatur. non idem[13] in mandatoribus obseruatur.[14]

---

1) uenditor *Schulting.* prior dominus *vel* uenditor *exspectari adnotat Krueger.* 2) et *Leg.; om. LMP.* 3) per *dett.* in *LMP.* 4) cogitur *L.* 5) deficit *Dig.* 6) quaestioni *Dig.* 7) domino *LMP.* 8) oblatio *Cuiacius.* obligatio *codd.; cf. supra* 2, 13, 8. 9) demonstratur *MP.* 10) ueritas *Cuiacius.* uoluntas *codd.* 11) mancipatus *Paulus? an agitur de fundo provinciali? an totum comma* si tamen—traditus *a Visigothis additum est? suspicionem movet vox* comparator, *quae apud ICtos nusquam redit, saepius legitur in Codice Theodosiano.* 12) pignora uel *aliena sunt a Paulo.* 13) idem *Cuiacius.* enim *codd.* 14) *ad hunc titulum per-*

Tit. XVII § 12. *cf. D.* 21, 1, 58, 2 (*Paul.* 1492). *infra* 5, 16, 5. — § 14. *cf. C.* 4, 50, 1 (*a.* 213). — § 16. *cf. D.* 46, 1, 13 (*Iul.* 232). 17, 1, 45, 8 (*Paul.* 1114). *C.* 8, 40 (41), 23 (*a.* 294). 8, 40 (41), 28 *pr.* (*a.* 531). *Cic. ad Att.* 16, 15, 2.

TIT. XVIII. DE LOCATO ET CONDVCTO. [*Brev.*

1. Homo liber, qui statum suum in potestate [*Brev.* habet, et peiorare[1] eum[2] et meliorem facere potest: atque ideo operas suas diurnas nocturnasque[3] locat. 2. Fundi deterioris facti et culturae non exercitatae[4] et aedificiorum non refectorum culpa[5] arbitrio iudicis domino a conductore sarciri potest.

3. Dominus horreorum effractis et [*D.19,2,55 pr.1.2* compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit[6]: serui tamen eius, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt. 4. In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario uel utiliter[7] auxerit uel aedificauerit uel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea, quae impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest. 5. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas[8] totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id quod eius interest indemnitas seruetur.[9]

---

tinere L. Rom. Burg. 35, 6 *putabant Schultingius et Huschke:* Arra pro quibuscumque rebus a vindetore accepta ab eo, qui emit, uinditionem perfectam esse; precium tamen postmodum emptor uinditori impleturus, si aut inter ipsos conuenerit aut uirorum bonorum estimatione consteterit, secundum speciem Pauli. *haec unde sumpta sint, incertum est; ex libro Pauli deperdito ea hausta esse censet Salis. certe sententia Pauli valde mutata est.* 1) peiorare *L Leg.* periurare *MP.* peiorem *dett.* 2) *om. L.* 3) iure *hic excidisse putat Hu.* 4) exercitati *MP.* 5) culpa *dett.* culpam *LMP.* 6) nisi—recepit *Trib.?* 7) uel utiliter *Trib.?* 8) soluenda *F.* 9) quatenus—seruetur *Trib.?*

Tit. XVIII § 1. *cf. D.* 33, 2, 3 (*Paul.* 1655). — § 2. *cf. D.* 19, 2, 25, 3 (*Gai.* 245). — § 3. *cf. Coll.* 10, 9, 1 (*Paul.* 1486). *C.* 4, 65, 1 (*a.* 213). — *D.* 1, 15, 3, 2 (*Paul.* 1055).

TIT. XIX. DE NVPTIIS. [*Brev. Coll.*[1]

1. Sponsalia tam inter puberes quam inter [*Brev.* impuberes contrahi possunt. 2. Eorum, qui in potestate patris sunt, sine uoluntate eius[2] matrimonia iure non contrahuntur; sed contracta[3] non soluuntur[4]: contemplatione[5] enim publicae utilitatis priuatorum commoda praeferuntur.[6]

3. Inter parentes et liberos [iure ciuili][7] [*Coll. 6,3,1—3* matrimonia contrahi non possunt; [8]nec filiam sororis aut neptem uxorem ducere [non] possumus; proneptem aetatis ratio prohibet. 4. Adoptiua cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omni modo, inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non interuenit. 5. Nec socrum nec nurum *nec*[9] priuignam nec nouercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet, sicut nec amitam aut materteram. sed qui[10] uel cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri[11] iuris errore ipse poenam adulterii lege Iulia patitur, non etiam ducta. 6. Inter seruos et libe- [*Brev.* ros matrimonium contrahi non potest, contubernium potest. 7. Neque furiosus neque furiosa matrimonium

---

1) *Coll.* 6, 1, 3, *inscr.:* Paulus liber sent. de nupt. sub tit. 2) patris *L.* 3) *scilicet iure contracta. sed cf. infra* § 7. 4) *scilicet a patre.* 5) contemplatio *Sichard.* 6) commoda praeferuntur *codd.* commodis praefertur *Sichard.* 7) *vid. notam sequentem.* 8) *huc transfert Hu.* iure ciuili *et addit* nec sororem, *quod probat Mommsen.* 9) *om. codd.* 10) affinem *ins. Hu.* 11) mulieris *codd.*

Tit. XIX § 1. *cf. D.* 23, 1, 14 (*Mod.* 12). — § 2. *cf. infra* 5, 6, 15. *I.* 1, 10 *pr. D.* 43, 30, 1, 5 (*Ulp.* 1619). 43, 30, 2 (*Herm.* 90). *C.* 5, 17, 5 (*a.* 294). 5, 17, 12 (*a.* 534). — § 3. 4. *cf. Gai.* 1, 59 *sq. D.* 23, 2, 68 (*Paul.* 1910). — § 5. *cf. Gai.* 1, 63. *D.* 48, 5, 39 (38), 2; 4; 7 (*Pap.* 378). — § 6. *cf. C.* 5, 5, 3 *pr.* (*a.* 319), — § 7. *cf. D.* 23, 2, 16, 2 (*Paul.* 531).

contrahere possunt: sed contractum matrimonium furore non tollitur. 8. Vir absens uxorem ducere potest: femina absens nubere non potest. 9. Libertum, qui ad nuptias patronae uel uxoris filiaeque[1] patroni adfectauerit, pro dignitate personae metalli poena uel operis publici coerceri placuit. 10. Si [*D.23,2,38pr.1,2* quis officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam uel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamuis sponsare non prohibeatur: ita scilicet, ut, si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas[2] acceperat. 11. Veterem sponsam in prouincia, qua quis administrat, uxorem ducere potest, et dos data non fit caduca. 12. Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimonium collocare et dotem constituere non prohibetur. 13. Non est matri- [*D.23,2,66pr.1* monium, si tutor uel curator[3] pupillam suam intra uicesimum et sextum annum non desponsam a patre nec testamento destinatam ducat uxorem uel eam filio suo iungat: quo facto uterque infamatur et pro dignitate pupillae extra ordinem coercetur: nec interest, filius sui iuris an in patris potestate sit. 14. Curatoris[4] libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, uxorem ducere satis inciuile[5] est.

---

1) filiaeue *Hu.* 2) quos *F.* 3) uel curator *Trib.?*
4) tutoris *Paulus?* 5) satis inciuile *Trib.?*

Tit. XIX § 8. *cf. D.* 23, 2, 6 (*Ulp.* 2797). — § 9. *cf. D.* 23, 2, 62, 1 (*Pap.* 496). *C.* 5, 4, 3 (*a.* 196). — § 13. *cf. D.* 23, 2, 62 (*Pap.* 496). 23, 2, 36 (*Pap.* 1330). 23, 2, 59 (*Paul.* 1). 23, 2, 60 (*Paul.* 1067). 48, 5, 7 (*Marcian.* 145). *C.* 5, 6, 6 (*a.* 260). — § 14. *cf. D.* 23, 2, 37 (*Paul.* 1496).

TIT. XX. DE CONCVBINIS. [*Brev.*

1. Eo tempore, quo quis uxorem habet, con- [*Brev.* cubinam habere non potest. — [1]concubina igitur ab uxore solo dilectu separatur.

2. Concubinam ex ea prouincia, in qua [*D.25,7,5* quis aliquid administrat, habere potest.

[TIT. XXI A.] [*Vesont.*[2] *Vat. Reg. 1050*

DE MVLIERIBVS, QVAE SE SERVIS ALIENIS IVNXERINT, VEL AD SENATVS CONSVLTVM CLAVDIANVM.[3]

1. Si mulier ingenua ciuisque Ro- [*Vesont.*[2] *Vat. Reg. 1050* mana uel Latina[4] alieno se seruo coniunxerit, si quidem inuito et denuntiante domino in eodem contubernio perseuerauerit, efficitur[5] ancilla. 2. Si seruo [*Vesont.* pupilli ingenua mulier se coniungat, denuntiatione tutoris efficitur ancilla. 3. Mulier etsi ——[6], [*Ves. Vat.* tamen ei, quae se seruo[7] iunxerit[8], denuntiando adquirit ancillam. 4. Procurator et filius familias et seruus iussu patris aut domini[9] denuntiando faciunt ancillam.[10]

---

1) '*hic quaedam esse recisa, sequens* igitur *arguit.*' *Hu.*
2) *cf. Cuiacii Observ.* 21, 16 *et Conrat, Ztschr. Sav. Stiftg. Germ. Abt.* XXIX, 240 *sq.* 3) uel ad senatus consultum Claudianum *om. Vat.* 4) uel Latina] Latinaue *Vat.* 5) efficiatur *Vat.* 6) sub tutela sit *suppl. Puchta.* 7) seruo suo *Hu.* 8) mulier—iunxerit] mulieres s̄ tam̄ aut ei qui seruo coniuncxerint *Vat.* 9) domino *Vat.* 10) ancilla *Vat.*

Tit. XX § 1. *cf. D.* 34, 9, 16, 1 (*Pap.* 595). 24, 2, 11, 2 *i. f.* (*Ulp.* 1994). 25, 7, 4 (*Paul.* 1592). *C.* 5, 26, 1 (*a.* 326).
Tit. XXI A. senatus consultum Claudianum] *a.* 52. *cf. Tac. ann.* 12, 53. — § 1. *cf. Gai.* 1, 84; 91; 160. *Ulp.* 11, 11. *C. Th.* 4, 12 (11), 2 (*a.* 317) *cum interpret.* 4, 12, 4 (5) (*a.* 331); 5 (6) (*a.* 362); 6 (7) (*a.* 366?); 7 (8) (*a.* 398). *Tert. ad uxor.* 2, 8.

5. Si peculiari seruo filii familias libera se mulier coniunxerit, nulla disquisitione[1] paternae uoluntatis iure sollemni decurso adquiret ancillam.[2] [*Vesont.*
6. Liberta sciente patrono alieni serui[3] secuta contubernium eius, qui denuntiauit, efficitur[4] ancilla. [*Ves. Vat.*
7. Liberta si ignorante patrono seruo se[5] alieno coniunxerit, ancilla patroni efficitur ea condicione, ne aliquando ab eo ad ciuitatem Romanam perducatur.[6] 8. Filii[7] familias seruo, quem ex castrensi peculio habet, si se ingenua mulier coniunxerit, eius denuntiatione efficitur[8] ancilla. 9. Filia familias si inuito[9] uel ignorante patre seruo alieno se iunxerit, etiam[10] post denuntiationem statum suum retinet[11], quia facto filiorum peior condicio parentum fieri non potest. 10. Filia familias si iubente patre, inuito domino, serui alieni contubernium secuta sit, ancilla efficitur, quia[12] parentes deteriorem filiorum condicionem facere possunt. 11. Liberta serui patroni contubernium secuta etiam[13] post denuntiationem in eo statu[14] manebit, quia[15] domum patroni[16] uidetur deserere noluisse.[17] 12. Errore quae[18] se putauit ancillam atque ideo alieni serui contubernium secuta est, *si*[19] postea liberam se sciens in contubernio eodem perseuerauerit, efficitur[20] ancilla.

---

1) disquisitione *Hu.* discione *Ves.* discretione *Cuiacius.* 2) adquiret ancillam *Ves.* adquiretur ancilla *Hu.* 3) alieni serui] alieno seruo *Vat.* 4) effitiatur *Vat.* 5) *om. Vat.* 6) perducat *Vat.* 7) filius *Vat.* 8) efficiat *Vat.* 9) inscio *Vat.* 10) item *Vat.* 11) retenitur *Vat.* 12) que *Vat.* 13) item *Vat.* 14) eo statu] eum statum *Vat.* 15) *om. Vat.* 16) patronum *Vat.* 17) uoluisse *Vat.* 18) qui *Vat.* 19) *suppl. Rittershusius.* 20) efficiet *Vat.*

Tit. XXI A § 6. *cf. Ulp.* 11, 27. — § 9. peior fieri] *cf. D.* 23, 4, 7 *i. f.* (*Pomp.* 615). — § 10. *cf. D.* 16, 3, 27 (*Paul.* 1494).

13. Si patrona seruo liberti[1] sui se coniunxerit, etiam[2] denuntiatione conuentam ancillam[3] fieri non placuit. 14. Mulier ingenua, quae[4] se sciens seruo municipum[5] iunxerit, etiam[6] citra denuntiationem ancilla efficitur; non idem[7], si nesciat. nescisse autem uidetur, quae comperta condicione contubernio se abstinuit[8] aut[9] libertum putauit. 15. Libera mulier contubernium eius secuta, qui plures dominos habuit, eius fit ancilla, qui prior denuntiauit, nisi[10] forte ab omnibus factum sit. 16. Si mater seruo filii se iunxerit, non[11] tollit senatus consultum[12] Claudianum erubescendam matris etiam in re turpi[13] reuerentiam, exemplo eius, quae se seruo liberti sui coniunxerit.[14] 17. Tribus denuntiationibus conuenta etsi[15] ex senatus consulto[16] facta uideatur ancilla, domino tamen adiudicata citra auctoritatem interpositi per praesidem[17] decreti non uidetur: ipse enim debet[18] auferre, qui dare potest libertatem.[19] 18. Filia familias mortuo patre si in[20] serui contubernio perseuerauerit, pro tenore senatus consulti Claudiani conuenta efficitur[21] ancilla.

---

1) libertatis *Vat.* 2) et *Vat.* eius *Hu.* 3) conuentam ancillam] conueniat ancilla *Vat.* 4) qui *Vat.* 5) seruo municipum] seruum iam mancipium *Vat.* 6) et *Vat.* 7) item *Arndts.* 8) contubernio se abstinuit] se contubernio abstinui *Vat.* 9) tam *Vat.* 10) prior—nisi] prius renunciauit nos *Vat.* 11) *om. Vat.* 12) senatus consultum] secundum *Vat.* 13) matris—turpi] matri item intpicem *Vat.* 14) coniuncxit *Vat.* 15) si *Vat.* 16) senatus consulto] senato *Vat.* 17) praetorem praesidemue *Hu.* 18) debita *Vat.* 19) potest libertatem] p̄ libertate *Vat.* 20) hi *Vat.* 21) efficiet *Vat.*

Tit. XXI A § 14. *cf. C. Th.* 4, 12 (11), 3 (3 *et* 4) (*a.* 320?); 5 (6) (*a.* 362). — § 16. *cf. supra* § 13. — § 17. *cf. Theoph.* 3, 12, 1 (*p.* 316 *Ferr.*). — § 18. *cf. supra* § 9.

TIT. XXI[B]. DE DOTIBUS. [*Brev. C. Th. interpr.*[1]

1. Dos aut antecedit aut sequitur matrimonium, et ideo uel ante nuptias uel post nuptias dari potest: sed ante nuptias data earum expectat aduentum. [*Brev.* 1[a]. Mutus surdus caecus dotis nomine obligantur, quia et nuptias contrahere possunt. [*D. 23,3,73pr. 1* 1[b]. Manente matrimonio non perditurae uxori ob has causas dos reddi potest: ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exsilium uel in insulam relegato parenti praestet alimonia, aut ut egentem uirum[2], fratrem sororemue sustineat.

2. Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale praedium maritus inuita uxore alienet. [*Brev.*

3. ——————————————————————[1]

TIT. XXII. DE PACTIS INTER VIRVM ET VXOREM. [*Brev.*

1. Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni eius, quo factum est diuortium. [*Brev.* 2. Omnibus pactis stipulatio subici debet, ut ex stipulatu actio nasci possit.

---

1) *Paulum sub hoc titulo de retentionibus egisse apparet ex C. Th.* 3, 13, 2 *interpretatione:* De retentationibus uero . . . in iure, hoc est in Pauli sententiis sub titulo de dotibus requirendum *etc.* 2) uirum] filium ex alio uiro *Mommsen.*

Tit. XXIB § 1. *cf. D.* 23, 3, 47 (*Iul.* 299). 23, 3, 7, 3 (*Ulp.* 2756). — § 1[b]. *cf. D.* 23, 3, 85 (*Scaev.* 33). 24, 3, 20 (*Paul.* 1778). *C.* 5, 19, 1 (*a.* 422). *Schol. Sinait.* 13. — in exsilium uel in insulam relegato] *cf. infra* 5, 22, 5. — § 2. *cf. Gai.* 2, 63.

Tit. XXII § 1. *cf. D.* 24, 3, 11 (*Pomp.* 625). 23, 3, 78, 2 (*Tryph.* 41). 24, 3, 7, 1 (*Ulp.* 2755). *C.* 5, 13, 1, 9 b. c. — § 2. *cf. supra* 2, 14, 1. *D.* 2, 14, 7, 12 (*Ulp.* 246).

TIT. XXIII. [*Brev*

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM.

1. Mortis causa donatio est, quae impendentis [*Brev.* metu[1] mortis fit, ut *ex causa*[2] ualetudinis, peregrinationis, nauigationis uel belli. 2. Manumissionis gratia[3] inter uirum et uxorem donatio fauore libertatis· recepta est, uel[4] certe, quod[5] nemo ex[6] hoc[7] fiat locupletior: ideoque seruum manumittendi causa inuicem sibi donare non prohibentur.[8] 3. Inter uirum et uxorem nec per interpositam personam donatio fieri potest. 4. Inter uirum et uxorem contemplatione donationis imaginaria uenditio contrahi non potest. 5. Superstite eo, qui matrimonii tempore donauerat, ante decedente, cui fuerat donatum, id, quod donatum est, penes donatorem remanet.[9] 5[a]. Quod si simul tam is, cui donatum est, [*D.34,5,8* quam is, qui donau*it*, *decess*erit[10], [11]quaestionis decidendae gratia magis placuit ualere donationem, quod donator non superuiuat, qui rem condicere possit. 6. Quocumque [*Brev.* tempore contemplatione mortis inter uirum et uxorem donatio facta est, morte secuta conualescit.[12] 7. Si quis uxori ea condicione donauit, ut [*D.24,1,59* quod donauit in dotem accipiat, defunct*o*[13] eo donatio conualescit.

---

1) impendentis metu *Hu.* inpendentis *L.* impendente metu *MP.* 2) ex causa *Hu. collat. D.* 39, 6, 2. est *LP.* ort *M.* 3) cuique *P.* 4) uel *Sichard.* uelut *codd.* 5) quidem *L.* 6) *om. L.* 7) hac *Arndts.* 8) prohibentur *dett.* prohibetur *LP.* prohibitur *M.* 9) *haec* § 5 *redit in Dig.* 34, 5, 8 (9) *init. verbis mutatis ita:* si inter uirum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donauerat. 10) donauit decesserit *Studemund.* donauerit *F.* 11) quaestionis—possit *Trib.* 12) conualescet *P.* 13) defuncti *F.*

Tit. XXIII § 1. *cf. infra* 3, 7, 1. *Ulp.* 7, 1. *I.* 2, 7, 1. — § 2. *cf. Ulp.* 7, 1. *D.* 24, 1, 8 (*Gai.* 255). 24, 1, 7, 9; 9 *pr.* § 1 (*Ulp.* 2767). 24, 3, 24, 4 = 62 (*Ulp.* 958). 50, 17, 126, 1 (*Ulp.* 527). — § 3. *cf. D.* 24, 1, 3, 9 (*Ulp.* 2763). 24, 1, 5, 2 (*Ulp.* 2764). — § 4. *cf. D.* 24, 1, 5, 5 (*Ulp.* 2764). — § 5[a]. *cf. D.* 24, 1, 32, 14 (*Ulp.* 2778). — § 6. *cf. D.* 24, 1, 11, 1 (*Ulp.* 2768).

[TIT. XXIII A.]

Mulier si in rem uiri damnum dederit, [*D. 9,2,56* pro tenore legis Aquiliae conuenitur.

TIT. XXIV. DE LIBERIS AGNOSCENDIS. [*Brev.*

1. Si serua conceperit et postea manumissa [*Brev.* pepererit, liberum parit.[1] 2. Si libera conceperit et ancilla facta pepererit, liberum parit: id enim fauor libertatis exposcit. 3. Si ancilla conceperit et medio tempore manumissa sit[2], rursus facta ancilla pepererit, liberum parit; media enim tempora libertati prodesse, non [enim] nocere possunt. 4. Ex ea muliere natus, quae ex causa fideicommissi manumitti debuit, si post moram libertati factam[3] nascatur, ingenuus nascitur. 5. Si mulier diuortio facto grauidam se sciat, intra tricensimum diem uiro denuntiare debet uel patri eius, ut ad uentrem inspiciendum obseruandumque custodes mittant: quo omisso[4] partum mulieris omni modo[5] coguntur agnoscere. 6. Si praegnantem se esse mulier[6] non denuntiauerit uel custodes uentris missos non admiserit, liberum est patri uel auo natum non alere. ceterum[7] neglegentia matris, quominus suus[8] patri heres

---

1) *codd. addunt:* id enim fauor libertatis extorsit *vel* exposcit, *quae sumpta sunt ex § 2 extrema.* 2) sed *Hu.* 3) post moram libertati factam *Cuiacius.* per moram libertatis facta *L.* moram libertati factam *MP.* 4) quo omisso *dett.* omisso *LMP.* 5) omni modo] omnimodis *codd.* 6) esse mulier] mulier esse *codd.* 7) *om. P.* 8) suus *Sichard.* suo *codd.*

Tit. XXIV § 1. *cf. Gai.* 1, 82; 89. *Ulp.* 5, 10. — § 2. *cf. D.* 1, 5, 5, 2 (*Marcian.* 45) = *I.* 1, 4 *pr.* — § 3. *cf. D.* 1, 5, 5, 3 (*Marcian.* 45) *fere* = *I.* 1, 4 *pr.* — § 4. *cf. D.* 38, 16, 1, 1 (*Ulp.* 2512). 40, 5, 53 *pr.* (*Marcian.* 268). *C.* 7, 4, 3 (*a.* 222). — § 5. *cf. D.* 25, 3, 1, 1; 3; 4; 11; 12; 15 (*Ulp.* 981). — § 6. *cf. D.* 25, 3, 1, 6; 13 (*Ulp.* 981).

sit, obesse non debet. 7. Si mulier se ex uiro praegnantem neget, permittitur marito uentrem inspicere et uentri custodes dare. 8. Venter inspicitur per quinque[1] obstetrices, et quod maxima pars earum denuntiauerit, pro uero habetur. 9. Obstetricem, quae partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio adfici placuit.

10. Necare uidetur non tantum is, qui partum praefocat[2], sed et is, qui abicit et qui alimonia denegat, et is[3], qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse non habet. [*D.25,3,4*

[TIT. XXIVA.]

1. Adoptare quis nepotis loco potest, etiam si filium non habet. 2. Eum quem quis adoptauit, emancipatum uel in adoptionem datum iterum non potest adoptare. [*D.1,7,37*

TIT. XXV. [*Brev.*

QVEMADMODVM FILII SVI IVRIS EFFICIVNTVR.

1. Pater ab hostibus captus desinit[4] habere filios in potestate: postliminio[5] reuersus tam filios quam omnia sui iuris in potestatem recipit, ac si numquam ab hostibus captus sit. 2. [6]Singulae mancipationes uel iisdem uel aliis testibus fieri possunt, uel eodem die uel intermisso tempore. 3. Emancipatio etiam die [*Brev.*

---

1) *tres obstetrices inspiciunt ex rescripto Divorum Fratrum, D.* 25, 4, 1 *pr.* 2) perfocat *F.* 3) et is—habet *Trib.?* 4) desinit *dett.* desinet *LMP.* 5) postliminio *LMPLeg.* postliminio uero *dett.* 6) § 2 *om. MP.*

Tit. XXIV § 7. *cf. D.* 25, 4, 1 *pr.* (*Ulp.* 983).

Tit. XXV § 1. *cf. Gai.* 1, 129. — § 2. *cf. Gai.* 1, 132. — § 3. *cf. C. Th.* 2, 8, 1 (*a.* 321). *C. I.* 3, 12, 7 (8) (*a.* 392). *dies feriatos esse dies, qui N' in fastis significabantur, putabat Hu. coll. Varr. de l. l.* 6, 30 (*Bruns* II[7], 55).

feriato fieri potest. 4. Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari et manumitti potest. 5. Filius familias inuitus emancipari non cogitur[1].

TIT. XXVI.[2] DE ADVLTERIIS. [*Brev. Vesont. Coll.*[3]

1. Capite secundo [*Vesont.*[4] *Vat. Reg.*[5] *1050. Coll. 4,12,1; 2* legis[6] Iuliae de adulteriis[7] permittitur patri[8], tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia cuiuscumque[9] dignitatis domi suae uel generi sui[10] deprehensum sua manu[11] occidere. 2. Filius[12] familias pater si filiam in adulterio[13] deprehenderit, uerbis quidem legis prope est[14], ut non[15] possit occidere; permitti tamen ei debet[16], ut occidat. 3. Capite[17] quinto legis Iuliae [*Vesont.*[4] *Vat.*[5] cauetur, ut adulterum deprehensum uiginti horas[18] ad testandos[19] uicinos retinere liceat. 4. Ma- [*Vesont.*[4] *Vat.*[5]

---

1) non cogitur] cogendus est *cod. Gothanus, ex coniectura ut videtur. et profecto hanc Pauli sententiam a Visigothis in sensum contrarium mutatam esse suspicari licet. cf. loci libri Syr. Rom. infra citati. Gaius de consensu filii tacet.* 2) XXXVII *Vesont. secundum Cuiacium Obs.* 21, 17, *errore pro* XXVII, *computato scilicet titulo* de modo 2, 17, 4, *ut putat Krüger.* 3) *Coll.* 4, 12 *inscr.* 4) *servavit Cuiacius Obs.* 21, 18. 5) *leguntur haec in codice Vaticano post* § 17. 6) secundo legis] secundum legem *Vat.* 7) capite—adulteriis *om. Coll.* 8) *om. Coll.* 9) cuiuscumque *Ves.* cuicumque *Vat.* cuiusque *Coll.* 10) *om. Ves. Vat.* 11) sua manu *Coll.; om. Ves. Vat.* 12) filia *Vat.* 13) filiam in adulterio] in adulterio filia *Vat.* 14) uerbis—est *om. Vat.* 15) ut non] uel *Vat.* 16) permitti tamen ei debet *Ves. Vat.* permittitur tamen etiam ei *Coll.* 17) rursusque capite *Cuiacius obs.* 21, 18; *sed* rursusque *per errorem typothetae Paulo adtributum esse videtur; nam omissum est in ed. Cuiacii anni* 1586. 18) horas *Vat.* horis *Ves.* 19) adtestandos *Vat.* adtestando *Ves.*

Tit. XXV § 4. *cf. D.* 1, 7, 4 (*Mod.* 187). *C.* 7, 1, 4 (*a.* 319—323). — § 5. *cf. C.* 8, 48 (49), 5 (*a.* 502). *Nov.* 89, 11 *pr. Libr. Syr. Rom. L.* 58. *Ar.* 102. *Arm.* 101.
Tit. XXVI § 3. *cf. D.* 48, 5, 26 (25) (*Ulp.* 1945).

ritus in adulterio deprehensos non alios [*Coll.4,12,3—5* quam infames[1] et eos, qui corpore quaestum faciunt, seruos etiam[2] et libertos[3] excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest.[4] 5. Maritum[5], qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc impatientia iusti doloris admisit, lenius[6] puniri placuit. 6. Occiso adultero dimittere statim maritus[7] debet uxorem atque ita triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco uxorem deprehenderit. 7. Inuenta [*Brev. Vat.* in adulterio uxore maritus ita demum [*Coll.4,12,6;7* adulterum[8] occidere potest, si eum domi suae deprehendat.[9] 8. Eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit[10], reum lenocinii postulari placuit.

9. Serui uero tam mariti quam uxoris in [*Coll.4,12,8* causa adulterii torqueri possunt, nec his libertas sub specie[11] impunitatis data ualebit.

10. Duos uno tempore uxoris adulteros [*Vesont. Vat.* accusari posse sciendum est: plures uero non posse. 11. Cum his, quae publice mercibus uel tabernis[12] exercendis procurant, adulterium fieri non placuit. 12. Qui masculum liberum inuitum [*Vesont. Vat. Coll.5,2,1* stuprauerit, capite punitur.[13]

---

1) quam infames] quae infamis *Vat.* 2) etiam *Ves. Coll.* item *Vat.* 3) et libertos *Pithoeus.* et liberos *Coll.; om. Ves. Vat.* 4) quam p. o. potest] non prohibitur occidere *Vat.* 5) maritus *Coll. Vat.; de Vesontino nihil refert Cuiacius.* 6) lenius (*Ves.?*) *Coll.* leuius *Vat.* 7) dimittere statim maritus *Coll.* maritus statim dimittere *Vat.; Vesontini lectio ignota.* 8) adulterum maritus *Coll.* 9) '*sic Coll.* Inuentam in adulterio uxorem maritus ita demum occidere potest, si adulterum domi suae deprehendat *omnes Brev. codd., ed. Haen. Visigothi corruptos Pauli libros, quibus utebantur, ad sui iuris rationem conformasse videntur.*' *Hu.* 10) dimiserit *Coll.* dimisit *Brev.* 11) spe *Pithoeus.* 12) taberne *Vat.* 13) punitur *Ves.* puniatur *Vat.* puniatur *vel* punietur *Coll.*

Tit. XXVI § 10. *cf. D.* 48, 2, 8 (*Macer* 28). 48, 5, 6, 3 (*Pap.* 2). *C.* 9, 1, 16 (*a.* 294). — § 11. *cf. D.* 23, 2, 43 *pr.* (*Ulp.* 1979). *C. Th.* 9, 7, 1 (*a.* 326).

13. Qui uoluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum suorum multatur, nec testamentum ei ex maiore parte facere licet. [*Coll.* 5,2,2

14. Adulterii conuictas mulieres dimidia parte dotis et tertia parte bonorum ac relegatione in insulam[1] placuit coerceri, adulteris uero uiris pari in insulam[2] relegatione dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diuersas insulas relegentur.[3] 15. Incesti poenam, quae in uiro in insulam deportatio[4] est, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non adprehenditur.[5] 16. Ancillarum sane[6] stuprum, nisi deteriores fiant, aut per eas ad dominam adfectetur[7], citra noxam habetur. 17. In causa adulterii dilatio postulata impertiri non potest. [*Vesont. Vat.* [*Brev.* [*Vat.*

TIT. XXVII. DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM. [*Brev.*

1. Inimicitiae capitales, quas quis cum patre defuncto[8] habuit, a tutelis excusant, ne paterno inimico pupillus committatur.[9] 2. Ad curam eius, cuius quis tutelam administrauit, inuitus uocari non potest. [*Brev.*

---

1) ac relegatione in insulam *Ves.* in insule et relegatione *Vat.* 2) insule *Vat.* 3) relegantur *Vat.* 4) quae in uiro in insulam deportatio est *Ves.* in insulam deportatio uiro *Vat.* 5) adprehendit *Vat.* 6) *om. Vat.* 7) adfectet *Ves. Vat.* 8) defuncto *L*[b]. defunctum *L*[a]. defunctorum *MP.* pupillorum *dett.* 9) pupillus committatur *L M P Leg.* pupilli committantur *edd. ante Kruegerum.*

Tit. XXVI § 14. *cf. C.* 9, 9, 9 (*a.* 224). *Tac. ann.* 2, 50. *Plin. epist.* 6, 31, 4—6. — § 15. *cf. D.* 48, 5, 39 (38), 2; 4 (*Pap.* 378). 48, 18, 5 (*Marcian.* 56). *Coll.* 6, 3, 3 (= *supra* 2, 19, 5). — § 16. *cf. D.* 48, 5, 6 *pr.* (*Pap.* 1). 1, 18, 21 (*Paul* 1050). *supra* 1, 13 A, 6. ad dominam adfectetur] *Ter. Haut.* 2, 3, 59 = 300. — § 17. *cf. D.* 48, 5, 42 (41) = *supra* 1, 12, 9.
Tit. XXVII § 1. *cf. I.* 1, 25, 11. — § 2. *cf. Fr. Vat.* 200 (*Ulp.* 2114).

3. Quinquaginta dierum spatium tantum- [*D.27,1,38* modo ad contestandas excusationum causas pertinet: peragendo enim negotio ex die nominationis continui quattuor menses constituti sunt.[1] 4. Post [*D.27,1,40* susceptam tutelam caecus[2] aut surdus aut mutus aut furiosus aut ualetudinarius deponere tutelam potest.[3] 5. Paupertas, quae operi et oneri tutelae impar est, solet tribuere uacationem. 6. Pro t ———— [*Fr. Vat. 172* ut est Latinus Iuni*anus* ———————— *codi*cillis ad testamentum non pertinen*tibus* ——————.[4]

TIT. XXVIII. DE POTIORIBVS NOMINANDIS. [*Brev.*

1. Non recte potiorem uidetur nominare, qui [*Brev.* causam nominati[5] potioris non expresserit. 2. Potior quis esse debet non solum gradu generis, sed et substantia rei familiaris. 3. 'Amicos' ap- [*D.50,16,223,1* pellare debemus non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerint in iura[6] cum patre familias honestis familiaritatis[7] quaesita rationibus.

TIT. XXIX. [*Brev.*

QVI POTIORES[8] NOMINARE[9] NON POSSVNT.[10]

1. Libertus, quem pater tutorem dedit, si [*Brev.*

---

1) *de quinquaginta diebus cf. D.* 27, 1, 13, 1 *sq.* (*Mod.* 63); *de quattuor mensibus praeter hunc locum nihil invenitur; itaque veremur, ne Triboniano debeantur.* 2) caecus factus *Mommsen.* 3) aut furiosus . . . deponere tutelam potest *Paulus vix scripsit. vide infra.* 4) *de huius paragraphi restitutione cf. infra ad Fr. Vat.* 5) nominati *P in margine inferiore.* nominatim *L.; om. M.* 6) in iura *codd.* uincula *Mommsen.* 7) honestis familiaritatis *codd.* familiaritatis honestis *Mommsen.* 8) potiores *L.* potior *MP.* 9) nominare *dett.* nominari *LMP.* 10) possunt *L.* possit *MP.*

Tit. XXVII § 4. *cf. D.* 26, 1, 17 (*Paul.* 1781). *C.* 5, 68 (67), 1 (*a.* 204).

Tit. XXVIII § 1. *cf. Fr. Vat.* 210 (*Ulp.* 2124). — § 2. *cf. Fr. Vat.* 157 (*Ulp.* 1833). 210 (*Ulp.* 2124). — § 3. *cf. Fr. Vat.* 158 (*Ulp.* 1834).

Tit. XXIX § 1. *cf. Fr. Vat.* 152 (*Ulp.* 1827).

minus idoneus dicatur, excusari quidem non potest, sed adiungi illi curator potest.

TIT. XXX. AD ORATIONEM DIVI SEVERI.[1] [*Brev.*

1. Dolo tutoris curatorisue detecto in duplum [*Brev.* eius pecuniae condemnatione conueniuntur, qua minores[2] fraudare uoluerunt.

[TIT. XXX A.]

1. Postumo tutor datus non nato postumo [*D. 27,3,24* neque tutelae, quia nullus pupillus est, neque negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negotia eius, quia[3] natus non esset, non[4] uidetur: et ideo utilis in eum actio dabitur.

TIT. XXXI. DE FVRTIS.[5] [*Brev. Coll.*

1. Fur est, qui dolo malo[6] [*Brev. Coll. 7,5,2—6. Vesont.* rem alienam contrectat. 2. Furtorum genera sunt quattuor: manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est et qui intra terminos eius loci, unde quid sustulerat[7], deprehensus[8] est, uel antequam ad eum locum, quo destinauerat, peruenerit.[9] nec manifestus fur est[10], qui in

1) *hanc rubricam Hu. ineptam existimavit, quod ita explicat, quasi Visigothi genuino Pauli textu suppresso in hunc titulum frustulum tituli sequentis, ex quo nihil restat, contulerint.* 2) minores *L M* (*cf. praef. p.* 4) *P.* minorem *dett.* 3) qui *Mommsen.* 4) non hereditatis *Krueger.* 5) furibus *Coll.* 6) dolo malo *om. Coll.* 7) quid (quis *L M P.*) sustulerat *Brev.* furatus est *Coll.* 8) conprehensus *Coll.* 9) peruenerit *Coll. L M.* perueniret *P.* 10) fur est *Brev.* est fur *Coll.*

Tit. XXX § 1. *cf. D.* 26, 7, 55, 1 (*Tryph.* 52). 27, 3, 1, 19 *sq.* (*Ulp.* 1015). 27, 3, 1, 2 (*Paul.* 1785).
Tit. XXXI § 1. *cf. D.* 3, 5, 28 (29) (*Call.* 69). 26, 2, 19, 2 (*Ulp.* 1016). — § 2. *cf. Gai.* 3, 183 *sq.*

faciendo[1] quidem deprehensus[2] non est, sed eum furtum[3] fecisse negari non potest. 3. Concepti actione is[4] tenetur, apud quem furtum quaesitum et inuentum est.[5] oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alii obtulit, ne apud se inueniretur. 4. Furti actione is agere potest, cuius[6] interest rem non perisse. 5. Concepti is[7] agere potest, qui rem concepit, *id* est[8] inuenit. oblati is[9] agere potest, penes quem res concepta, *id* est[10] inuenta est. 6. Manifesti furti actio et nec [*Brev. Vesont.* manifesti et concepti et oblati heredi quidem competit, sed in heredem non datur. 7. Seruus, qui[11] furtum fecerit damnumue dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxae dedi potest.[12] 8. Si seruus furtum fecerit, deinde manumissus sit aut alienatus, cum ipso manumisso[13] uel emptore agi potest; noxa enim[14] caput sequitur.[15] 9. Filius familias

---

1) rapiendo *Coll.* 2) conprehensus *Coll.* 3) *om. Coll.* 4) *om. Coll.* 5) quaesitum et inuentum est *Brev.* est inuentum *Coll.* 6) cui *LMP.* 7) concepti is *Brev.* conceptiua autem *Coll.* 8) id est *Hu.* et *codd.* 9) *om. Coll.* 10) id est *Hu.* et *Brev.; om. Coll.* 11) qui *MP.* si *L.* 12) *cf. Ed. Theod.* 117: seruus si furtum fecerit uel damnum cuilibet dederit, nisi eius dominus hoc pro sui qualitate reddere uel sarcire paratus sit, noxae eum dare cogitur *etc. Lex Rom. Burg.* 15: seruus etiam et in fuga positus si furtum fecerit damnumue dederit et reuersus ad dominum fuerit, nisi pro sui qualitate dominus soluere paratus sit, aut seruum pro culpa dare praesentem aut absentem cedere cogendus est secundum regulam Pauli sententiarum. *cf. etiam Lex Rom. Burg.* 4, 3. 13) manumisso *Cuiac.* manumissore *codd.* 14) *om. LMP.* 15) *cf. Ed. Theod.* 120: si seruus furtum fecerit et manumissus a domino fuerit uel uenditus alteri uel donatus, causam de furto tum ipse manumissus

---

Tit. XXXI § 3. *cf. Gai.* 3, 186. 187. — § 4. *cf. Gai.* 3, 203. — § 6. *cf. D.* 50, 17, 111, 1 (*Gai.* 73). 47, 1, 1, 1 (*Ulp.* 2868). 47, 2, 67, 1 (*Paul.* 1141). 47, 2, 47 (*Paul.* 1800). — § 7. *cf. Gai.* 4, 75. — § 8. 9. *cf. Gai.* 4, 77.

si furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur, quia in omnibus noxa caput sequitur. 10. Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is, cuius ope[1] aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.[2] 11. Rei hereditariae, antequam ab herede [*Vesont.*[3] possideatur, furtum fieri non potest. 12. [*Brev. Vesont.* Qui meretricem[4] libidinis causa rapuit et celauit, eum quoque furti actione teneri[5] placuit. 13. Furti manifesti actio praeter quadrupli poenam[6] ipsius rei persecutionem genere uindicationis et condictionis[7] continet. 14. Furti concepti actio[8] aduersus eum, qui obtulit, tripli est poena, et ipsius rei repetitio.[9] 15. [*Brev.* Furti quocumque genere condemna- [*Coll. 7,5,1. Vesont.* tus[10] famosus efficitur. 16. Quaecumque [*Brev. Vesont.* in caupona uel in meritorio stabulo diuersorioue perierint, in exercitores eorum furti actio competit.

---

dicat uel ille, qui eum emit aut cui donatus est; noxa enim semper caput sequitur *etc.* 1) ope *Cuiacius.* opera *codd.* 2) *cf. Ed. Theod.* 120 *i. f.*: et non solum is, qui furtum facit, sed etiam is, cuius opera uel consilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur. 3) *cf. Cuiac. Observ.* 21, 19. 4) ancillam meretricem *Paulus.* 5) non teneri *Paulus omisso praecedenti* quoque. *Cuiacius Huschkio et Kruegero probantibus paragraphum* 12 *Pauli non esse putavit ratione habita paragraphi* 31. 6) quadrupli poenam *L M P Leg.* poenam quadrupli *edd.* 7) genere uindicationis et condictionis *Visigothi.* non (*vel similiter*) *Paulus.* 8) oblatique *Hu.; sed totus locus graviter perturbatus est. Mommsen* (*Strafr.* 752 *n.* 3) *hanc restitutionem proposuit:* Furti concepti actio tripli est poena et ipsius rei repetitio, aduersus eum qui obtulit tripli. 9) repetitio *L M P.* receptio *Leg.* restitutio *Haenel.* et ipsius rei repetitio *non sunt Pauli.* 10) condemnatus *Brev.* damnatus *Coll.*

Tit. XXXI § 10. *cf. Gai.* 3, 202. — § 11. *cf. Gai.* 3, 201. — § 12. *cf. infra* § 31. *D.* 47, 2, 39 (*Ulp.* 2866). — § 13. *cf. Gai.* 4, 4. *D.* 47, 2, 55 (54), 3 (*Gai.* 272). *Lex Rom. Burg.* 4, 3. — § 14. *cf. Gai.* 3, 191. 4, 173. — § 15. *cf. Gai.* 4, 182. — § 16. *cf. D. tit.* 47, 5. *cf. infra* § 18.

17. Si res uendita ante traditionem subrepta [*Vesont.*[1] sit, emptor et[2] uenditor furti agere possunt[3]; utriusque enim interest rem tradi uel tradere.[4] 18. Si quid in naue rateue perierit, furti actio in exercitorem nauis datur. 19. Rem pignori datam debitor creditori [*Brev. Vesont.* subtrahendo furtum facit; quam si et ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. 20. Pater uel dominus de ea re, quae filio familias uel seruo subrepta est, furti agere potest: interest enim ei deferri actionem, qui de peculio conuenitur. 21. Si rem, quam tibi commendaui, postea subripui, furti actio competere tibi non poterit: rei enim nostrae furtum facere non possumus. 22. Qui furtum quaesiturus est, [*Vesont.* antequam quaerat, debet dicere, quid quaerat, et rem suo nomine et sua specie designare. 23. [*Brev. Vesont.* Si, cum furtum quis quaerit, damnum iniuriae dederit, actione legis Aquiliae tenebitur. 24. Ob indicium comprehendendi furis praemium promissum iure debetur. 25. Siue seges per furtum siue quaelibet arbores caesae sint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur. 26. Si seruum communem quis furatus [*Vesont.* sit, socio quoque actio furti dabitur. 27. Qui pro derelicto rem iacentem occupauit, furtum non committit,

---

1) *cf. Cuiacii Observ.* 21, 19. 2) emptor et *non Pauli sunt.* 3) potest *Paulus.* 4) utriusque enim interest rem tradi uel tradere *Ves.; Paulus fortasse scripsit:* eius enim interest rem non perisse.

Tit. XXXI § 17. *cf. D.* 47, 2, 81 (80) *pr.* (*Pap.* 210). 47, 2, 14, *pr.*; 1 (*Ulp.* 2734). — § 18. *cf. supra* § 16. — § 19. *cf. D.* 47, 2, 12, 2 (*Ulp.* 2733). — § 20. *cf. D.* 47, 2, 14, 10 (*Ulp.* 2734). 47, 2, 52, 9 (*Ulp.* 1042). — § 24. *cf. D.* 19, 5, 15 (*Ulp.* 2882). *Ed. Theoder.* 130. — § 25. *cf. Ed. Theoder.* 151. — § 26. *cf. D.* 47, 2, 45 (*Ulp.* 2872). 17, 2, 45 (2745). — § 27. *cf. D.* 47, 2, 43, 5; 6 (*Ulp.* 2870).

tametsi a domino derelinquendi animo relicta non *sit.*[1] 28. Si seruus furtum fecerit cum[2] domino, praeter rei condictionem furti actio in dominum datur. 29. [*Vesont.*[3] Fullo et sarcinator, qui polienda [*D.47,2,83(82) pr.—2* uel sarcienda uestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse uidetur, quia non in eam causam ab eo uidentur accepta. 30. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus furti agere possunt[4], quia utriusque interest rem persequi. 31. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur, et si suppressit, poena legis Fabiae coercetur. 32. [*Brev. Vesont.*[3] *D.47,2,83(82),3* Qui tabulas cautionesue subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec interest[5], cancellatae necne sint, quia[6] ex his debitum dissolutum interest comprobari.[7] 33. Qui seruo fugae consilium [*Vesont.* dedit, furti quidem actione non tenetur, sed serui corrupti. 34. Res subrepta si in domini potestatem reuersa sit, cessat furti actio.[8] 35. Qui furandi animo conclaue effregit uel aperuit, sed nihil abstulit, furti actione conueniri non potest, iniuriarum potest. 36. Qui rem suam furatur, ita demum furti actione non tenetur, si alteri ex hoc non noceatur. 37. [*Brev. Vesont.*

---

1) relicta non sit *Hu.* relictam *codd.* 2) conscio *Hu.* 3) *Mommsen et Krueger putant Cuiacium* §§ 29—32 *non ex codice Vesontino, sed ex Digestis sumpsisse.* 4) possit *F*[a]. 5) interest an *P.* refert *Dig.* 6) quia *dett. Dig.* qua *MP.* quae *L.* 7) dissolutum interest comprobari *Brev.* magis solutum esse comprobari potest *Dig.* 8) cessat furti actio] cessat furtiua condictio, non furti actio *Hu.*

Tit. XXXI § 30. *cf. D.* 47, 2, 14, 2 (*Ulp.* 2734). 47, 2, 26, 1 (*Paul.* 1794). — § 31. *cf. supra* § 12. — § 32. *cf. D.* 47, 2, 27 *pr.* (*Ulp.* 2863). — § 33. *cf. supra* 1, 13 A, 5 *D.* 47, 2, 36 *pr.* (*Ulp.* 2865). — § 34. *cf. D.* 13, 1, 10 *pr.* (*Ulp.* 1058). — § 35. *cf. D.* 47, 2, 21, 7 (*Ulp.* 2858). — § 36. *cf. supra* § 19. *D.* 47, 2, 54 (53), 4 (*Paul.* 564). — § 37. *cf. D.* 47, 2, 17, 3 (*Ulp.* 2735). 9, 4, 21, 3 (*Ulp.* 681).

Seruus, qui in fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

TIT. XXXII. DE OPERIS LIBERTORVM. [*Brev.*

1. Egentem patronum libertus obligatione [*Brev.* doni, muneris et operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum suarum.

Tit. XXXII § 1. *cf.* *D.* 25, 3, 5, 18; 19; 25 (*Ulp.* 2064). *aliter* *D.* 38, 1, 41 (*Pap.* 531).

LIBER TERTIVS.

[TIT. IA.]

1. Quotiens is, cui bonorum possessio ab [*D.37,1,16* altero postulata est, furere coeperit, magis probatum ratum eum uideri habuisse: rati enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.[1] 2. Si [*D.46,8,7* is, cui ignoranti petita est bonorum possessio, decesserit, heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

TIT. I. DE CARBONIANO EDICTO. [*Brev.*

1. Si fratri puberi[2] controuersia fiat, an pro [*Brev.* parte impuberis[3] differri causa debeat, uariatum[4] est: sed magis est, ut differri non debeat.

TIT. II. DE BONIS LIBERTI. [*Brev.*

1. In bonis liberti prior est patronus quam [*Brev.* filius alterius patroni, itemque prior est filius patroni quam nepos alterius patroni. 2. Libertus duorum patronorum[5] *extraneos*[6] heredes instituit: alter eorum uiuo

---

1) *sententia Pauli a compilatoribus, qui alia exstirpaverunt, alia addiderunt, mutata est. cf. D.* 29, 2, 48 *infra citatum.* 2) fratribus puberi et impuberi *Krueger; cf. Interpr.* 3) puberis *Cuiacius.* 4) quia reatum *MP.* 5) duorum patronorum *Hu.* duos patronos *codd.* 6) *add. Krueger.* habens alios *suppl. Schulting.*

Tit. IA § 1. *cf. D.* 29, 2, 48 (*Paul.* 1003). — § 2. *cf. D.* 29, 2, 86 (*Pap.* 561). 37, 1, 3, 7 (*Ulp.* 1090).
Tit. I § 1. *cf. D.* 37, 10, 3, 8 (*Ulp.* 1142).
Tit. II § 1. *cf. Gai.* 3, 60. *Ulp.* 27, 2; 3. — § 2. *cf. Gai.* 3, 62. *D.* 38, 2, 24 (*Iul.* 774).

liberto moritur: is qui superest contra tabulas testamenti bonorum possessionem recte postulat. 3. Libertorum hereditas in capita, non[1] in stirpes diuiditur: et ideo si unius patroni duo sint liberi[2] et alterius quattuor, singuli uiriles[3] portiones habebunt. 4. Patronus uel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti aes alienum liberti pro portionibus exsoluere coguntur. 5. Sicut testamento facto decedente liberto potestas datur patrono uel libertatis causa imposita petere uel partis bonorum possessionem, ita et cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet. 6. Liberto per obreptionem adrogato ius suum patronus non amittit. [*D. 37,14,20* [*D. 38,2,49*

TIT. III. DE LEGE[4] FABIANA. [*Brev.*

1. Ea, quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono quam a liberis eius reuocantur. [*Brev.*

TIT. IV[A]. DE TESTAMENTIS. [*Brev.*

1. Testamentum facere possunt masculi post impletum quartum decimum annum, feminae post duodecimum.[5] 2. Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, [id est annorum decem et octo].[6] 3. Filius familias, qui militauit[7], de castrensi [*Brev.*

1) quae *MP.* 2) liberi uiriles id est aequales *MP.* 3) uiriles *MP.* uiriles id est aequales *L. dett.* 4) formula *Schulting.* 5) habet in libro tutore auctore *add. codd. Montispessulanus* H 84 *et Vaticanus* 1023, *quae verba pro glossemate Krueger recte habet.* 6) id est—octo *Visig.* 7) militat *Rittershusius.*

Tit. II § 3. *cf. Gai.* 3, 61. *Ulp.* 27, 4.
Tit. III § 1. *cf. Fragm. de formula Fabiana* § 3. 7. *D.* 38, 5, 1, 1 *sq.* (*Ulp.* 1162 *sq.*).
Tit. IVA § 1. *cf. Gai.* 2, 113. *Ulp.* 20, 12. — § 2. *cf. Gai.* 1, 196. — § 3. *cf. Ulp.* 20, 10. *I.* 2, 11, 3. 2, 12 *pr. C.* 3, 28, 37, 1e (*a.* 531). — castrense peculium] *cf. D.* 49, 17, 11 (*Macer* 65). *C.* 12, 36 (37), 1, 1 (*a.* 223).

peculio, tam communi quam proprio iure, testamentum facere potest. castrense enim[1] peculium est, quod in castris adquiritur uel quod proficiscenti ad militiam datur. 4. Caecus testamentum facere potest, quia scire[2] potest adhibitos testes et audire sibi testimonium perhibentes.

4ª. Qui manus amisit, testamentum facere [*D. 28, 1, 10* potest, quamuis scribere non possit.

5. Furiosus tempore intermissi furoris testa- [*Brev.* mentum facere potest.[3] 6. Et[4] mulieri, [*Brev. (LK* quae luxuriose uiuit, bonis[5] [*Par. 4408). D. 27, 10, 15 pr.* interdici potest. 7. Moribus per praetorem bonis [*Brev.* interdicitur hoc modo: QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS LIBEROSQVE TVOS[6] AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI EA RE[7] COMMERCIOQVE INTERDICO.[8] 8. Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi seruus facere non potest. sane ualet testamentum id, quod ante captiuitatem factum est, si reuertatur, iure postliminii; aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliae, qua lege etiam legitimae tutelae hereditatesque firmantur. 9. In insulam relegatus et in opus publicum ad tempus damnatus quia[9] retinent[10] ciuitatem, testamentum facere

---

1) autem *Sichardus.* 2) scire *LMP.* adscire *dett.* accire *Cuiacius.* 3) *sequitur in codicibus rubrica:* de eo cui moribus interdicitur. 4) et *Dig.; om. L; de K et Paris. non constat.* 5) bonis *Dig.* moribus *L.* 6) tuos *MP; om. L.* 7) ea re *Sichardus.* aere *MP; om. L.* lare *Hu.* tua re *Pernice.* 8) *sequitur in codicibus rubrica:* item (*om. L*) de testamentis. 9) qui *MP.* 10) retinent *LMP.* retinet *dett.*

Tit. IVA § 5. *cf. I.* 2, 12, 1. — § 7. *cf. D.* 27, 10, 1 *pr.* (*Ulp.* 2423). *Dionys.* 4, 77. *Cic. de senect.* 7, 22. *Val. Max.* 3, 5, 2. 8, 6, 1. — § 8. *cf. I.* 2, 12, 5. *D.* 49, 15, 22 *pr.* (*Iul.* 761). 28, 1, 8 *pr.* (*Gai.* 299). 38, 16, 1 *pr.* (*Ulp.* 2512). 29, 1, 10 (*Ulp.* 2511). — § 9. *cf. D.* 28, 1, 8, 3 (*Gai.* 299). 48, 22, 7, 3 (*Ulp.* 2243). 48, 19, 8, 8 (*Ulp.* 2241). 48, 19, 17, 1 (*Marcian.* 49).

possunt[1] et ex testamento capere. 10. Plures quam septem ad testamentum adhibiti non nocent. superflua enim facta prodesse iuri tantum[2], nocere non[3] possunt. 11. In aduersa corporis ualetudine mente [*Brev. D. 28,1,17* captus eodem[4] tempore testamentum facere non potest. 12. Prodigus recepta uitae sanitate ad bonos [*Brev.* mores reuersus et testamentum facere potest et ad testamenti sollemnia adhiberi potest. 13. Ex his, qui ad testamentum adhibentur, si qui sint, qui Latine nesciant uel non intellegant, sed tamen sentiant, cui[5] rei intersint, adhibiti[6] non uitiant testamentum.

14. Repetundarum damnatus nec ad [*D. 22,5,15, pr. 1* testamentum nec ad testimonium adhiberi potest. 15. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit. 16. Singulos testes, qui in testamento adhibentur, [*D. 28,1,30* proprio chirographo adnotare conuenit, quis et cuius testamentum signauerit.

TIT. [IV B]. DE INSTITVTIONE HEREDVM. [*Cs. 4,8*

1. Condicionum duo sunt genera; aut enim [*Brev.* possibilis est aut impossibilis. possibilis[7], quae per rerum naturam admitti potest; impossibilis, quae non potest: quarum ex euentu altera exspectatur, altera [impossibilis][8] submouetur. 2. Condicio- [*Brev. Cs. 4,8*[9]

---

1) possunt *LMP Leg.* potest *dett.* 2) testamenti *Savigny.* 3) nocere non *MP. dett.* noceri *L.* 4) eodem *Brev.* eo *Dig., codd. Brev. dett.* 5) cui *Sichard.* cuius *codd.* 6) adhibiti *L.* adhibitioni *P.* adibitioni *M.* 7) *om. P.* 8) *del. Cuiacius.* 9) *usque ad* sunt momenti.

Tit. IV A § 10. *cf. D.* 28, 1, 21 *pr. i. f.* (*Ulp.* 2435). *C.* 6, 23, 17 (396). — § 12. *cf. D.* 27, 10, 1 *pr.* (*Ulp.* 2423). — § 13. *cf. D.* 28, 1, 20, 9 (*Ulp.* 2430).

Tit. IV B § 1. *cf. I.* 3, 19, 11. — § 2. *cf. D.* 35, 1, 64, 1 (*Ter. Clem.* 15). 35, 1, 74 (*Pap.* 369). 28, 7, 14 (*Marcian.* 94).

nes[1] contra leges et[2] decreta principum uel bonos mores adscriptae[3] nullius sunt momenti, ueluti [*Brev.* SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, SI HOMICIDIVM FECERIS, SI[4] LARVALI HABITV PROCESSERIS et his similia. 3. Quotiens non apparet, qui[5] sit heres institutus, institutio non ualet: quod euenit, si testator plures amicos unius nominis habeat. 4. Heredes aut instituti aut substituti dicuntur: instituuntur primo gradu, substituuntur[6] secundo uel tertio scripti. 5. Substituere quis et pure et sub condicione potest, et tam suis quam extraneis, tam puberibus quam impuberibus. 6. In quot uult uncias testator hereditatem suam diuidere potest. impleto asse, sine parte heredes instituti ad prioris assis[7] semissem aequis portionibus ueniunt. 7. Seruus alienus cum libertate heres institutus institutionem non infirmat; sed libertas, ut alieno, superuacue data uidetur.

8. Filio et extraneo[8] aequis partibus heredibus institutis si praeterita adcrescat, tantum suo auocabit, quantum extraneo: si uero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollet. 9. Talis postumorum institutio: SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES SVNTO[9] si uiuo eo nascantur, rumpunt testamentum. 10. Nepos postumus, qui[10] in locum

1) pacta uel condiciones *Cons.* 2) uel *Cons.* 3) *om. Cons.* 4) aut *codd.* 5) qui *L Leg.* quidem quid *M P.* quis *dett.* 6) instituuntur primo gradu substituuntur *Leg. dett.* instituitur p. g. substituhitur *L.* instituetur p. g. substituetur *M P.* 7) assis *dett. Leg.* asses *P.* asse *L M.* 8) filio et extraneo *dett. Leg.* filio extraneo *L.* filius et extraneus *M P.* 9) sunto *dett. Leg.* sumptote *M P.* mihi stote *L.*; *post* sunto *excidisse quaedam videntur, velut:* aliquando inutilis est, nam postumi. 10) *om. M P.*

Tit. IVB § 3. *cf. D.* 28, 5, 63 (62), 1 (*Mod.* 99). — § 4. *cf. Gai.* 2, 174. *Ulp.* 22, 33. *D.* 28, 6, 1 *pr.* (*Mod.* 100). — § 5. *cf. D.* 28, 6, 8 *pr.* (*Ulp.* 2454). — § 6. *cf. D.* 28, 5, 13, 1 (*Ulp.* 2486). 28, 5, 17, 2—4 (*Ulp.* 2488). — § 7. *cf. D.* 28, 5, 50 (49) *pr.* (*Flor.* 28). — § 8. *cf. Gai.* 2, 124. *Ulp.* 22, 17. — § 9. *cf. D.* 28, 2, 10 (*Pomp.* 388). — § 10. *cf. Gai.* 2, 133. 134. *D.* 28, 2, 29, 13 *sq.* (*Scaev.* 157).

patris succedere potest, ab auo aut heres instituendus est aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum. 10ª. Filius familias si militet, [*D.28,2,26* ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari debet, iam sublato edicto diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet. 11. Qui semel constituit ad se hereditatem per- [*Brev.* tinere ac se eius rebus immiscuit, repudiare eam non potest, etiamsi damnosa sit. 12. Pater quo- [*D.29,2,93* tiens filio mandat adire, certus esse debet, an pro parte an ex asse, et an ex institutione an ex substitutione, et an testamento an ab intestato filius suus heres exsistat. 13. Mutus pater uel dominus filio uel seruo heredibus institutis magis est, ut si intellectu non careat, nutu iubere possit adire[1] hereditatem, ut ei iure eius commodum quaeri possit: quod facile explicari possit scientia litterarum.[2] 14. Mutus seruus iussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.

TIT. V. AD SENATVS CONSVLTVM SILANIANVM. [*Brev.*[3]

1. Hereditas eius, qui a familia occisus esse [*Brev.* dicitur, ante habitam quaestionem adiri non potest neque bonorum possessio postulari.

2. Occisus[4] uidetur non tantum, qui per uim aut per caedem interfectus est, uelut[5] iugulatus aut[6] prae-

---

1) cernere *Paul.?* 2) quod—litterarum *Trib.?* 3) *cf. ad* § 10. 4) *quae in* § 2 *sequuntur, ad SC. Silanianum non pertinere docent loci infra adlati; pertinent potius ad eum, qui occisi mortem inultam reliquit et cui ut indigno hereditas aufertur. unde apparet inter* § 1 *et* 2 *quaedam excidisse.* 5) uelut *dett.* uel *LMP.* 6) aut *dett.; om. LMP.*

Tit. IVB § 11. *cf. Gai.* 2, 162. 163.

Tit. V. Rubr.: senatus consultum Silanianum] *a.* 10 *p. Chr.* — § 1. *cf. D.* 29, 5, 3, 29 *et* 29, 5, 5 *pr.* 1 (*Ulp.* 1244). — § 2. *cf. D.* 29, 5, 20 (*Pap.* 422); 21 *pr.* (*Pap.* 566); 1, 17—21 (*Ulp.* 1236); 5, 3 (*Ulp.* 1245); 8, 1 (*Paul.* 610); 15, 1 *et* 2 (*Marcian.* 11). *C.* 6, 35, 9 (*a.* 291).

cipitatus, sed et is, qui ueneno necatus dicitur. honestati enim heredis conuenit, qualemcumque mortem testatoris inultam non praetermittere.

3. Domino occiso de ea familia quaestio habenda est, quae intra tectum fuerit uel certe extra tectum cum domino eo tempore, quo occidebatur. 4. Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquo modo manus intulisse, de familia eius quaestio non est habenda: nisi forte prohibere potuit nec prohibuit. 5. Neroniano senatus consulto cauetur, ut occisa uxore etiam de familia uiri quaestio habeatur, idque[1] iuxta[2] *in*[3] uxoris familia obseruatur, si uir dicatur occisus. 6. Serui, qui sub eodem tecto fuerunt, ubi dominus perhibetur occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint.[4] sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt. 7. Serui de proximo si, cum possent[5] ferre auditis clamoribus, auxilium domino non tulerunt, puniuntur. 8. Seruos[6], qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos et torqueri et summo supplicio adfici placuit. 9. Habebitur[8] de familia quaestio et si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest, extraneus[9] an ex liberis sit. 10. [10]In summa tamen[11] [*Brev. app.*[12] *2,16.17*

1) atque *MP.* 2) *nihil mutandum;* iuxta *adverbium est* (= similiter). 3) *add. Krueger.* 4) dicantur *L.* 5) possint *LMP.* 6) serui *codd.* 8) habetur *dett.* 9) an extraneus *dett.* 10) *in Appendice* 2, 15 *paragraphis quae sequuntur* 10—12ª *praemittitur rubrica:* Ex corpore Pauli sententiarum, sceda de quaestionibus in familia habendis aut si ante habita*m* quaestione*m* hereditas eius, qui dicitur interfectus, adita fuerit. 11) *om. E.* 12) *servata est in Codd. Berolin.* 270 (*B*), *Paris.* 4406 (*Par.*), *Epored.* 35 (*E*).

Tit. V § 3. *cf. D.* 29, 5, 1, 26 — 30 (*Ulp.* 1238). — § 4. *cf. D.* 29, 5, 1, 22 (*Ulp.* 1236). — § 5. Neroniano senatus consulto] *a.* 57 *p. Chr. cf. Tac. Ann.* 13, 32. *D.* 29, 5, 1, 15 (*Ulp.* 1235). — § 6. *cf. D.* 29, 5, 3, 16; 17 (*Ulp.* 1242). 29, 5, 1, 31 (*Ulp.* 1238). — § 7. *cf. D.* 29, 5, 1, 27; 28 (*Ulp.* 1238). *C.* 6, 35, 12 (*a.* 532). — § 8. *cf. D.* 29, 5, 1, 31 (*Ulp.* 1238). — § 9. *cf. D.* 29, 5, 6, 1 (*Paul.* 609).

sciendum[1] et[2] de his omnibus habendam[3] esse quaestionem, qui in suspicionem[4] quacumque ratione[5] ueniunt. 11. In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, hic[6] ordo seruatur: primum, ut constet occisum dominum; si[7] id liqueat[8], de quibus ea quaestio habenda sit[9]; atque ita[10] de reis inquirendum.[11] 12. Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit.

12ª. [12]Hereditas a fisco ut indignis [*Brev.app.2,15* aufertur his primum, qui, cum suspecta *nex*[13] esset testatoris, apertis tabulis testamenti uel ab intestato adierunt[14] hereditatem bonorumue possessionem acceperunt[15]: amplius his et[16] centum milia sestertiorum poena inrogatur. nec refert, a quibus pater familias uel quemadmodum *occisus*[17] dicatur.
13. Omnibus, qui contra uoluntatem defuncti [*Brev.* faciunt, ut indignis aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.

14. Siue falsum siue ruptum siue irritum dicatur esse testamentum, salua eorum disceptatione scriptus

1) sciendam *B Par.* 2) est *Hu.* 3) habendum *codd.* 4) suspicione *codd.* 5) qui—ratione *om.* *E*ª; *post inscriptionem App.* 2, 17 *collocat B.* 6) haec *codd.* 7) deinde si *E.* 8) id liqueat *Krueger.* aliqua eat *codd.* 9) habenda sit *edd.* habendas *E*ª. habenda *E*ᵇ *B Par.* 10) *om. Par.* 11) inquirendis *codd.* 12) *huc transposuit hanc § Krueger; ceteri editores collocaverunt post* § 9. 13) suspecta nex *Hu.* suscepta re (se *E*) *codd.* 14) adierunt *Cuiacius.* adiit *codd.* 15) acceperunt *Cuiacius.* accepit *codd.* 16) et in *B.* 17) *add. Hu.*

Tit. V § 11. *cf. D.* 29, 5, 1, 24 (*Ulp.* 1236). — § 12. *cf. D.* 29, 5, 6 *pr.* (*Paul.* 609). 29, 5, 17 (*Mod.* 248). — § 12ª. *cf. D.* 29, 5, 25, 2 (*Gai.* 309); 5, 2 (*Ulp.* 1245); 3, 18 (*Ulp.* 1243). *C.* 6, 35, 9 (*a.* 291). — § 13. *cf. C.* 3, 44, 5 (*a.* 224). 6, 35, 4 (*a.* 224). 6, 42, 32, 2 (*a.* 531). — § 14. *cf. Gai.* 2, 147. *Ulp.* 23, 6. *C.* 6, 33, 2 (*a.* 223).

heres iure in possessionem mitti desiderat. 15. Si inter heredem institutum et substitutum controuersia sit, magis placet[1] eum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus est. 16. Scriptus heres, ut statim in possessionem mittatur, iure desiderat. hoc post annum[2] impetrare[3] non poterit. 17. In eo testamento[4], quod neque, ut oportuit, oblatum nec publice recitatum est, heres scriptus[5] in possessionem mitti frustra desiderat. 18. In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus, priusquam iure ordinario experiatur, improbe mitti desiderat.

[TIT. Vᴀ.]

Litterae, quibus hereditas promittitur uel animi affectus exprimitur, uim codicillorum non optinent. [*D. 29,7,17*

TIT. VI. DE LEGATIS. [*Brev.*

1. Per praeceptionem uni ex heredibus nummi legati, qui domi non erant, officio iudicis familiae herciscundae a coheredibus praestabuntur. 2. Ante heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, siue alter[6] siue uterque[7] adeat, potest. interdum dimidium, interdum totum debetur: [*Brev.*

---

1) placet *MP.* placuit *L.* 2) post annum] *Paulus fortasse scripsit:* post centum dies uel si ex liberis parentibusve erit post annum *vel similiter. cf. D.* 38, 9, 1, 16. 3) impetrari *P.* iure impetrari *M.* 4) testamento heres scriptus *codd.* 5) heres scriptus *LMP; om. dett.* 6) alter *Sichardus.* aliter *LMP.* 7) uterque *Sichardus.* ut quis *codd.*

Tit. V § 15. *cf. C.* 6, 33, 1 (*a.* 196). — § 16. *cf. C.* 6, 33, 3, 2; 3 (*a.* 531).

Tit. VI § 1. *cf. D.* 10, 2, 26 (*Gai.* 194). 10, 2, 25, 22 (*Paul.* 389). — § 2. *cf. Ulp.* 24, 15. 1, 21. adeat] '*quod in libertate tantum data refert, cuius dies ab adita hereditate cedit. cf. Ulp.* 1, 21.' *Hu.* debetur] '*deberi etiam de do lego recte dicitur.*' *Hu.*

dimidium, si per uindicationem legatum sit: totum, si[1]
per damnationem. 3. Post diem legati ceden- [*Cs.* 6,9
tem actio, quae inchoata non est, ad heredem non
transmittitur. 4. Communi seruo cum libertate [*Brev.*
et sine libertate legari potest, totumque legatum socio
testatoris adquiritur. 5. Post mortem heredis legari
non potest, quia nihil ab herede heredis[2] relinqui pot-
est. 6. In mortis tempus [tam sua[3] quam heredes][4]
eius legata conferri possunt hoc modo LVCIO TITIO,
CVM *HERES*[5] MORIETVR, DO LEGO, aut HERES MEVS
DARE DAMNAS ESTO. 7. Per uindicationem legatum
etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere
atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem
decesserit, ad heredem suum legatum[6] transmittit.
7[a]. ILLVD AVT ILLVD VTRVM ELEGERIT [*D.* 33,5,19
LEGATARIVS: nullo a legatario electo decedente eo
post diem legati cedentem ad heredem transmitti[7] pla-
cuit. 8. Si res obligata creditori, cuius causam [*Brev.*
testator non ignorauit, per damnationem legata sit,
luitio ad heredis sollicitudinem spectat. 9. Seruo fa-
taliter interempto legatarii damnum[8] est, quia legatum
nulla culpa heredis intercidit. 10. Damnari heres pot-
est, ut alicui domum extruat aut aere alieno eum
liberet. 11. Sinendi modo tam corporales res, quam

---

1) sit totum si *P.* si totum *LM.* 2) herede heredis] heredes heredi *L.* hh. heredi *MP.* 3) sua *ML*[b] *P.* suam *L*[a]. 4) tam—heredes *delevimus.* 5) *suppl. Hu.* 6) *om. dett.* 7) non transmitti *Salkowski apud Glück* 49, 17 *n.* 32. 8) damno *LMP.*

Tit. VI § 4. *cf. Ulp.* 1, 18. 22, 10. *D.* 26, 8, 12 (*Iul.* 321). 33, 5, 11 (*Iul.* 524). 17, 2, 63, 9 (*Ulp.* 924). 35, 2, 49 *pr.* (*Paul.* 1188). — § 5. *cf. Gai.* 2, 232. *Ulp.* 24, 16. — § 6. *cf. Gai.* 2, 232. *Ulp.* 24, 16. *D.* 36, 2, 4 (*Ulp.* 2597). 31, 12, 1 (*Paul.* 2068). — § 7. *cf. Gai.* 2, 195. post apertas tabulas] *cf. Ulp.* 24, 31. *C.* 6, 51, 1, 1 *c* (*a.* 534). — § 8. *cf. I.* 2, 20, 5. — § 9. *cf. I.* 2, 20, 16. — § 10. *cf. I.* 2, 20, 21. — § 11. *cf. I.* 2, 20, 21. *D.* 30, 41 *pr.* (*Ulp.* 2621).

quae in iure consistunt, legari possunt, et ideo debitori id, quod debet, recte legatur. 12. Eius rei, quae legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem repudiare legatarius non potest. 13. Legatum nisi certae rei sit et ad certam personam deferatur, nullius est momenti. 14. Si quis sibi et Titio legatum[1] adscripserit, magis est, ut totum legatum ad coniunctum pertineat. 14[a]. Vxori[2] legatum in alieno [*D.48,10,18pr.* testamento scribere non prohibemur.

15. Qui se filio testatoris impuberi [*Brev.D.48,10,18,1* tutorem adscripserit[3], ut suspectus a tutela remouendus est, ad quam ultro uidetur affectasse.[4] 15[a]. [*D.48,10,* Tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testa- [*18,1* mento, sed ex[5] decreto tutor dandus est nec excusatio eius admittetur, quia consensisse uidetur uoluntati testatoris. 16. Rem legatam testator si postea [*Brev.* pignori uel fiduciae dederit, ex eo uoluntatem mutasse non uidetur.

17. [6]Vsus fructus uniuscuiusque rei legari potest et aut ipso iure constituetur aut per heredem praestabitur. ex causa[7] damnationis per heredem praestabitur; ipso[8] iure per uindicationem.[9] 18. Furiosi et aegrotantis et

1) legata *LMP.* 2) uxori, quae in manu nostra non est *Paul.?* 3) adscripsit *Dig.* 4) ut suspectus—affectasse] etsi suspectus esse praesumitur (!), quod ultro tutelam uidebitur affectasse *Dig.* 5) idoneus esse—sed ex *Trib. Paulus talia fere scripsisse videtur:* accedat testatoris auctoritas subscribentis. *cf. D.* 48, 10, 15, 3. 6) *ante* § 17 *rubricam* De usu fructu *inserunt codices.* 7) quidem *addunt dett.* 8) autem *ins. dett.* 9) constituetur *resecuerunt Visigothi.*

Tit. VI § 12. *cf. D.* 31, 4 (*Paul.* 1152). 30, 38 *pr.* (*Pomp.* 497). — § 13. *cf. D.* 23, 3, 69, 4 (*Paul.* 498). 30, 71 *pr.* (*Ulp.* 1246). 34, 4, 3, 7 (*Ulp.* 2673). — § 14. *cf. D.* 48, 10, 14 *pr.* 1 (*Paul.* 1414). — § 15. 15[a]. *cf. D.* 26, 2, 29 (*Pap.* 726). — § 16. *cf. Gai.* 2, 198. *C.* 6, 37, 3 (*a.* 211). *I.* 2, 20, 12. — § 18. *cf. D.* 7, 1, 55 (*Pomp.* 292). 7, 1, 12, 3 = *Fr. Vat.* 89 (*Ulp.* 2572).

infantis[1] usus fructus utiliter relinquitur. horum enim alius resipiscere[2], alius conualescere, alius crescere potest. 19. Ancillae usu fructu legato partus eius ad usufructuarium[3] non pertinent. 20. Gregis usu fructu legato, grege integro manente, fetus ad usufructuarium pertinent, saluo eo, ut quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur. 21. Areae usu fructu legato[4] aedificia in ea constitui non possunt. 22. Accessio ab alluuione[5] ad fructuarium fundum[6], quia fructus fundi non est, non[7] pertinet: uenationis uero et aucupii reditus ad fructuarium pertinent. 23. Seruos neque torquere neque flagellis caedere neque in eum casum facto suo perducere usufructuarius potest, quo deteriores fiant. 24. Fructu legato si usus non adscribatur, magis placuit usum fructum uideri adscriptum. fructus enim sine usu esse non potest.[8] 25. Si alteri usus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in usu[9] concurrit, quod in fructu usuarius facere non potest. 26. Coniunctim duobus usus fructus DO LEGO legatus[10] altero mortuo ad alterum in solidum pertinebit. 27. Vsu fructu legato de modo utendi cautio a fructuario solet inter-

---

1) furiosi et aegrotantis et infantis *Cuiacius*. furioso et aegrotanti et infanti *codd.* 2) resipiscere *dett.* respicere *LMP.* 3) fructuarium *dett.* 4) legatae *codd.* 5) ab alluuione *LMP.* alluuionum *dett.* 6) *del. Krueger.* fundi *Schulting.* 7) *om. L.* 8) possunt *codd.* 9) usu *LMP.* usum *dett.* 10) usus fructus do lego legatus *Arndts. cf. Fr. Vat.* 47. 57. 75. usum fructum do lego legatum *codd.*

Tit. VI § 19. *cf. Gai.* 2, 50. *I.* 2, 1, 37 = *D.* 22, 1, 28 (*Gai.* 415). *D.* 7, 1, 68 *pr.* (*Ulp.* 2574). — § 20. *cf. D.* 7, 1, 69 (*Pomp.* 458). 7, 1, 68, 2 *et* 70 (*Ulp.* 2574). — § 21. *cf. D.* 7, 1, 7, 1 *i. f.* (*Ulp.* 2558). — § 22. *cf. D.* 7, 1, 9, 4; 5 (*Ulp.* 2559). — § 23. *cf. D.* 7, 1, 17, 1 (*Ulp.* 2585). 7, 1, 23, 1 = *Fr. Vat.* 72 (*Ulp.* 2560). — § 24. *cf. D.* 7, 8, 14, 1 (*Ulp.* 2581). — § 25. *cf. D.* 7, 8, 14, 2 (*Ulp.* 2581). — § 26. *cf. Fr. Vat.* 75, 1 (*Ulp.* 2562). 77 (*Ulp.* 2563). — § 27. *cf. D.* 7, 1, 13 *pr.* (*Ulp.* 2582). *C.* 3, 33, 4 (*a.* 226).

poni, et[1] ideo perinde omnia[2] se usurum[3], ac si optimus pater familias uteretur, fideiussoribus oblatis cauere cogetur.[4] 27[a]. Arbores ui tempestatis, non [*D.7,1,59* culpa fructuarii euersas ab eo substitui non placet. 27[b]. Quidquid in fundo nascitur uel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint.[5] sed ad exemplum uenditionis, nisi fuerint specialiter exceptae[6], potest usufructuarius conductorem repellere. 27[c]. Caesae harundinis uel pali compendium, si in eo quoque fundi uectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet. 28. Vsus [*Brev.* fructus amissus ad proprietatem recurrit. amittitur autem quinque modis: capitis minutione, rei mutatione[7], non utendo, in iure cessione, dominii comparatione. 29. Capitis minutione amittitur, si in insulam fructuarius deportetur uel si ex causa metalli seruus poenae efficiatur et si statum ex arrogatione uel adoptione mutauerit. 30. Non utendo amittitur usus fructus, si possessione fundi biennio fructuarius non utatur uel rei mobilis anno. 31. Rei mutatione amittitur usus fructus, si domus legata incendio conflagrauerit aut ruina perierit, licet postea restituatur. 32. In iure cessione amittitur usus fructus, quotiens domino proprietatis eum fructuarius in iure cesserit. 33. Finitur usus fructus aut morte aut tempore: morte, cum usufructuarius moritur; tempore, quotiens ad certum tempus usus fructus legatur, uelut biennio aut triennio.[8]

---

1) *om. MP.* 2) omnino *Hu.* 3) facturum *Cuiacius.* 4) cogitur *dett.* 5) si—comprehensae sint *Trib.?* 6) nisi—exceptae *Trib.?* 7) permutatione *LMP.* 8) uelut biennio aut triennio *gloss.?*

Tit. VI § 28. *cf. Gai.* 3, 83. *I.* 2, 4, 3. — § 30. *cf. D.* 7, 1, 5 (*Pap.* 127) 7, 1, 12, 4 (*Ulp.* 2572). 9, 4, 27 *pr. i. f.* (*Gai.* 133). 43, 16, 10 (*Gai.* 41). — § 31. *cf. D.* 7, 4, 5, 2 (*Ulp.* 2554). 7, 4, 10, 1 (*Ulp.* 2555). — § 32. *cf. Gai.* 2, 30.

34. Fundo uel seruo legato tam[1] fundi[2] instrumentum[3] quam[1] serui peculium ad legatarium pertinet. [Brev. 35. Quaerendorum fructuum causa esse uidentur, qui opus rusticum faciunt, et monitores et uilici et saltuarii; item boues aratorii, aratra, bidentes et falces putatoriae; frumentum quoque ad sementem repositum. 36. Cogendorum fructuum[4] causa comparata instrumento cedunt, uelut corbes, aluei[5], falces messoriae et fenariae, item molae oliuariae. 37. Conseruandorum fructuum causa comparata instrumento cedunt, uelut dolia, cupae, uehicula rustica, cibaria, pistores, asini, focariae; item ancillae, quae uestimenta rusticis faciunt; scutra[6] quoque et sutor continebuntur. 38. Vxores eorum, qui operantur, magis est ut instrumento cedant. pecora quoque, et pastores eorum, stercorandi causa parata[7] instrumento continentur. 39. Ea autem, quae custodiae magis causa quod[8] ad usus patris familias eo delata sunt, instrumenti nomine non continentur. 40. Vxores uero eorum, qui mercedes praestare consueuerunt[9], neque instructionis[10] neque instrumenti appellatione continentur.[11] 41. Piscationis[12] uel[13] uena-

1) tam—quam *Visig.* nec—nec *Paulus; vide locos infra adlatos.* 2) fundum *L.* 3) instrumento *LMP.* 4) cogendorum fructuum *dett.* fructuum cogendorum *LMP.* 5) quali *Hu.* 6) scutra *L.* scodra *MP.* scortea *Roever.* 7) comparata *dett.* 8) quaeue *Krueger collato loco Dig. infra citato.* 9) consueuerant *LMP.* 10) instructi fundi *mavult Hu.* 11) '*haec sententia locum mutasse et* § 38 *post v.* cedant *restituenda videtur.*' *Hu.* 12) piscatore *L.* piscatoris *MP.* piscaturae *Krueger.* 13) et *dett.*

Tit. VI § 34. *cf. D.* 33, 10, 14 (*Call.* 16). 33, 8, 24 (*Ulp.* 2901). — § 35. *cf. D.* 33, 7, 15, 2 (*Pomp.* 490). 33, 7, 8 *pr.* (*Ulp.* 2607). 33, 7, 12 *pr.* 4 (*Ulp.* 2609). — § 36. *cf. D.* 33, 7, 21 (*Pomp.* 213). 33, 7, 8 *pr.* (*Ulp.* 2607). — § 37. *cf. D.* 33, 7, 8 *pr.* (*Ulp.* 2607). 33, 7, 12, 1 (*Ulp.* 2609). — § 38. *cf. D.* 32, 60, 3 (*Alf.* 39). 33, 7, 8 *pr.* (*Ulp.* 2607). 33, 7, 12, 7 (*Ulp.* 2609). *C.* 6, 38, 2, 1 (*a.* 293). — § 39. *cf. D.* 33, 7, 12, 15 (*Ulp.* 2609). — § 40. *cf. D.* 33, 7, 12, 8 (*Ulp.* 2609). 33, 7, 19, 1 (*Paul.* 1558). — § 41. *cf. D.* 33, 7, 12, 12; 13 (*Ulp.* 2609).

tionis instrumentum ita demum instrumento [*Brev.* fundi continetur, si ex his maxime fundi reditus cogantur. 42. Fructus percepti instrumento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi a testatore consueuerant. 43. Fundo cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis, quae ibi sunt, legato semina quoque et cibaria debebuntur. 44. Fundo cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis, quae ibi sunt, legato tam supellex quam aeramentum itemque argentum et uestes, quae ibi paterfamilias instruendi[1] gratia habere solet, debebuntur; item ea mancipia, quae usui patris[2] familias esse solent, itemque[3] aues et pecora, quae instruendarum epularum gratia in fundo comparata sunt exceptis his, quae ibi custodiae causa deposita sunt. 45. Fundo legato ITA[4] VT [*Brev. D. 33,7,22pr.* OPTIMVS MAXIMVSQVE EST retia apraria et cetera uenationis instrumenta continebuntur: quae[5] etiam ad instrumentum[6] pertinent[7], si quaestus fundi ex maxima parte in uenationibus consistat. 46. Fructus, [*Brev.* qui solo cohaerebant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent; ante percepti ad heredem. 47. Fundo legato cum mancipiis et [*Brev. D. 33,7,22,1* pecoribus et omni instrumento rustico et urbano peculium actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo[8] fuerit, magis placet ad legatarium pertinere. 48. Actor uel colonus[9] ex alio fundo in eodem[10] [*Brev.* constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet, nisi eum ad ius eius fundi

---

1) sui instruendi *Hu.* 2) patri *dett.* 3) item *L.* 4) *om. Dig.* 5) quod *Dig.* 6) instrumenta *Dig.* 7) pertinet *Dig.* 8) *om. L.* 9) uel colonus *del. Segré, Arch. giur.* XLVI, 267. 10) eo *Krueger.*

Tit. VI § 42. *cf. D.* 33, 7, 12 *pr.* (*Ulp.* 2609). — § 43. *cf. D.* 33, 7, 12 *pr.* (*Ulp.* 2609). 33, 7, 18, 9 (*Paul.* 2070). — § 44. *cf. D.* 33, 7, 19, 1 (*Paul.* 1558). — § 48. *cf. D.* 33, 7, 12, 37 (*Ulp.* 2611).

testator uoluerit pertinere. 49. Adiunctiones, [*Brev.* quas fundo legato testator ex diuersis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit.

50. Instructo praedio legato fabri ferrarii, item tignarii et putatores[1], qui instruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt. 51. Instructo fundo legato libri quoque et bybliothecae, quae in eodem fundo sunt, legato continentur.[2] 52. Seruos[3] studendi gratia ex eodem fundo, qui cum mancipiis fuerat legatus, alio translatos[4] ad legatarium placuit pertinere. 53. Fundo ita ut possederat legato mancipia tam urbana quam rustica itemque argentum[5] et uestes, quae eodem tempore in fundo comprehendentur[6], ad legatarium pertinent. 54. Pascualia[7], quae postea comparata ad fundum legatum testator adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent.

55. Quidquid in eadem domo, quam instructam legauit pater familias, perpetuo instruendi se[8] gratia habuit, legatario cedit. 56. Instructa domo legata ea legato continentur, quibus domus munitior uel tuta ab incendio praestatur: tegulae, specularia et uela legato continebuntur; item aeramenta[9], lecti, culcitae, puluini, subsellia, cathedrae, mensae, armaria, delphicae, pelues, conchae[10], aquimanalia[11], candelabra, lucernae et similia

1) et putatores *Hu.* putatores et *codd.* 2) continebuntur *dett.* 3) seruo *L.* seruus *MP.* 4) translatos L^a. translatus L^b *MP.* 5) argentum *LP.* aurum *dett.* agrum *M.* 6) comprehenduntur *dett.* 7) pascualia *M.* pascuaria *LP. Leg.* 8) *om. L.* 9) stramenta *Hu. ex duobus codicibus.* 10) conchae *dett.* concaea *L; om. MP.* 11) aquimanalia *dett.* aquimanulia *MP.* aquaminilia *L.* aquimanilia *Leg.* aquiminalia *alii*

Tit. VI § 49. *cf. D.* 33, 7, 20, 7 (*Scaev.* 267). 32, 91, 5 (*Pap.* 572). — § 50. *cf. D.* 33, 7, 18, 7 (*Paul.* 2070). — § 51. *cf. D.* 33, 7, 12, 34 (*Ulp.* 2611). — § 52. *cf. D.* 33, 7, 20, 6 (*Scaev.* 267). 32, 78 *pr.* (*Paul.* 2071). — § 53. *cf. D.* 32, 91, 1 (*Pap.* 572). — § 54. *cf. supra* § 49. — § 55. *cf. D.* 33, 7, 12, 42; 43 (*Ulp.* 2611). — § 56. *cf. D.* 33, 7, 12, 16 *sq.* (*Ulp.* 2610).

quacumque materia expressa. 57. Domo legata [*Brev.* balneum eius, quod publice praebetur, nisi alias separetur[1], legato cedit.[2] 58. Domo cum omni iure suo, sicut instructa est, legata urbana familia, item artifices et uestiarii[3] et zetarii et aquarii eidem[4] domui seruientes legato cedunt. 59. Omnibus, quae in domo sunt, legatis cautiones debitorum rationesque[5] seruorum legato cedunt.[6]

60. Monilibus[7] legatis aurum uel argentum non debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testatorem possit ostendi.[8]

61. Instrumento cauponio legato ea debentur, quae in cauponis usum[9] parata sunt, uelut uasa, in quibus uinum defunditur[10]; escaria quoque et pocularia[11] uasa debentur. sane ministri earum rerum legato non cedunt. 62. Instrumento medici legato collyria et emplastra et adparatus omnis conficiendorum medicamentorum itemque ferramenta legato cedunt. 63. Instrumento pictoris legato colores, penicilli[12], cauteria et temperandorum colorum uasa debebuntur. 64. Pistoris instrumento legato cribra, asini, molae et serui, qui pistrinum exercent, item machinae, quibus farinae subiguntur, legato

---

1) nisi alias separetur *L.* quod alia separentur *M*(?)*P.* 2) cedunt *codd.* 3) ostiarii *Cuiacius. cf. Dig. loc. infra cit.* 4) et eidem *L.* et idem *MP.* idem *Leg.* 5) emptionesque *Cuiacius. cf. Dig.* 33, 7, 12, 45. 32, 92 *pr.* 6) non cedunt *Cuiacius. cf. locos infra citatos.* 7) monilibus *dett.* mouilibus *MP.* mobilibus *L.* 8) nisi—ostendi *num genuina sint, dubitare licet. cf. supra* 1, 9, 2. 9) usui *LMP.* 10) diffunditur *dett.* 11) pocularia *Cuiac.* pocula *L.* pecula *MP.* pocula et *dett.* 12) pensulli *MP.* pinecelle *L.*

Tit. VI § 57. *cf. D.* 32, 91, 4 (*Pap.* 572). — § 58. *cf. D.* 33, 7, 12, 42 (*Ulp.* 2611). — § 59. *cf. D.* 32, 41, 6 (*Scaev.* 93). 33, 7, 12, 45 (*Ulp.* 2611). 31, 86 *pr.* (*Paul.* 1553). 32, 92, 1 (*Paul.* 1554). 32, 78, 1 (*Paul.* 2071). — § 60. *cf. Harmenop.* 5, 11 (10), 22. *monilia separantur ab auro vel argento C. Th.* 16, 2, 27 *pr.* (*a.* 390) *et* 9, 42, 7 (*a.* 369). — § 61. *cf. D.* 33, 7, 13 (*Paul.* 1670). — § 62. *cf. D.* 33, 7, 18, 10 (*Paul.* 2070). — § 63. *cf. D.* 33, 7, 17 *pr.* (*Marcian.* 123).

cedunt. 65. Instrumento balneatorio legato bal- [*Brev.* neator ipse et scamna et hypopodia[1], fistulae, miliaria, epitonia[2], rotae aquariae, iumenta quoque, quibus ligna deferuntur, legato cedunt. 66. Instrumento piscatoris legato et[3] retia et nassae et fuscinae et nauiculae[4], hami quoque et cetera eiusmodi usibus destinata debentur.

67. Supellectile legata capsae *et*[5] armaria, *nisi quae*[6] solum librorum aut uestis[7] ponendae gratia paratae sint, debebuntur; sed et buxina[8] et cristallina et argentea et uitrea uasa, tam escaria quam pocularia[9], et uestis[10] stratoria legato cedunt.

68. Villis uel agris separatim legatis alterum alteri cedit.

69. Seruis DO LEGO legatis ancillae quoque debebuntur: non item serui legatis ancillis. sed[11] ancillarum appellatione tam[12] uirgines, quam seruorum pueri continentur: his scilicet exceptis, qui[13] fiduciae dati[14] sunt. 70. Seruis amanuensibus[15] legatis omnes, qui ex conuersatione urbana et in ministerio fuerint, debebuntur, nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum transferantur. 71. Venatores serui uel aucupes an inter urbana ministeria contineantur, dubium remansit: et ideo uoluntatis est quaestio. tamen si instruendarum

---

1) hypodia *vel* ipodia *codd.* 2) ytomia *L.* 3) *om. P.* 4) nauicula *LMP.* 5) *suppl. Schulting.* 6) nisi quae *Hu.* non *codd.; cf. D.* 33, 10, 3, 2. 7) uestis *dett.* uestes *L.* uestium *MP.* 8) buxina *Rudorff.* byssina *codd.* murrina *Cuiacius.* 9) pocula *P.* 10) uestes *L.* 11) sed *L.* et *MP.* 12) ancillarum appellatione tam *codd.* tam ancillarum appellatione *Krüger.* 13) quae *L.* 14) datae *codd.* 15) admanuensibus *codd.*

Tit. VI § 65. *cf. D.* 33, 7, 13, 1 (*Paul.* 1670). 33, 7, 17, 2 (*Marcian.* 123). — § 66. *cf. D.* 33, 7, 17, 1 (*Marcian.* 123). — § 67. *cf. D.* 33, 10, 7, 2 (*Cels.* 168). 33, 10, 3 (*Paul.* 1671). 33, 10, 5 (*Paul.* 1672). 33, 10, 8 (*Mod.* 316). — § 68. *cf. D.* 33, 7, 15, 2 *i. f.* (*Pomp.* 490). 33, 2, 35 (*Scaev.* 95). — § 69. *cf. D.* 32, 62 (*Iul.* 2). 32, 81 *pr.* 1 (*Mod.* 46). — fiduciae] *cf. supra* 2, 13, 6. *de pignore cf. D.* 33, 10, 9, 2 (*Pap.* 585). — § 71. *cf. D.* 32, 99, 1 (*Paul.* 892).

cotidianarum epularum gratia habentur, debentur.[1] 72. Muliones et institutores[2] inter urbana ministeria continentur; item opsonatores et uestiarii et cellararii[3] et cubicularii et arcarii et coqui, placentarii[4], tonsores[5], pistores, lecticarii.[6] [*Brev.*

73. Pecoribus legatis quadrupedes omnes continentur, quae gregatim pascuntur. 74. Iumentis legatis boues non continentur; equis uero legatis equas quoque placuit contineri; ouibus autem legatis agni non continentur, nisi annuales sint. 75. Grege ouium legato arietes etiam continentur. 76. Auibus [*Brev. D. 32,66* legatis anseres, phasiani[7], gallinae et auiaria debebuntur: an autem phasianarii et pastores anserum, uoluntatis est quaestio.[8]

77. Dulcibus legatis sapa, defrutum[9], mulsum, [*Brev.* dulce etiam uinum[10], palmae, caricae, uuae passae debebuntur. sed in hoc quoque uoluntatis est quaestio, quia[11] et in specie[12] pomorum comprehendi possunt. 78. Frugibus legatis tam legumina, quam hordeum et triticum continentur.

---

1) habentur, debentur *dett.* his debentur *MP.* habentur *L.* 2) institutores *codd.* stratores *Hu.* 3) cellararii *M*ᵇ *P*ᵇ *Leg.* cellariarii *L.* cellarii *M*ᵃ *P*ᵃ. *cf. Dessau* 7439. 4) placontarii *LMP.* 5) tonsores et *LMP.* 6) lecticarii stabularii *Sichard.* 7) phasiani et *Dig.* 8) an autem — quaestio] phasianarii autem et pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit *Dig.* 9) defreto *LMP.* 10) mulsum dulce etiam uinum] mulso dulce etiam uino *codd.* 11) quia quaedam *Hu.* 12) spe *L Leg.*ᵃ spem *MP.*

Tit. VI § 72. muliones] *cf. D.* 32, 99, 2 (*Paul.* 892). 32, 60, 1 (*Alf.* 39). — § 73. *cf. D.* 32, 65, 4 (*Marcian.* 121). 32, 81, 2 (*Mod.* 46). — § 74. iumentis legatis] *cf. D.* 50, 16, 89 *pr.* (*Pomp.* 492). 21, 1, 38, 6 (*Ulp.* 1792). 32, 65, 5 (*Marcian.* 121). equis] *cf. D.* 32, 60 *pr.* (*Alf.* 39). 32, 65, 6 (*Marcian.* 121). ouibus] *cf. D.* 32, 62 (*Iul.* 2). 32, 65, 7 (*Marcian.* 121). — § 75. *cf. D.* 32, 81, 5 (*Mod.* 46). — § 77. *cf. D.* 33, 6, 16, 1 (*Proc.* 34). 50, 16, 205 (*Alf.* 62). — § 78. *cf. D.* 50, 16, 77 (*Paul.* 715). *Plin. nat. hist.* 18, 48.

79. Veste legata ea cedunt, quae ex lana et [*Brev.* lino texta sunt; item serica et bombycina, quae tamen induendi uel[1] operiendi, cingendi, sternendi, iniciendique causa parata sunt: pelles quoque indutoriae continebuntur. 80. Veste uirili legata ea tantummodo debentur[2], quae ad usum uirilem saluo pudore uirilitatis attinent. stragula quoque huic legato cedunt. 81. Muliebri ueste legata omnia, quae ad usum muliebrem spectant, debebuntur. 82. Lana legata, siue sucida siue lota sit, siue pectinata siue uersicoloria, legato cedit: purpura uero aut stamen subtemenue[3] hoc nomine non continentur.

83. Mundo muliebri legato ea cedunt, per quae mundior mulier lautiorque efficitur, uelut speculum, conchae, situli, item pyxides[4], unguenta[5] et uasa, in quibus ea sunt; item sella balnearis et cetera huiusmodi. 84. Ornamentis legatis ea cedunt, per quae ornatior mulier efficitur, ueluti anuli, catenae, reticuli et cetera, quibus collo uel capite uel manibus mulieres ornantur.

85. Argento legato massae tantummodo debebuntur: uasa enim, quae proprio nomine separantur, legato non cedunt, quia nec lana legata uestimenta debentur.[6] 86. Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quae

1) induendi uel *P*ᵇ *Leg.* induen|tui uel *P*ᵃ. indutui uel *M.* indui uel *L.* induendi *dett.* 2) debentur *LMP.* debebuntur *dett. Leg.* 3) subtemenue *dett.* subtimenue *P.* subtimen uel *M.* subtimine uel *L.* 4) pyxides *L.* buxides *dett.* bubrides *MP.* 5) unguentum *codd.* 6) debentur *LMP.* debebuntur *dett. Leg.*

Tit. VI § 79. *cf. D.* 34, 2, 23, 1; 3 (*Ulp.* 2913). — §§ 80. 81. *cf. D.* 34, 2, 23, 2 (*Ulp.* 2913). — § 82. *cf. D.* 32, 70 *pr. usque ad* § 4; 12 (*Ulp.* 2639). 34, 2, 32, 6 (*Paul.* 2075). — § 83. *cf. D.* 34, 2, 25, 10 (*Ulp.* 2914). 34, 2, 32, 7 (*Paul.* 2077). — § 84. *cf. D.* 34, 2, 25, 10 (*Ulp.* 2914). — § 85. *aliter D.* 34, 2, 19 *pr.* (*Ulp.* 2606). — § 86. *cf. D.* 34, 2, 19, 9; 10 (*Ulp.* 2606).

capacitati alicui praeparata[1] sunt, et ideo tam potoria[2] quam escaria, item ministeria omnia debebuntur, ueluti urceoli, lances, patinae[3], piperataria[4]; cochlearia[5] quoque, itemque trullae, calices, scyphi et his similia. [*Brev.*
87. Libris legatis tam chartae uolumina uel membranae et philyrae[6] continentur; codices quoque debentur: librorum enim appellatione non uolumina chartarum, sed scripturae modus, qui certo fine concluditur, aestimatur. 88. Auro legato gemmae quoque inclusae itemque margaritae et smaragdi[7] legato cedunt. sed magis est uoluntatis esse quaestionem: infectum enim aurum debetur[8]; factum enim ornamentorum genere continetur.[9] 89. Vasis argenteis legatis emblemata quoque ex auro infixa legato cedunt. 90. Argento potorio legato omnia, quae ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, ueluti paterae, calices, scyphi, urceoli, oenophoria[10] et conchae.

91. Carruca cum iunctura legata mulae quoque legatae, non et[11] mulio uidetur, propter cotidianam loquendi consuetudinem.

91[a]. Heres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo nihil agit, quia scientiae [*D. 40,9,28*

1) praeparata *LMPLeg.* parata *dett.* 2) potoria *dett.* potiora *MP.* potatoria *L Leg.* 3) lances patinae (patene *L*) *LMPLeg.* paterae lances *dett.* 4) piperataria *PLeg.* peperataria *M.* 5) cocliaria *LMPLeg.* 6) philyrae *Cuiacius.* fillire *Leg.* phyllidae *LMP. dett.* 7) et smaragdi *dett.* asmaragdi *LMP.* 8) debetur *LM, ut Krueger nobiscum per litteras communicavit.* debebitur *P.* 9) *finem huius paragraphi Visigothi videntur abbreviasse. in P leguntur post* continetur *haec:* ista species in inferiori parte utilius per se et euidenter exposita est. 10) enoferia *L.* enoferaria *MP.* hinoferaria *Leg.* 11) non et] nec non et *L Leg.* et *MP.*

Tit. VI § 87. *cf. D.* 32, 52 *pr.* (*Ulp.* 2661). — § 88. *cf. D.* 34, 2, 29 (*Flor.* 40). 34, 2, 19, 13 *sq.* (*Ulp.* 2606). *Plin. nat. hist.* 33, 5. *supra* § 85. — § 89. *cf. D.* 34, 2, 19, 5 (*Ulp.* 2606). — § 90. *cf. D.* 34, 2, 21 *pr.* (*Pomp.* 489). 34, 2, 36 (*Scaev.* 273). — § 91[a]. *obstant D.* 30, 112, 1 (*Marcian.* 105) *et I.* 2, 20, 16 (*Iul.* 485).

uel ignorantiae eius nullam placuit admitti rationem. 91b. Libertus, qui in priore parte testamenti [*D. 34,4,29* legatum acceperat et ingratus postea eadem scriptura a testatore appellatus est, commutata uoluntate actionem ex testamento habere non potest. 92. Prolatis [*Brev.* codicillis uel alio testamento, quibus ademptum est legatum uel certe rescissum, perperam soluta[1] repetuntur.

TIT. VII. DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS. [*Brev.*

1. Mortis causa donat, qui ad bellum proficis- [*Brev.* citur et qui nauigat, ea scilicet condicione, ut, si reuersus fuerit, sibi restituatur, si perierit, penes eum remaneat, cui donauit. 2. Donatio mortis causa cessante ualetudine et sequente[2] sanitate, paenitentia etiam reuocatur: morte enim tantummodo conualescit.

TIT. VIII. AD LEGEM FALCIDIAM. [*Brev.*

1. Exhausta legatis aut fideicommissis uel [*Brev.* mortis causa donationibus hereditate auxilio Falcidiae institutus heres quadrantem retinere potest. 2. Quotiens de modo quartae[3] retinendae quaeritur, propter periculum plus petendi officio iudicis[4] omnibus aestimatis quarta facienda est, quae apud heredem remaneat, aut certe exigenda cautio a legatario, ut quod plus dodrante perceperit, restituat. 3. Ea, quae mater uiua filio donauit, in quartam non imputantur.

1) solutis *L M P.* 2) sequente *M P.* secuta *dett.; om. L.* 3) quartae *L.* partis *M P et dett. quidam.* 4) iudicis *L.* iudicantis *M P.*

Tit. VI § 92. *cf. D.* 12, 6, 3 (*Pap.* 342). 12, 6, 2, 1 (*Ulp.* 2545). 12, 6, 4 (*Paul.* 1642). *cf. etiam Ulp.* 24, 33.
Tit. VII § 1. *cf. supra* 2, 23, 1. *Fest. v.* mortis causa, *p.* 161 (*supra T. I p.* 61 *n.* 30). — § 2. *cf. I.* 2, 6, 1. *D.* 39, 6, 16 (*Iul.* 429). 39, 6, 30 (*Ulp.* 653).
Tit. VIII § 1. *cf. Gai.* 2, 227. 254. *C.* 6, 50, 5 (*a.* 223). — § 2. *cf. D.* 6, 1, 76, 1 (*Gai.* 156). 35, 3, 1, 6 (*Ulp.* 1711). — § 3. *cf. D.* 35, 2, 56, 5 (*Marcell.* 242).

3[a]. Aeris alieni loco deducuntur non solum [*D. 35,2,39*] pretia eorum, quibus libertas data est, et eorum, qui supplicio sunt adfecti, sed et eius, quem praetor propter indicium proditae mortis uel detectae eorum coniurationis libertate donauit.

4. Ex mora praestandorum fideicommissorum [*Brev.*] uel legatorum[1] fructus et usurae peti possunt; mora autem fieri uidetur, cum postulanti non datur.

Extravag. 1.

Si nullae sint res hereditariae, in quas [*D. 36,4,10*] legatarii uel fideicommissarii mittantur, in rem quidem heredis mitti non possunt, sed per praetorem denegatas heredi actiones ipsi persequuntur.[2]

Extravag. 2.

In bonis curatoris priuilegium furiosi [*D. 27,10,15,1*] furiosaeue seruatur. prodigus et omnes omnino, etiamsi in edicto non fit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

---

1) uel legatorum *intellegendum de iis legatis, quae sinendi modo relinquuntur, putabat Hu. coll. Gai.* 2, 280; *sed potius insiticia esse videntur.* 2) persequantur *F.*

Tit. VIII § 4. *cf. Gai.* 2, 280.

LIBER QVARTVS.

TIT. I. DE FIDEICOMMISSIS. [*Brev.*

1. Ab uxore, cui uir dotem praelegauit, fidei- [*Brev.* commissum relinqui non potest, quia non ex lucratiua causa testamento aliquid capit, sed proprium recipere uidetur. 2. A postumo herede instituto fideicommissum dari potest. 3. Ab imperatore herede instituto legatum et fideicommissum peti[1] potest. 4. A surdo uel muto, siue legatum acceperit siue heres institutus sit uel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

4a. A patre uel domino relictum fideicom- [*D. 32,4* missum, si hereditas ei non quaeratur, ab emancipato filio uel seruo manumisso utilibus actionibus postulatur: penes eos enim quaesitae hereditatis emolumentum remanet.[2]

5. Qui fideicommissum relinquit, etiam cum [*Brev.* eo loqui potest, cui relinquit, uelut[3] PETO, GAI SEI, CONTENTVS SIS ILLA RE, aut VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. 6. Fideicommittere his uerbis possumus: ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO.

---

1) peti *L; om. MP. cf. locum infra adlatum.* 2) ab emancipato — remanet *Trib.?* 3) ueleti *P.*

Tit. I § 1. *cf. D.* 31, 77, 12 (*Pap.* 599). — § 2. *cf. D.* 32, 1, 8 (*Ulp.* 1848). 30, 107 (*Paul.* 896). — § 3. *cf. I.* 2, 25 *pr. C.* 6, 22, 7 (*a.* 371). — § 4. *cf. D.* 31, 77, 3 (*Pap.* 599). — § 4a. *cf. D.* 31, 62 (*Lic. Ruf.* 9). — § 5. *cf. D.* 31, 69 *pr.* (*Pap.* 282). 32, 11, 4 (*Ulp.* 1857). — § 6. *cf. Gai.* 2, 249. *Ulp.* 25, 2. *D.* 30, 118 (*Ner.* 71). 36, 1, 80 (78), 8 (*Scaev.* 90). 40, 5, 41, 6 (*Scaev.* 287). 32, 11, 2 (*Ulp.* 1857). 30, 115 (*Ulp.* 1923). *C.* 7, 4, 12 (*a.* 294).

DESIDERO quoque et IMPERO[1] uerba utile[2] faciunt fideicommissum. RELINQVO uero et COMMENDO nullam fideicommissi pariunt actionem.

6ª. Nutu etiam relinquitur fideicommis- [*D. 32,21 pr.* sum, dummodo is nutu relinquat, qui et loqui potest, nisi superueniens morbus ei impedimento sit.[3]

7. Tam nostras res quam alienas per fidei- [*Brev.* commissum relinquere possumus; sed nostrae statim, alienae autem aestimatae aut redemptae praestantur. 8. Si alienam rem tamquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus, si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum. 9. Testator superuiuens si eam rem, quam reliquerat, uendiderit, extinguitur fideicommissum. 10. Codicillis, qui testamento confirmati non sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur. 11. Filio quibuscumque uerbis a patre fideicommissum relictum iure debetur: sufficit[4] enim inter coniunctas personas quibuscumque uerbis, ut in donatione, uoluntas expressa. et ideo etiam PRIDIE, QVAM MORIETVR[5], recte relictum uidetur. 12. In tempus emancipationis uel CVM SVI IVRIS ERIT fideicommissum relictum quocumque modo patria potestate liberato debetur. 13. Rogati inuicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis hereditas ad eum peruenit, qui superuixit; nec ex eo pacisci contra uoluntatem testa-

---

1) impero *Alciatus.* impetro *L M P.* 2) utilia *L M P.*
3) nisi—impedimento sit *Trib.?* (*Cuiacius. cf. Cod.* 6, 22, 10).
4) sufficit *M P.* sufficiet *L.* 5) morietur *L M P.* moriatur *dett.*

Tit. I § 6ª. *cf. Ulp.* 25, 3. — § 7. *cf. Gai.* 2, 261. 262. *Ulp.* 25, 5. — § 8. *cf. C.* 6, 37, 10 (*a.* 227). 6, 42, 6 (*a.* 224). — § 9. *cf. I.* 2, 20, 12. — § 10. *cf. Gai.* 2, 270ª. 273. *Ulp.* 25, 8; 11. — § 11. in donatione] *cf. C. Th.* 8, 12, 4 (*a.* 319). *Fr. Vat.* 249, 1 (*a.* 323?). — morietur] *cf. Gai.* 2, 232. *I.* 2, 20, 35. *C.* 8, 37 (38), 11 (*a.* 528). — § 12. *cf. D.* 32, 11, 11 (*Ulp.* 1859). 36, 2, 15 (*Ulp.* 108). *C.* 6, 25, 3 (*a.* 216). — § 13. *cf. etiam C.* 2, 4, 11 (*a.* 255).

toris possunt. 14. Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat, fideicommissum praestare non possunt. 15. Rem fideicommissam si heres uendiderit eamque sciens compararit, nihilo minus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat. 16. Quotiens libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui[1] manumissi sunt uel qui in eodem testamento libertatem intra numerum legitimum consecuti sunt. 17. Cui ab herede fideicommissum[2] non praestatur, non solum in res hereditarias, sed et[3] in proprias heredis inducitur.[4] 18. Ius omne fideicommissi non in uindicatione, sed in petitione consistit.

19. Fideicommissum relictum et apud [*D. 32,21,1; 2* eum, cui relictum est, ex causa lucratiua inuentum extingui placuit, nisi defunctus aestimationem quoque eius praestari uoluit.[5] 20. Columnis aedium uel tignis per fideicommissum relictis ea tantummodo amplissimus ordo praestari uoluit nulla aestimationis facta mentione, quae sine domus iniuria auferri possunt.

TIT. II. DE SENATVS CONSVLTO TREBELLIANO. [*Brev.*

1. Senatus consulto Trebelliano prospectum [*Brev.* est, ne solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. et ideo, quotiens hereditas ex causa fidei-

---

1) '*excidisse videtur* a uiuo *vel* uindicta.' *Hu.* 2) *fortasse excidit tale quid:* post sex menses quam peti coeperit. *cf. locos infra citatos.* 3) *om. P.* 4) inducetur *P.* 5) nisi—uoluit *Trib.? (Ferrini.)*

Tit. I § 14. *cf. D.* 32, 8 *pr.* (*Paul.* 858). — § 16. '*excipe alimentorum fideicommissum. D.* 34, 1, 2 (*Marcian.* 134).' *Hu.* — § 17. *cf. D.* 36, 4, 5, 16 *sqq.* (*Ulp.* 1255). 43, 4, 3, 1 (*Ulp.* 1472). *C* 6, 54, 6 (*a.* 225). — § 18. *cf. Gai. Augustodun.* 65. — § 20. *cf. D.* 30, 41, 1; 9 (*Ulp.* 2622). amplissimus ordo] *a.* 122 *p. Chr.* (*Aviola et Pansa consulibus*).

Tit. II § 1. *cf. Gai.* 2, 255. *Ulp.* 25, 14. *D.* 36, 1, 1, 2 (*Ulp.* 1871).

commissi restituitur[1], actiones eius[2] in fideicommissarium transferuntur, quia unicuique damnosam esse fidem suam non oportet.

TIT. III. DE SENATVS CONSVLTO PEGASIANO. [*Brev.*

1. Inter heredem et fideicommissarium, cui ex [*Brev.* Pegasiano hereditas restituitur, partis et pro parte stipulatio interponitur, ut heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris uero portionibus fideicommissario competant. 2. Totam hereditatem restituere rogatus si quartam retinere nolit, magis est, ut eam ex Trebelliano debeat restituere: tunc enim omnes actiones in fideicommissarium dantur. 3. Lex Falcidia itemque senatus consultum Pegasianum deducto omni aere alieno deorumque donis quartam residuae hereditatis ad heredem uoluit pertinere. 4. Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere ex Pegasiano debuisset, si non retineat[3], repetere eam non potest. nec enim indebitum soluisse uidetur, qui plenam fidem defuncto praestare maluit.

TIT. IV. [DE REPVDIANDA HEREDITATE.][4] [*Brev.*

1. Recusari hereditas non tantum [*Brev. D. 29,2,95* uerbis, sed et re potest et alio quouis indicio uoluntatis. 2. Heres per magistratus municipales [*Brev.*

1) restituitur *dett.* restituetur *LMP.* 2) eius *M. dett.* eius non *LP.* 3) si non retineat *del. Cuiacius.* 4) '*recte Cuiac. observat hic non agi de repudianda hereditate, sed de eo, qui desiderante fideicommissario hereditatem adire nolit.*' *Hu.*

Tit. III § 1. *cf. Gai.* 2, 254. 256. *Ulp.* 25, 14. 15. — § 2. *cf. D.* 36, 1, 47 (45), 1 (*Mod.* 79). *aliter Gai.* 2, 257 *secutus ea, quae tunc placuerunt.* — § 3. deorumque donis] *non quae deis relinquuntur, cf. D.* 35, 2, 1, 5 (*Paul.* 921). — § 4. *cf. D.* 24, 1, 5, 15 (*Ulp.* 2765). *C.* 6, 50, 1 (*a.* 197); 15 (*a.* 532).
Tit. IV § 2. praesidis] *cf. supra* 1, 6 A, 4.

ex auctoritate praesidis fideicommissario postulante hereditatem adire et restituere compellitur. 3. Fideicommissarius si adfirmet heredem nolle adire hereditatem, absente eo interponi decretum et in possessionem mitti iure desiderat. 4. Suspectam hereditatem adire compulsus omnia ex Trebelliano restituit.

TIT. V. DE INOFFICIOSI QVERELA. [*Brev.*

1. Inofficiosum dicitur testamentum, quod [*Brev.* frustra liberis exheredatis non ex officio pietatis uidetur esse conscriptum.[1] 2. Post factum a matre testamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cum posset[2], uoluntate, ad exemplum praeteriti, inofficiosi querelam recte instituit. 3. Testamentum, in quo imperator heres scriptus est, inofficiosum argui potest: eum enim, qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare conuenit.[3] 4. Qui inofficiosum dicere non[4] potest, hereditatem petere non prohibetur. 5. Ex[5] asse heres institutus inofficiosum dicere non potest: nec interest, exhausta necne sit hereditas, cum apud eum quarta aut legis Falcidiae aut senatus consulti Pegasiani beneficio sit remansura. 6. Quartae portionis portio liberis[6] deducto aere alieno et funeris impensa praestanda est, ut ab inofficiosi querela excludantur.[7]

---

1) conscriptum *dett.* conscripta *L M P.* 2) posset *dett.* possit *L.* sit *M P.* 3) conuenit *L.* conueniet *M P.* 4) *del. Sichard, Kruegero improbante. et revera hac emendatione Pauli genuina verba non restituuntur.* 5) filius ex *dett.* 6) portio liberis *om. M P.* 7) excludatur *M P.*

Tit. IV § 3. *cf. D.* 36, 1, 6 *pr.* (*Ulp.* 1875). — § 4. *cf. Gai.* 2, 258. *D.* 36, 1, 4 (*Ulp.* 1874). 36, 1, 47 (45) (*Mod.* 79).
Tit. V § 2. *cf. C.* 3, 28, 3 (*a.* 197). — § 3. *cf. D.* 5, 2, 8, 2 (*Ulp.* 491). *infra* 5, 12, 9ª. *I.* 2, 17, 8. *Script. hist. Aug. Hadr.* 18, 5. — § 4. *cf. D.* 5, 2, 8, 12 (*Ulp.* 496). — § 5. *cf. D.* 5, 2, 8, 9 (*Ulp.* 495). *Plin. ep.* 5, 1, 9. — § 6. *cf. D.* 5, 2, 8, 9 *in.* (*Ulp.* 495). quartae portionis portio] *cf. I.* 2, 18, 7.

libertates quoque eam portionem minuere placet.[1] 7. Filius iudicio patris si minus quarta portione consecutus sit, ut quarta[2] sibi a coheredibus[3] citra inofficiosi querelam impleatur, iure desiderat.[4] 8. Pactio talis, ne de inofficioso testamento dicatur, querelam super iudicio futuram non excludet[5]: meritis enim liberos quam[6] pactionibus adstringi placuit. 9. Rogatus hereditatem restituere etsi inofficiosi querelam instituerit, fideicommisso non fit iniuria: quartam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio senatus consulti[7] habere potuisset. 10. [8]Heres institutus, habens substitutum, si de inofficioso dixerit nec obtinuerit, non id ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit.

TIT. VI. DE VICESIMA. [*Brev.*

1. Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, [*Brev.* ut testes uel maxima pars eorum adhibeatur[9], qui signauerint testamentum, ita ut agnitis signis[10], rupto lino, aperiatur et recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archiuum redigatur, ut si quando exemplum eius intercideritt, sit, unde peti possit. 2. Testamenta in muni-

1) placet *MP.* placuit *L.* 2) quartam *LMP.* 3) coheredibus fratribus *P.* 4) *actionem q. d. suppletoriam Paulo a Visigothis suppositam esse putamus, sicut Ulpiano Dig.* 5, 2, 25 *pr. a Triboniano.* 5) excludit *dett.* 6) magis quam *dett.* 7) consulto *LMP.* 8) '*hic et* § 9 *intellige heredem institutum ex parte minore quam debita.*' *Hu.* 9) adhibeantur *MP.* 10) signis *dett.* signitis *MP.* sigillis suis *L.*

Tit. V § 8. *fin.* = *C.* 3, 28, 35, 1 (*a.* 531. *cf. Pap.* 428). — § 9. *cf. D.* 5, 2, 8, 14 (*Ulp.* 498. *cf. Pap.* 425).

Tit. VI § 1. *cf. supra* 3, 5, 17. *D.* 29, 3, 1 *pr.* (*Gai.* 302). 29, 3, 4; 6 (*Ulp.* 1223). *BGU* 326 (*Bruns* I^{7}, 312). 361 (*a.* 184). *Gesta de aperiundo testamento a* 474 (*Bruns* I^{7}, 317). — § 2. in municipio *etc.*] *cf. lex Rubria* (*Bruns* I^{7}, 97 *sqq.*), *lex tabulae Heracl.* (*Bruns* I^{7} 106 *sq.*). *C. Th.* 16, 2, 16 (*a.* 361). 11, 20, 3 (*a.* 400). *August. ep.* 50 (185 *Ben.*). '*iam caput legis vicesimariae de testamentis extra urbem in Italia factis referri videtur.*' *Hu.*

cipio[1], colonia, oppido[2], praefectura, uico, castello, conciliabulo facta in foro uel basilica praesentibus testibus uel honestis uiris inter horam secundam et decimam diei *aperiri*[3] recitarique debebunt exemploque sublato ab iisdem rursus [magistratibus][4] obsignari, *in*[5] quorum praesentia aperta sunt.[6] 2[a]. Qui [*Brev.* aliter[7] aut alibi, quam ubi lege praecipitur, [*(cod. Epored.)* testamentum aperuerit recitaueritue, poena[8] sestertiorum quinque milium tenetur. 3. Testamentum [*Brev.* lex statim post mortem testatoris aperiri uoluit. et ideo, quamuis sit rescriptis uariatum, tamen a praesentibus intra triduum uel quinque dies aperiendae sunt tabulae; ab[9] absentibus quoque intra eos[10] dies, cum superuenerint: nec enim oportet tam[11] heredibus et legatariis aut libertatibus quam necessario uectigali moram fieri.

TIT. VII. DE LEGE CORNELIA. [*Brev.*

1. Qui testamentum falsum scripserit, reci- [*Brev.* tauerit, subiecerit, signauerit, suppresserit, amouerit, resignauerit[12], deleuerit, poena legis Corneliae de falsis tenebitur, id est in insulam deportatur. 2. Non tantum is, qui testamentum subiecit[13], suppressit, deleuit,

---

1) municipiis *codd.* 2) oppidis *codd.* 3) *suppl. Rittershusius.* 4) *del. Krueger coll. D.* 29, 3, 7. 5) *add. Rittershusius.* 6) aperta sunt *Hu.* constat apertum *codd.* 7) qui aliter] qualiter *E.* 8) poenae *E.* 9) *om. LMP.* 10) eosdem *Hu.* 11) tam *Rittershusius.* testamentum *codd.* 12) suppresserit, amouerit, resignauerit *om. MP.* 13) *om. M.*

Tit. VI § 3. quinque dies] '*hoc fortasse, si alieno nomine petendum erat*'. *Hu.* — superuenerint] '*scil. dinumeratis vicenis milibus passuum in dies itineris, quae verba Visigothi videntur recidisse. cf. D.* 50, 16, 154 (*Macer* 46).' *Hu.*
Tit. VII § 1. *cf. infra* 5, 25, 1. *D.* 48, 10, 2 (*Paul.* 1634). *Cic. de nat. deor.* 3, 30, 74. — § 2. *cf. D.* 48, 10, 2 (*Paul.* 1634).

poena legis Corneliae coercetur, sed et is, qui sciens dolo malo id fieri iussit faciendumue[1] curauit. 3. Testamentum supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum uel legatariorum fideiuecommissariorum[2] aut libertatium non profert.[3] 4. Supprimere tabulas uidetur, qui cum habeat et proferre possit, eas proferre non curat. 5. Codicilli quoque, si lateant nec proferantur, supprimi uidebuntur.

6. Edicto .perpetuo cauetur, ut si tabulae testamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito intra annum agi[4] possit, quo ad exhibendum compellitur, qui supprimit. tabularum autem[5] appellatione chartae quoque et membranae continentur.

TIT. VIII. DE INTESTATORVM SVCCESSIONE.[6]

[*Brev. Coll. 16, 3, 1—13. L. Rom.* [*Burg. 28, 3. App. 1, 7. 17*

1. Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt[7] uel ipsi linum, ut intestati decederent, abruperunt: uel hi, quorum hereditas repudiata est, cuiusue[8] condicio defecerit. sane[9] iure praetorio factum [*Coll. 16, 3*

1) faciendumue *dett.* faciendumque *MP.* faciendoque *L.* 2) fideiuecommissorum *MP.* fideiquecommissorum *L.* 3) profert *dett.* proferet *L.* proferre *MP.* 4) magis *MP.* 5) autem *L.* quoque *MP.* 6) successione *Brev.* successionibus *Coll.* successione *vel* successionibus *lex Rom. Burg.* hereditatibus *App.* 7) uel iure non fecerunt cum possent *ins. Mommsen.* (*initio melius scripsisset:* uel non iure.) 8) quibusue *Mommsen.* eiusue *Lachmann.* institutionisue *Krueger.* 9) sane *Cuiacius.* sine *Coll.* nisi *Hu.; del. Krueger.*

Tit. VII § 3. *cf. Isid. orig.* 5, 24, 11. — § 6 intra annum agi] *scilicet sponsionibus et iudicio secutorio* (*cf. Ad. Schmidt, Interdictenverf. p.* 119. 250); ‘interdictum ipsum post annum competere constat’, *D.* 43, 5, 3, 16 (*Ulp.* 1481). tabularum appellatione] *cf. D.* 37, 11, 1 *pr.* (*Ulp.* 1095).
Tit. VIII § 1. *cf. D.* 38, 16, 1 *pr.* (*Ulp.* 2512). — linum abruperunt] *cf. Gai.* 2, 151 *sq. D.* 37, 11, 1, 10 (*Ulp.* 1097). *C.* 6, 23, 30 (*a.* 531).

testamentum obiecta doli exceptione optinebit.[1] [*Coll.* 2. Quorum[2] testamenta rumpuntur aut inrita fiunt, ipso quidem iure testati decedunt, sed per consequentias sublato testamento intestati decedunt.[3] 3. Intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis et aliquando quoque gentilibus[4] deferebatur. sane consanguinei, quos[5] lex non adprehenderat[6], interpretatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. 4. Sui heredes sunt[7] primo loco filius filia in potestate patris constituti: nec interest[8], adoptiui sint an naturales et secundum legem Iuliam Papiamue quaesiti, modo maneant in potestate. 5. Qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam ignorantes constituuntur, ut furiosi aut infantes et peregrinantes: quibus bonorum possessio nisi[9] propter praetoriam actionem non erat[10] necessaria. 6. Suis heredibus adeo a morte testatoris rerum hereditariarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas pupillis nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte[11] soluendo sit here-

---

1) *hanc paragraphum Leist* (*apud Glück Ser.* 37/38, *IV p.* 203 *n.* 96) *ita restituere conatus est:* Intestati dicuntur qui testamentum facere non possunt uel hi, quorum hereditas repudiata est cuiusue condicio defecerit. si ipsi linum, ut intestati decederent, abruperunt, *ualet quidem iure* factum testamentum, sed iure praetorio obiecta doli exceptione obtinebit *is qui ab intestato bonorum possessionem petierit.* 2) eorum quorum *Coll.* 3) redduntur *Hu.; debuit proponere:* fiunt *vel* efficiuntur; *cf. Kalb, Juristenlatein*[2] *p.* 60 *n.* 2. — *perperam Leist l. c. p.* 184. 4) gentilibus *Pithoeus.* gentibus *Coll.* 5) consanguinei quos *Cuiacius.* consanguineis *Coll.* consanguineos *Hu.* 6) adprehenderat; at *Hu.* 7) sunt hoc *Coll.* 8) interest si *Coll.* 9) possessio nisi *Hu., Vangerow.* possessionis *sive* possessiones *Coll.* 10) erit *Pithoeus.* 11) in hoc ut abstineant, si non *ins. Krueger.*

Tit. VIII § 3. *cf. Ulp.* 26, 1; 1[a]. — § 4. *cf. Fr. Vat.* 168 (*Ulp.* 1843). — § 5. *cf. I.* 3, 1, 3. *D.* 29, 2, 63 (*Pomp.* 375). 38, 16, 14 (*Gai.* 471). *C.* 6, 55, 8 (*a.* 294). possessio nisi] *cf. Gai.* 3, 34. — § 6. *cf. I.* 3, 1, 3. *D.* 28, 2, 11 (*Paul.* 1631).

ditas: quamuis etiam furiosus, si resipuerit, et [*Coll.* pupillus, si adoleuerit, abstinere possint. 7. Post mortem patris natus uel ab hostibus reuersus aut ex primo secundoue mancipio manumissus, cuiusue erroris causa probata *est*[1], licet non fuerint in potestate, sui tamen patri heredes efficiuntur. 8. Post filios filias ad intestatorum successionem inter suos ueniunt nepotes neptes pronepotes proneptes ac deinde masculino sexu post[2] filium descendentes, si nullo parentum impedimento ipsi in aui potestate uel proaui familia[3] remanserint[4]: parentes enim liberis suis, cum quibus in potestate fuerint ipsi, ordine successionis obsistunt. 9. Filius *si*[5] cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia retinetur[6], ad intestati patris successionem cum fratris filiis uocatur. quibus in patris sui partem uenientibus hereditas in stirpes, non in capita diuiditur, ita ut unus filius *et* plures nepotes singulos semisses habeant. idemque[7] euenit, si auo ex duobus filiis inpari numero nepotes successerint. 10. Ex filia nepotes sui heredes non sunt: in aui enim materni potestate alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt. 11. Eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est aliquem intestatum decessisse: quod ex euentu deficientis condicionis et ortu nepotis, qui uiuo auo *conceptus*[8], post mortem patris natus *est*[8], finiri[9] potest. 12. Quem[10] filius emancipatus suscepit uel adoptauit, sui heredis locum in aui successione, sicut ipse pater, obtinere non potest. adoptiuus tamen nec[11] quasi cogna-

---

1) *add. Hu.* 2) per *Rittershusius.* 3) *del. Mommsen.* 4) remanserint *Scaliger.* remanserit *vel* permanere *Coll.* 5) *om. Coll.* 6) retinentur *Coll.* 7) idemque *Pithoeus.* idque *Coll.* 8) *suppl. Hu.* 9) siniri *vel* iniri *Coll.* 10) cum *vel* idem cum *vel* cuius *Coll.* 11) ne *Coll.*

Tit. VIII § 7. *cf. Gai.* 3, 4—6. *I.* 3, 1, 4. — § 8. *cf. Gai.* 3, 2. — § 9. *cf. Gai.* 3, 7; 8. — § 11. *cf. I.* 3, 1, 7; 8. — § 12. *cf. D.* 38, 8, 1, 4 (*Ulp.* 1201). 1, 7, 23 (*Paul.* 526)

tus bonorum possessionem eius petere potest. [*Coll.* 13. Si sui heredes non sunt, ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum consanguinei obtinent. agnati autem sunt cognati uirilis sexus per uirilem *sexum* descendentes, sicut filius fratris et patruus et deinceps tota successio. 14. [*Brev. Coll. 16,3,14* Inter agnatos et cognatos hoc interest, quod[1] in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos uero agnati non comprehenduntur. et ideo patruus et[1] agnatus est et cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo est.[2] 15. Consanguinei sunt [*Coll. 16,3,15—17* eodem patre nati, licet diuersis matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore: adoptiuus quoque frater, si non sit emancipatus, et hi qui post mortem patris nati sunt uel causa*m* probauerunt. 16. Soror iure consanguinitatis tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admittitur. 17. Consanguineis non existentibus agnatis defertur hereditas, prout quis alterum grad*u* praecesserit: quod si plures eodem gradu consistunt, simul admittuntur. 18. Si sint[3] fratris[4] [*Brev. Coll. 16,3,18* defuncti et filius[5] et nepos[6] fratre non existente, filius fratris nepoti praefertur. 19. Sed si duo- [*Coll. 16,3,19* rum fratrum sint liberi, non in stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro numero singulorum uiritim distribuatur hereditas.[7]

---

1) *om. Coll.* 2) *om. Brev.* 3) sit *Coll.* 4) fratris *Krueger.* fratres *Brev.* frater *Coll.* 5) filius *Krueger.* fratris filius *Coll.* fratres filii *Brev.* 6) et nepos *Coll.* uel nepotes *Brev.* 7) *sequuntur in editionibus duae paragraphi:* 20. Filius fratris intestati filio sororis praefertur. 21. Legitimi heredes iure Gallico intra centesimum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio transfertur, *prior ex epitoma Aegidiana, sequens ex Appendice* 1, 7, *ubi inscriptio*

Tit. VIII § 13. *cf. Gai.* 3, 9; 10. — § 14. *cf. D.* 38, 10, 10, 4 (*Paul.* 876). 38, 7, 5 *pr.* (*Mod.* 105). — § 15. *cf. Gai.* 3, 10; 5. — § 16. *cf. Gai.* 3, 14. — § 17. *cf. Gai.* 3, 11. *I.* 3, 2, 5. — § 19. *cf. Gai.* 3, 16.

20 (22). Feminae[1] ad hereditates [*Brev. Coll.* 16,3,20 legitimas ultra consanguineas[2] successiones non admittuntur: idque[3] iure ciuili Voconiana ratione[4] uidetur effectum. ceterum lex XII tabularum sine ulla[5] discretione sexus agnatos[6] admittit.[7]

21 (23). In hereditate legitima successioni [*Brev.* locus non est. et ideo fratre decedente, antequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest, quia omissa successio proximiori defertur.[8] 22 (24). Ab hostibus captus neque sui neque legitimi heredis ius amittit postliminio reuersus. quod et circa eos, qui in insulam deportantur uel serui poenae effecti sunt, placuit obseruari, si per omnia in integrum indulgentia principali restituantur. 23 (25). Pro herede gerere est destinatione futuri dominii aliquid ex hereditariis rebus usurpare. et ideo pro herede gerere uidetur, qui fundorum hereditariorum culturas rationesque disponit, et qui seruis hereditariis, iumentis rebusue aliis utitur. 24 (26). Ex pluribus heredibus

---

est: Paulus lib. III tit. de intestatorum hereditatibus, *quam utramque Krueger Interpretationi recte attribuit.* 1) filiae *MP.* 2) consanguineas *Brev. Coll.* (*cod. Berol.*). *cf. App.* 1, 9 (*infra n.* 7). consanguineos *Coll.* (*cod. Vindob.*). consanguineorum *Hu.* 3) id quod *vel* hi quod *Coll.* 4) Voconiana ratione] uoconia narratione *Brev.* uoconia rationem *vel* coniurationem *Coll.* 5) sine ulla *Coll.* nulla *Brev.* 6) cognatos *Brev. Coll.* 7) *sequitur in editione Huschkiana* § 22[a]: Feminae etsi ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur, *sumpta ex App.* 1, 9, *ubi inscriptio eadem est atque pag.* 103 *n.* 7. 8) quia — defertur] *haec corrupta esse inter omnes constat; ad sensum proponimus haec:* quia non magis quam omissa successio ulteriori defertur.

Tit. VIII § 20. *cf. Gai.* 3, 14. *Ulp.* 26, 6. — § 21. *cf. Gai.* 3, 12; 22; 28. *Ulp.* 26, 5. — § 22. *cf. Ulp.* 26, 3. *cf. etiam D.* 37, 4, 1, 9 (*Ulp.* 1099). — § 23. *cf. Gai.* 2, 166. *Ulp.* 22, 26. *D.* 29, 2, 20 (*Ulp.* 1401). — § 24. *cf. Ulp.* 26, 5. *D.* 38, 16, 9 (*Marcian.* 102).

iisdemque legitimis si qui omiserint hereditatem uel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, uel eorum heredibus omittentium portiones adcrescunt. quod in herede instituto eo[1], qui acceperat substitutum, euenire non poterit: diuersa enim causa est scripti et legitimi.

TIT. IX. AD SENATVS CONSVLTVM TERTVLLIANVM. [*Brev.*[2] *Lex Rom. Burg. 28, 3*

1. Matres tam ingenuae quam libertinae ciues [*Brev.* Romanae, ut ius liberorum consecutae uideantur, ter et quater peperisse sufficit[3], dummodo uiuos et pleni temporis pariant. 2. Quae semel[4] uno partu tres[5] filios edidit, ius liberorum non consequitur: non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse uidetur, nisi forte per interualla pariat. 3. Mulier [*Brev. D. 1, 5, 14* si monstruosum aliquid[6] aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur.[7] 4. Partum[8], qui membrorum humanorum officia duplicauit[9], quia hoc[10] ratione[11] aliquatenus uidetur effectum[12], matri prodesse placuit.[13] 5. Septimo mense natus matri [*Brev.*

1) eum *codd.* 2) *rubrica legitur in codd. post* § 7; *huc transposuit Cuiacius. cf. Kübler Zeitschr. Sav. St.* 30, 161 *sq.* 3) sufficit *L.* sufficiet *MP.* 4) simul *Faber.* 5) tres *Cuiacius.* tres uel duos *codd.* 6) *om. P.* 7) *paragraphum* 3 *sic mutavit Tribonianus:* non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. 8) partus autem *Dig.* 9) ampliauit *Dig.* 10) hoc *MP.* hec *L.* 11) quia hoc ratione *om. Dig.* 12) effectus *Dig.* 13) matri prodesse placuit] et ideo inter liberos connumerabitur *Dig.*

Tit. IX. *cf. Ulp.* 26, 8. *I. tit.* 3, 3. — § 1. *cf. D.* 50, 16, 129 (*Paul.* 928). *Gell.* 3, 16, 21. *infra* § 5. — § 2. *cf. D.* 50, 16, 137 (*Paul.* 938). — § 3. *cf. D.* 50, 16, 135 (*Ulp.* 2002). — § 5. *cf. D.* 1, 5, 12 (*Paul.* 1591). 38, 16, 3, 12 (*Ulp.* 2528). *Plin. nat. hist.* 7, 38. *Gell.* 3, 16. *Censorin.* 9, 11. *Macrob. somn. Scip.* 1, 6, 14—17.

prodest: ratio enim Pythagoraei[1] numeri hoc uidetur admittere, ut aut septimo pleno aut decimo mense partus maturior uideatur.[2] 6. Aborsus et abactus uenter partum efficere non uidetur. 7. *Latina*[3] libertina ut ius liberorum consequi possit, quater eam peperisse, ut ingenuam, sufficit.[4] 8. Latina ingenua ius Quiritium consecuta si ter peperit, ad legitimam filii hereditatem admittitur: non est enim manumissa. 9. Ius liberorum mater habet, quae tres filios aut habet aut habuit, aut neque habet neque habuit. habet, cui supersunt; habuit, quae amisit; neque habet neque habuit, quae beneficio principis ius liberorum consecuta est. 10. ——————————————[5]

[TIT. X. *AD SENATVS CONSVLTVM ORFITIANVM.*[6]]

1. Filii uulgo quaesiti ad legitimam [*App. 1, 17—19* matris hereditatem adspirare non prohibentur; quia pari iure, ut[7] ipsorum *hereditates*[8] matribus, ita ipsis matrum deferri debuerunt. 2. Ad filiam ancillam uel libertam ex senatus consulto Claudiano effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest,

---

1) Pythagorae *codd.* 2) edatur *mavult Hu.* 3) *suppl. Hu., 'nam de libertinis civibus Rom. hoc iam dixerat* § 1.' 4) sufficit *P.* suffecit *M.* sufficiet *L.* 5) *huc pertinet lex Rom. Burg.* 28, 2; 3: Mater per fratrem excluditur: et in successione frater cum sorore aequa sorte succedat. Quod si frater defuerit, mater et filiae, quantae fuerint, aequales capiunt portiones. *haec non verba Pauli esse, sed tantum sensum reddere recte monet Krueger.* 6) *rubricam restituit Cuiacius. in Appendice est:* Tit. de intestatorum hereditatibus lib. III (= *supra* 4, 8). 7) ut *Cuiacius.* in *vel* hi ut *codd.* 8) *om. codd.*

Tit. IX § 6. *cf. C.* 6, 29, 2 (*a.* 294). — § 8. *cf. Ulp.* 3, 1. — § 9. *cf. C. I. L.* VI 1877 = *Dessau* 1910.

Tit. X. *cf. Ulp.* 26, 7. *I. tit.* 3, 4. — § 1. *cf. I.* 3, 4, 3. — § 2. *cf. supra* 2, 21^A, 1. *Gai.* 1, 84. *D.* 38, 17, 2, 2 (*Ulp.* 2517). *C. Th.* 4, 12, 3 (*a.* 320?). *Fr. de iure fisci* 12. *Tac. ann.* 12, 53.

quia neque serui neque liberti matrem ciuilem habere intelleguntur. 3. Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii ciues Romani, non etiam Latini, admittuntur; ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo eis defertur et ab his legitima hereditas aditur. perinde autem matris[1] certiores filii fiunt, non nuntio[2] accepto, sed pro liquido comperto, quod intestata decesserit. 4. Filius maternam hereditatem [*App. 1,8* eandemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.

TIT. XI. DE GRADIBVS. [*Brev. Lex Visig. 4,1*

1ª. *Στέμματα* cognationum[3] directo limite [*D. 38,10,9* in duas lineas separantur, quarum altera superior, altera inferior: ex superiore autem et secundo gradu transuersae lineae pendent, quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem conteximus.[4]

1. Primo gradu superiori linea [*Brev. Lex Visig. 4,1* continentur pater, mater; inferiori filius, filia: quibus nullae aliae personae iunguntur. 2. Secundo gradu continentur superiori linea auus, auia; inferiori nepos, neptis; transuersa frater, soror. quae personae duplicantur; auus enim et auia tam ex patre quam ex matre, nepos, neptis tam ex filio quam ex filia, frater, soror tam ex patre quam ex matre[5] accipiuntur. quae[6] personae sequentibus quoque gradibus similiter pro

1) ab his—matris] *haec Krueger sic emendat:* ab his hereditas aditur. non ante autem matris legitima hereditas adiri potest, quam. 2) nuntio mortis *Mommsen.* 3) *Hu. suspicatus est huic titulo a Paulo figuram stemmatis cognationum additam fuisse.* 4) contexuimus *Haloander.* 5) nepos—ex matre *om. MP.* 6) itemque hae *Hu.*

Tit. X § 3. *cf. D.* 29, 2, 19 (*Paul.* 720) *et sim.* — § 4. *cf. C.* 6, 57, 3 (*a.* 293).
Tit. XI § 1. *cf. D.* 38, 10, 10, 12 (*Paul.* 876). 38, 10, 1, 1 (*Gai.* 200). — § 2. *cf. D.* 38, 10, 1, 4 (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 13 (*Paul.* 878).

substantia earum, quae in quoque[1] gradu consistunt, ipso ordine duplicantur. 3. Tertio gradu ueniunt supra proauus, proauia, infra pronepos, proneptis; ex obliquo fratris sororisque filius, filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; auunculus, matertera, id est matris frater et soror. 4. Quarto gradu ueniunt supra abauus, abauia, infra abnepos, abneptis; ex obliquo fratris et sororis nepos, neptis; frater[2] patruelis, soror patruelis, id est patrui filius, filia; amitinus, amitina, id est amitae filius, filia; consobrinus, consobrina, id est auunculi et materterae filius, filia[3]; itemque[4] consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur. quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est aui paterni frater et soror; auunculus magnus, matertera magna, id est auiae tam paternae quam maternae frater et soror.[5] 5. Quinto gradu ueniunt supra quidem atauus, atauia, infra adnepos, adneptis; ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrini, consobrinae filius, filia; propius[6] sobrino[7], sobrina, id est patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filius, filia. his adcrescunt propatruus, proamita, hi sunt proaui paterni frater et soror; proauunculus, promatertera, hi sunt proauiae paternae

---

1) earum quae in quoque (quoquo *P*) *MP.* eorum in quorum *L.* eorum (*vel* earum), quae in quoquo (*vel* quoque *vel* quo) *codd. leg. Visig.* 2) frater *lex Visig.; om. LMP.* 3) consobrinus—materterae filius filia *huc transponit Hu.; in codicibus leguntur supra inter* patrui filius filia *et* amitinus. 4) itemque] licet proprie *Hu.*, *qui addit* sint *post* consobrini. *cf. tract. de gradib.* § 6. 5) auique materni *add. Hu. coll.* §§ 5 *et* 6 *i. f.* 6) proprius *codd.* 7) sobrino *Krueger* sobrinus *codd.*

Tit. XI § 3. *cf. D.* 38, 10, 1, 5 (*Gai.* 200). 38, 10, 3, 2 (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 14 (*Paul.* 878). — § 4. *cf. D.* 38, 10, 1, 6 (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 15 (*Paul.* 878). — § 5. *cf. D.* 38, 10, 1, 7 (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 16 (*Paul.* 878; *Sab.* 162). *C.* 6, 15, 2 (*a.* 290). *Fest. s. v.* propius sobrino *p.* 230 *M.*

maternaeque frater et soror, proauique materni. 6. Sexto gradu ueniunt supra tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis; ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrini, consobrinae, patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae nepos, neptis, propioris[1] sobrino[2] filius, filia, qui sobrini[3] appellantur. quibus ex latere adcrescunt propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filius, filia; abpatruus, abamita[4], hi sunt abaui paterni frater et soror; abauunculus, abmatertera, hi sunt abauiae paternae maternaeque frater et soror, abauique materni. 7. Septimo gradu qui sunt cognati, recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur: sed ex transuersa linea continentur fratris sororisue[5] adnepotes, adneptes[6]; consobrini[7] filii filiaeque. 8. Successionis[8] idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inueniri nec uita succedentibus prorogari[9] potest.

TIT. XII. DE MANVMISSIONIBVS. [*Brev.*

1. Seruum communem unus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec[10] magis quam ciuem Romanum. cuius portio eo casu, quo, si pro- [*Brev.*

1) proprii *L.* proprioris *codd. ceteri.* (*cf. Dig.* 38, 10, 10, 17 *p.* 359, 9.) 2) sobrino *Krueger.* sobrini *codd.* 3) sobrini *Contius; cf. Dig. l. c.* consobrini *codd.* 4) abpatruus abamita] adpatruus adamita *Brev., lex Visig.* 5) fratris sororisue] fratres sororesue (sororesque *L*) *Brev., lex Visig.* 6) adnepotes adneptes] adnepos adneptis *L.* 7) consobrini *Brev.* consobrini consobrinae *lex Visig.* sobrini *Contius; Hu. inserit haec:* consobrinaeue pronepotes, proneptes, sobrini sobrinaeue. 8) successionis autem *lex Visig.* 9) propagari *lex Visig.* 10) non *Krueger.*

Tit. XI § 6. *cf. D.* 38, 10, 3 *pr.* (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 17 (*Paul.* 878). — § 7. *cf. D.* 38, 10, 3, 1 (*Gai.* 200). 38, 10, 10, 18 (*Paul.* 878). — § 8. *cf. D.* 38, 10, 4 *pr.* (*Mod* 148).
Tit. XII § 1. *cf. Ulp.* 1, 18. *Fr. Dosith.* 10.

prius esset, ad ciuitatem Romanam perueniret[1], [*Brev.* socio adcrescit. 2. Mutus et surdus seruum uindicta liberare non possunt. inter amicos tamen et per epistolam manumittere non prohibentur. ut autem ad iustam libertatem peruenire possit, condicione uenditionis excipi potest. 3. Tormentis apud praesidem subiectus et de nulla culpa confessus ad iustam libertatem perduci potest. 4. Fideicommissa[2] libertas data facto heredis non mutatur, si seruum, quem manumittere iussus est, uinxerit. 5. Communem seruum unus ex sociis uinciendo futurae libertati[3] non nocebit: inter pares enim sententia clementior seueriori praefertur. et certe humanae rationis est fauere miserioribus et prope[4] innocentes dicere, quos absolute nocentes pronuntiare non possunt.[5] 6. Debitor creditorue seruum pignoris uinciendo dediticium facere non possunt: alter enim sine altero causam pignoris deteriorem facere non potest. 7. Seruus furiosi domini uel pupilli iussu[6] uinctus dediticiorum numero non efficitur, quia neque furiosus neque pupillus exacti consilii capax est. 8. Non tantum si ipse dominus uinciat, nocet libertati, sed et si uinciri iubeat aut uincientis procuratoris actorisue factum comprobet. quod si antequam sciret uinctum, solutionis eius causas adprobauerit, libertati futurae uincula non nocebunt. 9. Caeco curator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem instituere potest.

---

1) peruenerit *LMP*. 2) fideicommisso *dett.* 3) libertatis *LMP*. 4) et prope] probet *LMP*. probe *dett.* 5) et certe—possunt *Visig.?* 6) iussu *dett.* iussum *LMP*.

Tit. XII § 2. *cf. D.* 40, 9, 1 (*Ulp.* 2422, *quem de manumissione inter amicos egisse Hu. recte monuit*). 40, 2, 10 (*Marcian.* 253). *C.* 6, 22, 10, 2 (*a.* 531). — ut autem *etc.*] *cf. D.* 40, 1, 13 (*Pomp.* 327). — § 3. *cf. Gai.* 1, 13. *Ulp.* 1, 11. — § 4. *cf. D.* 40, 5, 43 (*Paul.* 1691). 40, 5, 13 (*Mod.* 104). — § 6. *cf. D.* 13, 7, 24, 3 (*Ulp.* 904). — § 9. *cf. I.* 1, 23, 4. '*nec igitur caeco datus curator vinciendo servum caeci libertati eius nocet.*' *Hu.*

TIT. XIII. DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBVS. [*Brev.*

1. Ea condicione heres institutus, SI LIBEROS [*Brev.* SUOS EMANCIPAVERIT, omnimodis[1] eos emancipare cogendus est: pro condicione enim hoc loco[2] emancipatio uidetur adscripta. 2. Decedente eo, a quo fideicommissa libertas relicta est, heredes eius eam praestare cogendi sunt. 3. Decedens[3] seruis suis libertatem ita dedit[4]: ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO EOSQVE FILIIS MEIS TVTORES DO: impeditur fideicommissa libertas, quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt et habentibus tutores tutor dari non potest. sed interim uice absentium pupilli habebuntur, ut ex decreto amplissimi ordinis primum libertas ac deinde tutela competere possit.

TIT. XIV. AD LEGEM FVFIAM CANINIAM. [*Brev.*

1. Nominatim[5] serui testamento manumitti [*Brev.* secundum[6] legem Fufiam possunt. nominatim autem manumittere intellegitur hoc modo: STICHVS LIBER ESTO. cum autem OPSONATOREM uel QVI EX ANCILLA

---

1) omnimodis (omnimodo *Cuiacius*) eos emancipare cogendus est] eos emancipare cogendus non est *Paulus*?
2) *quid significetur verbis traditis* 'hoc loco', *plane incertum est; fortasse expulerunt verba Pauli genuina fere haec:* non pro fideicommisso. 3) si decedens *dett.* 4) dederit *dett.* 5) nominatim tantum *Hu.* non nisi nominatim *Krueger.* 6) si *P.*

Tit. XIII § 1. *cf. D.* 35, 1, 92 *med.* (*Ulp.* 1895). 30, 114, 8 (*Marcian.* 132). *Plin. ep.* 4, 2, 1. — § 2 *cf. D.* 40, 5, 12, 1 (*Mod.* 83). — § 3. *cf. D.* 26, 2, 27 *pr.* (*Tryph.* 50). 40, 5, 11 (*Mod.* 5). *C.* 7, 4, 10 (9) (*a.* 260). amplissimi ordinis] *scil. SCto Dasumiano. cf. D.* 40, 5, 36 *pr.* (*Marcian.* 52). 40, 5, 51, 4 (*Marcian.* 40).

Tit. XIV. *cf. Gai.* 1, 42 *sq. Ulp.* 1, 24. — § 1. *cf. Gai.* 2, 239. *Ulp.* 1, 25. *D.* 40, 4, 24 (*Gai.* 487). 40, 4, 59 (*Scaev.* 103). 40, 4, 51 *pr.* (*Pap.* 714).

ILLA NASCETVR[1], LIBERVM ESSE VOLO, ex Orfitiano senatus consulto perinde libertas competit, ac si nominatim data sit: officiorum enim et artium appellatio nihil de significatione nominum mutat; nisi forte plures sint, qui eo officio designentur: tunc enim nomen adiungendum est, ut eluceat, de quo testator sensisse uideatur. 2. Codicillis testamento confirmatis datae libertates cum his, quae tabulis testamenti datae sunt, concurrunt, et siue antecedant siue sequantur testamentum, nouissimo loco adhibentur[2], quia ex testamento utraeque confirmantur. 3. Quotiens numerus seruorum propter legem Fufiam Caniniam ineundus est, fugitiui quoque, quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt. 4. Lege Fufia Caninia cauetur, ut certus seruorum numerus testamento manumittatur: subductis igitur duobus usque ad decem pars dimidia; a decem usque ad triginta pars tertia; *a triginta*[3] usque ad centum pars quarta; a centum usque ad quingentos pars quinta. plures autem quam centum ex maiori[4] numero seruorum manumitti non licet.

[TIT. XIVa.]

1. Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui potest: quid enim interest, ipsi patrono an filiis eius fiat iniuria? [*D. 40,11,4*

1) nascetur *Hu.* nascitur *codd.* 2) adhibetur *LMP.* 3) a triginta *om. codd.* 4) minorum *MP.*

Tit. XIV § 2. *cf. Ulp.* 2, 12. *D.* 40, 4, 43 (*Mod.* 82). — § 3. *cf. D.* 41, 2, 15 (*Gai.* 359). 41, 2, 13 *pr.* (*Ulp.* 1622). 47, 2, 17, 3 (*Ulp.* 2735). — '*scilicet de habente tot servos lex caverat. Gai.* 1, 43.' *Hu.* — § 4. *cf. Gai.* 1, 43. *Ulp.* 1, 24.

LIBER QVINTVS.

TIT. I. DE LIBERALI CAVSA. [*Brev.*

1. Qui contemplatione extremae necessitatis [*Brev.* aut alimentorum gratia filios suos uendiderint, statui ingenuitatis eorum non praeiudicant[1]: homo enim liber nullo[2] pretio aestimatur. idem nec [*Brev. D. 20,3,5* pignori ab his aut fiduciae dari possunt; ex quo facto sciens creditor deportatur.[3] operae tamen eorum [*Brev.* locari possunt. 2. Veritati et origini ingenuitatis manumissio quocumque modo facta non praeiudicat. 3. Descriptio ingenuorum ex officio fisci inter fiscalem familiam facta ingenuitati non praeiudicat. 4. Qui metu et impressione alicuius terroris apud acta praesidis seruum se esse mentitus est, postea statum suum defendenti non praeiudicat. 5. Post susceptum liberale iudicium si adsertor causam deseruerit, in alium adsertorem omne iudicium transferri placuit. in priorem uero, quod prodendae libertatis gratia factum est, extra ordinem uindicatur: non enim oportet susceptam status causam nulla cogente necessitate destitui. 6. [*D. 40,12,39*

1) praeiudicat *codd.* 2) nullo *L.* nulli dari nullo *MP.*
3) idem—deportatur *Brev., quod Iustiniani ita mutauerunt:* Creditor, qui sciens filium familias a parente pignori accepit, relegatur.

Tit. I § 1. *cf. Fr. Vat.* 26 (*anni incerti*). *C.* 7, 16, 1 (*Imp. Anton.*). 7, 16, 37 (*a.* 294). 4, 43, 1 (*a.* 294). *Fr. Vat.* 34 (*a.* 313). 33 (*a.* 315). *C. Th.* 11, 27, 2 (*a.* 322). *C. Th.* 5, 10 (8), 1 = *C. I.* 4, 43, 2 (*a.* 329). *Nov. Val.* 33 (32) (*a.* 451). *Edict. Theoder.* 94. 95. *supra* 2, 21A, 10. — § 2. *cf. I.* 1, 4, 1. — § 3. *cf. C.* 7, 16, 6 (*Valerian. et Gallien.*); 22 (*a.* 293); 24 (*a.* 293).

Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, ultro si ipse probare desideret, audiendus est 7. Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius, qui temere controuersiam mouit, ad modum exilii possunt ferre sententiam. 8. Tutores uel curatores pupillorum, quorum tutelam et res administrauerunt, postea status quaestionem facere non possunt. 9. Maritus uxori eidemque libertae status quaestionem inferre non prohibetur.

[TIT. I A.]

1. Locatio uectigalium, quae[1] calor licitantis ultra modum solitae conductionis inflauit, ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos et cautionem[2] is, qui licitatione uicerit, offerre paratus sit. 2. Ad conducendum uectigal inuitus nemo compellitur, et ideo impleto tempore conductionis elocanda[3] sunt. 3. Reliquatores uectigalium ad iterandam conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. 4. Debitores fisci itemque rei publicae uectigalia conducere prohibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fideiussores optulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.[4] 5. Socii uectigalium si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferri[5] iure desiderat. 6. Quod illicite publice priuatimque exactum est, cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur. per uim uero extortum cum poena tripli restituitur: amplius extra ordinem plectuntur: alterum enim utilitas priuatorum, alterum uigor publicae disciplinae postulat. 7. Earum rerum uectigal, quarum numquam praestitum est, praestari[6] non potest. quod si praestari con- [*D.39,4,9*

1) quam *Gebauer.* 2) fideiussores idoneos et cautionem *Trib.?* praedes (idoneos?) et praedia *Paulus?* 3) elocanda] ea locanda *F*². *exspectes:* uectigalia relocanda. 4) nisi— parati sint *Trib.?* 5) transferre *F.* 6) postulari *Mommsen.*

suetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur. 8. Res exercitui paratas praestationi uectigalium subici non placuit. 9. Fiscus ab omnium uectigalium praestationibus immunis est. mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immunitatem soluendi publici uectigalis usurpare possunt.

10. Cotem ferro subigendo necessariam [*D. 39,4,11* hostibus quoque[1] uenumdari, ut ferrum et frumentum et sales, non sine periculo capitis licet. 11. Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore sine auctoritate principali reuocari non possunt. 12. Dominus nauis si illicite aliquid in naue uel ipse uel uectores imposuerint, nauis quoque fisco uindicatur. quod si absente domino id[2] a magistro uel gubernatore aut proreta nautaue aliquo id factum sit, ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur. 13. Illicitarum mercium persecutio heredem quoque adfligit.[3] 14. Eam rem, quae commisso uindicata est, dominus emere non prohibetur uel per se[4] uel per alios, quibus hoc mandauerit. 15. Qui maximos fructus ex redemptione uectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.[5]

TIT. II. DE VSVCAPIONE. [*Brev.*

1. Possessionem adquirimus et animo et corpore: [*Brev.* animo utique nostro, corpore uel nostro uel alieno. sed nudo animo adipisci quidem possessionem

1) hostibus quoque] quoque hostibus *Mommsen.* 2) *del. Mommsen.* 3) adficit F^2. 4) per se] pre se F^1. per nos uel per se F^2. 5) *in hac paragrapho plura manum Triboniani redolere videntur.*

Tit. II § 1. *cf. Gai.* 4, 153. *D.* 41, 2, 3, 11; 12 (*Paul.* 658). 43, 16, 1, 25 (*Ulp.* 1525).

non possumus, retinere tamen nudo animo possumus, sicut in saltibus hibernis aestiuisque contingit. **2.** Per liberas personas, quae in potestate nostra non sunt, adquiri nobis nihil potest. sed per procuratorem adquiri nobis possessionem posse utilitatis causa receptum est. absente autem domino comparata non aliter ei, quam si rata[1] sit, quaeritur.[2] **3.** Longi autem temporis praescriptio inter praesentes continui decennii spatio[3], inter absentes uicennii comprehenditur. **4.** Viginti[4] annorum praescriptio etiam aduersus rem publicam prodest[5] ei, qui iustum initium possessionis habuit nec medio tempore interpellatus est. actio tamen, quanti eius interest, aduersus eos rei publicae datur, qui ea negotia defendere neglexerunt. **5.** Si post motam intra tempora quaestionem res ad nouum dominum emptione transierit nec is[6] per uiginti annos fuerit inquietatus, auelli ei possessionem non oportet.

TIT. III. DE HIS, QVAE PER TVRBAM FIVNT. [*Brev.*

1. In eos, qui per turbam seditionemue damnum alicui dederint dandumue[7] curauerint, si quidem res pecuniaria est, aestimatione dupli sarcitur[8]; quod si ex hoc corpori alicuius, uitae membrisue[9] noceatur, extra ordinem uindicatur. **2.** Quidquid ex incendio, [*Brev.*

1) grata *L.* *num* rata habita? 2) quaeritur *dett.* quaerere *LP.* inaerere *M.* 3) spatium *LMP.* 4) decem uel uiginti *Hu.* 5) prodesse *codd.* 6) is *MP.* ipse *L.* 7) dandumue *dett.* damnum *MP.* iniuriamue *L.* 8) aestimatione dupli sarcitur *Visig.* intra annum in duplum, post annum in simplum iudicium datur *vel similiter Paulus.* 9) membrisue *dett.* membrisque *LMP.*

Tit. II § 2. *cf. Gai.* 2, 95. — § 3. *cf. I.* 2, 6 *pr.* *BGU.* 267 (*Bruns Font.* I[7], 260) = *Pap. Straßb.* 22 (*Bruns Font.* I[7], 418). — § 5. *cf. C.* 7, 33, 1 *pr.* (*a.* 202?), *interpolata. I.* 2, 6, 12; 13. *D.* 18, 1, 76, 1 (*Paul.* 1487). 41, 4, 2, 20 (*Paul.* 664).
Tit. III § 1. *cf. D.* 47, 8, 4 (*Ulp.* 1323—1329). — § 2. *cf. D.* 47, 9, 1 (*Ulp.* 1330. 1331). *C.* 6, 2, 18 (*a.* 294).

ruina, naufragio nauique expugnata raptum, susceptum suppressumue erit, eo anno in quadruplum eius rei, quam quis suppresserit, celauerit, rapuerit, conuenitur; postea uero[1] in simplum. 3. Hi, [*Brev. D. 48, 6, 11 pr. 1* qui aedes alienas[2] uillasue[3] expilauerint, effregerint, expugnauerint, si quidem id[4] turba cum telis coacta[5] fecerint, capite puniuntur. telorum autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis[6] noceri possit[7], accipiuntur. 4. Receptores adgressorum itemque [*Brev.* latronum eadem poena adficiuntur, qua ipsi latrones: sublatis enim susceptoribus grassantium cupido conquiescit. 5. Fures uel raptores balnearum plerumque in metallum aut in opus publicum damnantur. nam[8] nonnumquam pro frequentia admissorum iudicantis sententia temperatur.[9] 6. Incendiarii, qui consulto incendium inferunt, summo supplicio adficiuntur. quod si per incuriam[10] ignis euaserit, dupli[11] compendio[12] damnum eiusmodi sarciri[13] placuit.

TIT. IV. DE INIVRIIS. [*Brev.*

1. Iniuriam patimur aut in corpus aut extra [*Brev.* corpus: in corpus[14] uerberibus et[15] illatione stupri; extra

---

1) *om. L.* 2) alienas *Dig.* aliquas *LMP.* aliquas alienas *dett.* 3) uillasque *Brev.* aut uillas *Dig.* 4) quidem id *Brev.* quid in *Dig.* 5) *om. Dig.* 6) saluti hominis *Brev.* singuli homines *Dig.* 7) noceri possit *MP.* nocere possunt *L. Dig.* 8) *om. L.* 9) exasperatur *mavult Hu.* 10) per incuriam *L.* incuria eorum *MP.* 11) duplo *L.* 12) dupli compendio *num Pauli sint, dubitamus.* 13) sarcire *LMP.* 14) in corpus *om. P.* 15) aut *L.*

Tit. III § 4. *cf. D.* 47, 9, 3, 3 (*Ulp.* 1331). 47, 16, 1 (*Marcian.* 199). *C.* 9, 12, 9 (*a.* 415). — § 5. *cf. Coll.* 7, 4 = *D.* 47, 17, 1 (*Ulp.* 2222). — § 6. *cf. infra* 5, 20. *Coll. tit.* 12. *D.* 47, 9, 9 (*Gai.* 434). 48, 19, 28, 12 (*Call.* 45). 48, 8, 10 (*Ulp.* 623). 1, 15, 4 (*Ulp.* 2080). 47, 9, 11 (*Marcian.* 170).

Tit. IV § 1. *cf. Coll.* 2, 1, 4 (*Paul.* 881). *I.* 4, 4, 12. *D.* 47, 10, 1, 1; 2 (*Ulp.* 1335). 47, 10, 3, 1 (*Ulp.* 1336).

corpus conuiciis et famosis libellis: quod ex adfectu uniuscuiusque patientis et facientis aestimatur. 2. Furiosus itemque infans adfectu doli et captu contumeliae carent; idcirco iniuriarum agi cum his non potest. 3. Si liberis, qui in potestate sunt, aut uxori fiat iniuria, nostra interest uindicare: ideoque per[1] nos actio inferri potest, si modo is, qui fecit, *in*[2] iniuriam nostram id fecisse doceatur. 4. Corpori iniuria infertur, cum quis pulsatur cuiue[3] stuprum infertur [aut de stupro interpellatur].[4] quae res extra ordinem uindicatur, ita ut pulsatio pudoris poena capitis uindicetur. 5. [*Brev.* Sollicitatores alienarum nuptiarum item- [*D.47,11,1pr.* que matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt[5], propter uoluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur. 6. Iniuria- [*Brev.* rum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. lege duodecim tabularum de famosis carminibus, membris ruptis et ossibus fractis. 7. Moribus, quotiens factum pro qualitate sui arbitrio iudicis aestimatum[6] congruentis poenae supplicio uindicatur. 8. Mixto iure actio iniuriarum ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur *uerberaturue*[7] uel cuius domus *ui*[7] introi-

---

1) plenius per *L.* 2) *om. codd.* 3) cuiue *Cuiacius.* cuique *codd.* secus quam cum *Hu.* 4) aut—interpellatur *del. Krueger probante Mommseno.* 5) possunt *Dig.* possint *L.* possit *MP.* 6) aestimatum *editiones antiquiores;* aestimatur *LMP.* 7) *suppl. Hu.*

Tit. IV § 2. *cf. D.* 47, 10, 3, 1 (*Ulp.* 1336). — § 3. *cf. Gai.* 3, 221. *D.* 47, 10, 1, 3; 5 (*Ulp.* 1335). 47, 10, 18, 4; 5 (*Paul.* 689). — § 4. *cf. infra* § 14. *supra* 2, 26, 12. *D.* 47, 10, 1, 2 (*Ulp.* 1335). 48, 5, 30 (29), 9 (*Ulp.* 1972). 48, 6, 3, 4 (*Marcian.* 165). pulsatio pudoris] '*i. e. vi illatum stuprum*'. *Hu.* — § 5. alienarum nuptiarum] '*i. e. aliis desponsarum*', *Hu., vix recte.* matrimoniorum interpellatores] '*i. e. uxorum allectores*'. *Hu. quid sibi velit distinctio nuptiarum et matrimoniorum, nescimus.* — § 6. *cf. Gai.* 3, 223. *Coll.* 2, 5, 5 (*Paul.* 881). — § 8. *cf. D.* 47, 10, 5 (*Ulp.* 1337). directarii] *cf. Ulp. de off. procons. supra Tom. I p. 503. D.* 47, 18, 1, 2 (*Ulp.* 2223). 47, 2, 21, 7 (*Ulp.* 2858).

tur, ...[1] ab his, qui uulgo directarii appellantur. in quos extra ordinem animaduertitur, ita ut prius[2] ingruentis[3] consilium pro modo commentae[4] fraudis poena uindicetur exilii aut metalli aut operis publici. 9. Iniuriarum ciuiliter damnatus eiusque aestimationem inferre iussus famosus efficitur. 10. Atrox iniuria aestimatur aut loco aut tempore aut persona: loco, quotiens in publico[5] inrogatur; tempore, quotiens interdiu; persona, quotiens senatori uel equiti Romano decurioni*ue*[6] uel alias spectatae auctoritatis uiro [et si] plebeius uel humili loco natus [senatori uel equiti Romano decurioni] uel magistratui uel aedili uel iudici quilibet *iniuriam faciat*[7] [horum uel si his omnibus plebeius].[8] 11. Qui per calumniam iniuriae actionem instituit, extra ordinem punitur: omnes enim calumniatores exilio[9] uel insulae relegatione aut ordinis amissione puniri placuit. 12. Iniuriarum non nisi praesentes accusare possunt: crimen enim, quod[10] uindictae aut[11] calumniae iudicium expectat, per alios intendi non potest. 13. Fit iniuria contra [*Brev. D. 47, 11, 1, 1; 2*] bonos mores, ueluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, caeno, luto oblinierit, aquas[12] spurcauerit[13], fistulas[14], lacus quidue aliud in[15] iniuriam publicam contaminauerit. in quos grauiter animaduerti solet.

---

1) *plura excidisse putat Krueger.* 2) furis *Hu. probante Kruegero.* 3) inruentis *Krueger.* introeuntis *Hu. num* inrepentis? 4) commentae *dett.* commenti *MP.* committente *L.* 5) publicum *codd.* 6) decurioniue *Hu.* decurioni *codd.* 7) *suppl. Hu.* 8) *uncis inclusa del. Krueger.* 9) exilii *codd.* 10) aut *L.* 11) per *MP.* 12) aqua *P.* 13) purgauerit *LM.* spurgauerit *Dig.* 14) fistulas *Dig.* fistulam *Brev.* 15) in *MP.* ad *Dig.; om. L.*

Tit. IV § 9. *cf. Gai.* 4, 182. *D.* 3, 2, 1 (*Ulp.* 277). 3, 2, 6, 3 (*Ulp.* 282). — § 10. *cf. Gai.* 3, 225. *Coll.* 2, 2 (*supra Tom. I p. 491*). *I.* 4, 4, 9. — § 11. *cf. supra* 1, 5, 1; 2. *D.* 47, 10, 43 (*Gai.* 484). — § 12. *cf. Gai.* 4, 175—177.

14. Qui puero praetextato[1] stuprum aliudue flagitium[2], abducto ab eo uel corrupto comite, persuaserit, mulierem[3] puellamue interpellauerit, quidue pudicitiae corrumpendae[4] gratia fecerit, domum[5] praebuerit, pretiumue, quo id[6] persuadeat, dederit, perfecto flagitio capite punitur[7], imperfecto in insulam deportatur; corrupti comites summo supplicio adficiuntur. 15. Qui [*Codd. infra citati*[8]] carmen famosum in iniuriam alicuius [uel alia quaelibet cantica][9], quo agnosci possit, composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam deportatur: interest enim publicae disciplinae opinionem uniuscuiusque a[10] turpis[11] carminis infamia uindicare. [12][carmen facit non tantum, qui satiras et epigrammata, sed uel legitimam[13] insectandi alicuius causam[14] quidue aliud alio genere componit. de ratione et de personarum dignitate[15] nihil cauetur; quoniam omnimodo deformanda est[16] eius persona, contra quem uenimus. sed in hoc modus[17] quidam et ratio adhibenda est:

---

1) *om. Dig.* 2) aliudue flagitium *om. Dig.* 3) aut mulierem *Dig.* 4) pudicitiae corrumpendae *Brev.* impudicitae *Dig.* 5) domum *dett.* donum *LMP. Dig.* 6) is *Dig.* 7) capite punitur *Brev.* punitur capite *Dig.* 8) *exstat in codd. Aurelianensi* 207, *Parisiensi* 4409, *Paris. S. Germani* 366 *(ubi praecedit Interpretatio)*, *Vatican. Reg.* 1048, *Bernensi* 263, *Basil.* C. III. 1. 9) uel—cantica *delet Mommsen, Strafr.* 801, 1, *quia haec redeunt infra* § 16. 10) a *Germ.?, om. reliqui.* 11) turpis *Basil.*, turpi *cett.* 12) carmen—laeditur *interpretationem esse vidit Cuiacius.* 13) uel legitimam] illegitimam *Krueger.* 14) causa *Bern.* 15) personarum dignitate] desperatione *Aurel. Vat.* disperatione dialectione *Bern. Huschke totam hanc sententiam nimis audacter ita formavit:* carmen facit non tantum, qui satiras et epigrammata, sed et qui quid aliud alio genere componit. de legitima insectandi alicuius causa composita oratione et de perstrictione diuersae partis nihil cavetur. 16) *om. Aurel.* 17) modo *Aurel. Bern.*

Tit. IV § 14. *cf. D.* 47, 10, 15, 19; 20 (*Ulp.* 1352). — § 15. *cf. D.* 47, 10, 5, 9—11 (*Ulp.* 1338). 47, 10, 6 (*Paul.* 684). *Tac. ann.* 14, 50.

aestimatio enim etiam hoc modo laeditur.[1]] 16. [*Brev.* Psalterium, quod uulgo canticum dicitur, in alterius infamiam compositum et publice cantatum tam in eos, qui hoc cantauerint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem uindicatur: eo acrius, si personae dignitas ab hac iniuria defendenda[2] sit. 17. In eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem usque[3] ad relegationem insulae uindicatur.[4] 18. Conuicium iudici ab [*Brev. D. 47, 10, 42* appellatoribus[5] fieri non oportet; alioquin infamia notantur. 19. Maledictum itemque conuicium [*Brev.* publice factum ad iniuriae uindictam reuocatur. quo facto condemnatus infamis efficitur. 20. Non tantum is, qui maledictum aut conuicium ingesserit, iniuriarum conuictus famosus efficitur, sed et is, cuius ope consilioue factum esse dicitur. 21. Conuicium contra bonos mores fieri uidetur, si obscaeno [*Codd. infra citati*[6] nomine aut inferiore parte corporis nudatus aliquis insectatus sit. quod factum contemplatione morum et causa publicae honestatis uindictam extraordinariae ultionis expectat. 22. Seruus, qui iniuriam [*Brev.* aut contumeliam fecerit, si quidem atrocem, in metallum damnatur; si uero leuem, flagellis caesus sub poena uinculorum temporalium domino restituitur.

---

1) legitur *Aurel. Vat.* 2) defendenda *MP.* uindicanda *L.* 3) usque *L*[b]. quoque *MP.* 4) uinciatur *MP.* 5) conuicium—appellatoribus] iudici ab appellatoribus conuicium *Dig.* 6) *exstat in codd. Paris.* 4409. 4410, *Vat. reg.* 1048, *Bern.* 263, *Basil.* C. III. 1.

Tit. IV § 18. *cf. infra* 5, 35, 3. — § 21. *cf. D.* 47, 10, 15, 2 (*Ulp.* 1350). — § 22. *cf. infra* 5, 18, 1. *D.* 48, 19, 28, 4 (*Call.* 45). 48, 19, 10 *pr.* (*Macer* 39). 47, 10, 45 (*Herm.* 83).

TIT. V[A]. DE EFFECTV SENTENTIARVM ET FINIBVS LITIVM. [*Brev.*

1. Res iudicatae uidentur ab his, qui impe- [*Brev.* rium potestatemque habent uel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur, itemque a magistratibus municipalibus[1] usque ad summam, qua ius dicere possunt, itemque ab his, qui ab imperatore extra ordinem petuntur. ex compromisso autem iudex sumptus rem iudicatam non facit; sed si *sub*[2] poena inter eos *com*promissum[3] sit, poena re in[4] iudicium deducta[5] ex stipulatu peti potest.

2. Confessi debitores pro iudicatis habentur; ideoque ex die confessionis tempora solutioni[6] praestituta computantur. 3. Confiteri quis in iudicio non tantum sua uoce, sed et litteris et quocumque modo potest. conuinci autem non nisi scriptura aut testibus potest. 4. Eorum, qui de[7] debito confessi sunt, pignora capi et distrahi possunt. 5. Confessionem suam [*App.2,10* reus in duplum reuocare non potest.

6. Ea, quae altera parte absente decernuntur, [*Brev.* uim rerum iudicatarum non obtinent.

6[a]. De unoquoque negotio praesentibus [*D.42,1,47* omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet: aliter enim iudicatum tantum inter praesentes tenet. 6[b]. Qui

---

1) a magistratibus municipalibus *Cuiacius.* magistratus municipales *codd.* 2) *suppl. Krueger.* 3) compromissum *Krueger.* promissum *codd.* 4) re in *Hu.* rei in *MP.* rem *L.* 5) deducta *L.* deductae *MP.* 6) solutioni *Cuiacius.* solutionis *codd.* 7) *om. L.*

Tit. V A § 1. usque ad summam] *cf. D* 2, 1, 11 *pr.* (*Gai.* 56). *l. Rubr. c.* 21. 22 (*Bruns* I[7], 99 *sq.*). *fragm. Atest.* (*Bruns* I[7], 101). — ab imperatore] *cf. C.* 5, 1, 3 (*a.* 238). 3, 4, 1, 2 (*a.* 440). — § 2. *cf. D.* 42, 2, 6 (*Ulp.* 2277). 42, 1, 56 (*Ulp.* 794). 42, 2, 1 (*Paul.* 691); 3 (*Paul.* 1176). — § 3. *cf. supra* 2, 1, 5. — § 4. *cf. D.* 42, 1, 31 (*Call.* 12). *C.* 7, 53, 9 (*a.* 294). — § 5. *cf. infra* §§ 7[a]. 8. — § 6. *cf. D.* 49, 8, 1, 3 (*Macer* 9). *C. tit.* 7, 43.

apud fiscum causam defendere [saepius conuenti][1] neglexerint, rebus iudicatis subiciendi sunt. quod eo[2] apparet, si saepe conuenti praesentiam suam facere noluerint. 7. Trinis litteris[3] uel edictis [*Brev. App. 2, 8. 9* aut uno pro omnibus dato aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem[4], ad quem sibi denuntiatum est aut cuius litteris uel edicto[5] conuentus est, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritatem[6] rerum iudicatarum obtinet: quin immo nec appellari ab ea[7] potest. 7[a]. [8]Ab ea sententia, quae aduersus[9] contumaces lata[10] est, neque appellari neque in duplum reuocari potest.

8. Res olim iudicata post longum silentium [*Brev.* in iudicium deduci non potest nec eo nomine in duplum reuocari. longum autem tempus exemplo longae praescriptionis decennii inter praesentes, inter[11] absentes uicennii computatur.[12] 9. In causa capitali absens[13] nemo damnatur; neque absens[13] per alium accusare aut[14] accusari potest. 10. Falsis instrumentis religione[15] iudicis circumducta, si iam dicta[16] sentencia prius de crimine

1) *del. Mo.* 2) ex eo *scr ?* eo pertinere *Krueger.* quod— noluerint *Trib?* 3) *om. App.* 4) iudicium *App.* 5) edictis *App.* 6) auctoritate *App.* 7) ea *Sichard.* eo *Brev. App.* 8) *Interpretatio hanc paragraphum a praecedenti separat.* 9) aduersus *App. L M P.* in *dett.* 10) lata *App.* data *Brev.* 11) et inter *L.* 12) *om. M P.* longum autem — computatur *addita esse videntur aut ab interprete vetere aut a Visigothis.* 13) iniustus *M P.* 14) accusare aut *om. L.* 15) religione *dett.* religio *L M P.* 16) iam dicta *L.* indicta *M P.*

Tit. VA § 7. *cf. D.* 5, 1, 68; 70; 72 (*Ulp.* 161); 69 (*Ulp.* 2273); 71 (*Ulp.* 2274); 73 (*Ulp.* 2275). 42, 1, 53, 1 (*Herm.* 19). *C.* 7, 43, 8 *et* 9 (*a.* 290). — quin immo] *cf. D.* 49, 1, 23, 3 (*Pap.* 748). 5, 1, 73, 3 (*Ulp.* 2275). *C.* 7, 65, 1 (*a.* 213). — § 7[a]. *cf. supra* § 7 *i. f. Append.* 2, 7 (*a.* 211). — § 8. *cf. Cic. pro Flacco* 21, 49. *Sentent. Hadriani* § 9 (*Corp. Gloss.* III, 34). — § 9. *cf. D.* 48, 1, 13, 1 (*Pap.* 721). 48, 19, 5 *pr.* (*Ulp.* 2189). 48, 17, 1 *pr.* (*Marcian.* 205). *C.* 9, 2, 6 (*a.* 243). — § 10. *cf. D.* 44, 1, 11 (*Mod.* 336). *C. tit.* 7, 58.

admisso constiterit, eius causae instauratio iure deposcitur. 11. Ratio calculi saepius se patitur [*App.1,16* supputari, atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore euanescat.

[TIT. V B.]

1. Pupillus si non defendatur, in posses- [*D.42,5,39* sione *bonorum*[1] creditoribus constitutis [minoribus][2], ex his usque ad pubertatem alimenta praestanda sunt. 2. Eius, qui ab hostibus captus est, bona uenire non possunt, quamdiu reuertatur.

TIT. VI. DE INTERDICTIS. [*Brev.*

1[a]. Neque muri neque portae habitari sine [*D.43,6,3* permissu principis propter fortuita incendia possunt. 1[b]. Concedi solet, ut imagines et statuae, [*D.43,9,2* quae ornamenta[3] rei publicae sunt[4] futurae, in publicum[5] ponantur.

1. Retinendae possessionis gratia comparata [*Brev.* sunt interdicta, per quae eam possessionem, quam iam habemus, retinere uolumus; quale est VTI POSSIDETIS de rebus soli et VTRVBI de re mobili. et in priore quidem is potior est, qui redditi interdicti tempore nec ui nec clam nec precario ab aduersario possidet[6]; in altero uero potior est, qui maiore parte[7] anni

---

1) *ins. Cuiacius.* 2) *del. Cuiacius.* 3) ornamento *Mommsen.* 4) sint *F*[2]. 5) publico *Paul.?* 6) possidet *dett.* possidetur *MP.* possedit *L.* 7) maiore parte] maiorem partem *MP.*

Tit. VA § 11. *cf. D.* 49, 8, 1, 1 (*Macer* 9). *C.* 7, 52, 2 (*a.* 215). — *cf. etiam D.* 50, 8, 10 (8) *pr.* (*Mod.* 255). 44, 3, 13, 1 (*Herm.* 92). *C.* 10, 1, 2 (*Gordian.*).
Tit. VB § 1. *cf. D.* 42, 5, 33 *pr.* (*Ulp.* 2371). — § 2. *cf. D.* 42, 4, 6, 2 (*Paul.* 698).
Tit. VI § 1. *cf. Gai.* 4, 148—152.

retrorsum numerati nec ui nec clam nec precario possedit.

2. Ut interdictum, ita et actio[1] proponitur, ne quis uia publica aliquem prohibeat. cuius rei sollicitudo ad uiarum curatores pertinet, a quarum[2] munitione nemo exceptus est. si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.[3]

3. [4]Non tantum si ipse dominus possessione deiciat[5], utile interdictum est, sed etiam si familia eius. familiae autem nomine etiam duo serui continentur. 4. Vi deicitur non tantum, qui oppressu[6] multitudinis aut fustium aut telorum aut armorum metu terretur[7], sed et is, qui uiolentiae opinione comperta possessione cessit, si tamen eam[8] aduersarius ingressus sit. 5. De naui ui deiectus hoc interdicto experiri non potest; sed utilis ei actio de rebus recuperandis, exemplo ui[9] bonorum raptorum, datur. idemque[10] in eo dicendum

---

1) *Hu. haec adnotat: ‘Quaenam? vix enim cogitaveris de iniuriarum actione D.* 47, 10, 13, 7, *quae ad hoc proprie proposita non est. sed etiam sequentia produnt locum nec integrum nec sanum esse. puto igitur verba* ita et actio *fugitiva esse et post* prohibeat *reicienda, ubi fere haec olim secuta sint:* si uiam publicam ante aedificium suum non muniuerit ut oporteat. *de re cf. L. Iul. munic.* 42—45. *D.* 43, 10. 1, 3.’ *cf. Lenel Edict.*[2] *p.* 443 *n.* 2. 2) a quarum *codd.* ab uiarum *Hu.* 3) demolito opere condemnatur *Visig.? Paulus fortasse scripserat:* interdicto restitutorio tenetur. 4) *codd. hic inserunt rubricam* DE INTERDICTO VTRVBI. 5) deiciat *Cuiacius.* deiciatur *codd.* 6) oppresso *LMP.* 7) territus *L.* 8) eam *P.* ea *L.; om. M.* 9) ui *L.* de ui *MP.* 10) idemque *Sichard.* idque *codd.*

Tit. VI § 2. *cf. D.* 43, 8, 2, 45 (*Ulp.* 1506). — § 3. *cf. D.* 43, 16, 1 *pr.* (*Ulp.* 1522). 43, 16, 15—17 (*Ulp.* 1524). 43, 16, 3, 10; 11 (*Ulp.* 1533). *Cic. pro Caec.* 19, 55—20, 58. — § 4. *cf. D.* 43, 16, 1, 29 (*Ulp.* 1526). 43, 16, 3, 7 (*Ulp.* 1533). *Cic. pro Caec.* 16, 45. — § 5. *cf. D.* 43, 16, 1, 6; 7 (*Ulp.* 1523).

est, qui carruca aut equo deicitur; quibus non abductis[1], iniuriarum actio datur. 6. Vi deiectus uidetur et qui in praedio ui retinetur, et qui in uia territus est, ne ad fundum suum accederet. 7. Qui ui aut clam aut precario possidet ab aduersario, impune deicitur. 8. Ex rebus ui possessis si aliquae res arserint uel serui decesserint, licet id sine dolo eius, qui deiecit, factum sit, aestimatione tamen condemnandus est, qui[2] ita uoluit adipisci rem iuris alieni.

8ª. Cuiuscumque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit[3]: sed et si medio tempore aliquo[4] casu interciderit usus fructus, aeque de perceptis antea fructibus utilis actio[5] tribuitur. 8ᵇ. Si fundus, cuius usus fructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur.[6] et ideo si de fundi proprietate inter duos quaestio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse debet satisque ei a possessore cauendum est, quod non sit prohibiturus frui eum, cui usus fructus relictus est, quamdiu de iure suo probet. sed si ipsi usufructuario quaestio moueatur, interim usus fructus eius differtur[7], sed caueri[8] de restituendo [*D. 7, 1, 60*

1) adductis *MP.* 2) quia *MP.* 3) *post* 'agit' *Paulum iudiciorum mentionem fecisse suspicamur eorum, quibus deiectus de fructibus restituendis agit. cf. Gai.* 4, 162 *sq.* 167. 169. 4) aliquo *dett.* alio *F.* 5) utilis actio *Trib.? Paulus fortasse egit de iudicio arbitrario, secutorio, fructuario.* 6) *suspicionem movet, quod* '*redditur*' *actio civilis scil. confessoria. etiam quae sequuntur, a Paulo abiudicat Beseler.* 7) differtur *dett.* offertur *F.* 8) caueri] cauere debet qui agit *vel similiter Paulum scripsisse putamus.*

Tit. VI § 6. *cf. D.* 43, 16, 1, 47 (*Ulp.* 1531). 43, 16, 1, 24 (*Ulp.* 1525). — § 7. *cf. Gai.* 4, 154. — § 8. *cf. D.* 43, 16, 19 (*Tryph.* 55). 43, 16, 1, 34; 35 (*Ulp.* 1527). — § 8ª. *cf. de ipso interdicto D.* 43, 16, 10 (*Gai.* 41). 43, 16, 3, 13—17 (*Ulp.* 1534). *de iudicio arbitrario vel secutorio cf. D.* 43, 16, 9, 1 (*Paul.* 755). — § 8ᵇ. satisque *etc.*] *cf. infra* § 8ᶜ. — ipse frui permittitur] *cf. Fr. Vat.* 92.

eo, quod ex his fructibus percepturus est, uel si satis non detur, ipse frui permittitur.[1]

8[c]. Si de via, itinere, actu, aquae ductu [*D.43,20,7* agatur, huiusmodi cautio praestanda est: quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem et aquam ducentem et iter facientem. quod si neget ius esse aduersario agendi aquae ducendae[2], cauere sine praeiudicio amittendae seruitutis debebit, donec quaestio finietur[3], non se usurum.

8[d]. [*Usu retinetur seruitus, cum ipse cui* [*D.8,6,21* *debetur utitur ..... aut fructuarius*[4]]: fructuarius licet suo nomine.

8[e]. [*Denique quicumque quasi debita uia* [*D.8,6,23* *usus fuerit*[5]] siue ad fundum nostrum facit, uel ex fundo [*licet*[6] *malae fidei possessor sit, retinebitur seruitus*].

8[f]. Seruitute usus non uidetur nisi is, qui [*D.8,6,25* suo iure uti se credidit: ideoque si quis pro uia publica uel pro alterius seruitute usus sit, nec interdictum nec actio utiliter competit.

9. Si inter uicinos ex communi riuo aqua [*Brev.* ducatur, induci[7] prius debet et[8] his uicibus, quibus a singulis duci consueuit, ducenti [autem[9]] uis fieri prohibetur. alienam autem aquam usurpanti nummaria

1) ipse frui permittitur *Trib.? interdictum 'quem usum fructum' Paulus commemorasse videtur.* 2) ducendi *F.* 3) finiatur *F*². 4) *haec praecedunt Dig.* 8, 6, 20 (*Scaev.* 195). 5) *haec praecedunt Dig.* 8, 6, 22 *(Scaev. l. c.).* 6) *haec sequuntur Dig.* 8, 6, 24 (*Scaev. l. c.*). 7) induci *LMP.* indici *dett. quidam.* interdici *Cuiacius.* 8) et *P.; om. LM.* induci prius debet et *del. Ubbelohde.* inquiri prius debet, quibus uicibus singuli ante controuersiam motam aquam duxerint *vel similia requirit Krueger.* diuidi prius decet et *Hu. Pauli verba genuina abbreviatione videntur obscurata esse.* 9) *del. Cuiacius.* aquam *Hu.*

Tit. VI § 9. *cf. D.* 43, 20, 1, 26 (*Ulp.* 1571). 50, 13, 2 (*Ulp.* 2299). *C.* 3, 34, 6 (*a.* 269).

poena inrogatur. cuius rei cura ad sollicitudinem praesidis spectat.

10. Redditur interdicti actio, quae proponitur ex eo, ut quis, quod precarium habet, restituat. nam et ciuilis actio huius rei, sicut commodati, competit[1]: eo uel maxime, quod ex beneficio suo unusquisque iniuriam pati non debet. 11. Precario possidere uidetur non tantum, qui[2] per epistulam uel qualibet alia ratione hoc sibi concedi postulauit, sed et is, qui nullo uoluntatis indicio, patiente tamen domino, possidet. 12. Heres eius[3], qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clam uideri possidere: nullae enim preces eius uidentur adhibitae. et ideo persecutio eius rei semper manebit, nec interdicto locus est.

13. Arbor, quae in alienas aedes imminet uel in uicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque[4] conueniendus est, ut eam sublucet. quod si conuentus dominus id facere noluerit, a uicino luxuries ramorum compescitur[5]; idque qualiscumque dominus facere non prohibetur.

14. Aduersus eum, qui hominem liberum uinxerit, suppresserit, incluserit, operamue, ut id fieret, dederit, tam interdictum quam legis Fabiae super[6] ea re actio[7] redditur; et interdicto quidem id agitur, ut exhibeatur is, qui detinetur, lege autem Fabia, ut[8] etiam poena

---

1) nam et—competit] *si non plura, certe haec a Paulo abiudicanda sunt.* 2) rem *MP.* 3) *om. L.* 4) isque *dett.* is qui *LMP.* 5) conpescetur *MP.* 6) ut super *L.* 7) accusatio *L.* 8) ut *Cuiacius.* aut *codd.*

Tit. VI § 10. *cf. D.* 43, 26, 19, 2 (*Iul.* 672). 43, 26, 2, 2 (*Ulp.* 1605). — § 11. *cf. D.* 43, 26, 4, 2; 4 (*Ulp.* 1607). — § 12. *cf. D.* 43, 26, 12, 1 (*Cels.* 212). 44, 3, 11 (*Pap.* 54). 43, 26, 8, 8 (*Ulp.* 1610). *C.* 8, 9, 2 (*a.* 293). — § 13. *cf. D.* 43, 27, 1 *pr.;* 7; 8 (*Ulp.* 1611. 1612). *Fest. s. v. sublucare p.* 348 (*Bruns* II[7], 41). — § 14. *cf. D.* 43, 29, 1; 3 *pr.* (*Ulp.* 1614). *Coll.* 14, 3, 4 (*Ulp.* 2231). *infra* 5, 30 B.

nummaria coerceatur.[1] 15. Bene concordans matrimonium separari a patre diuus Pius prohibuit itemque a patrono libertum, a parentibus filium filiamque, nisi forte quaeratur, ubi utilius morari debeat.

16. Omnibus bonis, quae habet[2] quaeque habiturus est, obligatis nec concubina nec filius naturalis nec alumnus nec[3] quae in usu cotidiano habet obligantur; ideoque de his nec interdictum redditur[4].

TIT. VII. DE OBLIGATIONIBVS. [*Brev.*

1. Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductae sunt, quae quadam uerborum sollemnitate concipiuntur, et appellatae, quod per eas firmitas obligationum constringitur; stipulum enim ueteres firmum appellauerunt. [*Brev.* 2. Verborum obligatio inter praesentes, non etiam inter absentes contrahitur. quod si scriptum fuerit instrumento promisisse aliquem, perinde[5] habetur, atque si interrogatione praecedente responsum sit. 2[a]. Si sub una significatione diuersis nominibus ea res quae in stipulatum deducitur appellatur, non infirmat obligationem, si alter altero uerbo utatur. [*D. 45,1,136* 2[b]. Si, qui uiam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemue eius ante constitutam seruitutem alienauerit, euanescit stipulatio.

---

1) coerceatur *Cuiacius.* cohercetur *codd.* 2) quae habet *om. MP.* 3) *om. P.* 4) reddetur *MP.* 5) perinde *dett.* proinde *L.* aut inde *MP.*

Tit. VI § 15. *cf. Fr. Vat.* 116 (*Paul.* 1522). *D.* 43, 30, 1, 3; 5 (*Ulp.* 1619). 43, 30, 3, 5 (*Ulp.* 1620). — § 16. *cf. D.* 20, 1, 6; 8 (*Ulp.* 1627). 20, 1, 7 (*Paul.* 769). *C.* 8, 16 (17), 1 (*a.* 197).

Tit. VII § 1. *cf. supra* 2, 3. *I.* 3, 15 *pr. Isid. orig.* 5, 24, 30 (*Bruns* II[7], 81). 10, 258. — § 2. *cf. I.* 3, 19, 12; 17. *D* 45, 1, 134, 2 (*Paul.* 1577). *C.* 8, 37 (38), 1 (*a.* 200).

3. Fructuarius seruus si quid ex re fructuarii [*Brev.* aut ex operis suis adquirit[1], ad fructuarium pertinet. quidquid autem aliunde uel ex re proprietarii adquirit[2], domino proprietatis adquirit.[3] 4. Cum facto promissoris res in stipulatum deducta intercidit, perinde agi ex stipulatu potest, ac si ea res extaret. ideoque promissor aestimatione eius punitur, maxime si in dolum quoque eius concepta[4] fuerit stipulatio.

TIT. VIII. DE NOVATIONIBVS. [*Brev.*

1. Non solum per nosmet ipsos nouamus, [*Brev.* quod nobis debetur, sed etiam per eos, per quos stipulari possumus, uelut per filium familias uel per seruum, iubendo uel ratum habendo. procurator quoque noster ex iussu nostro receptum est ut nouare[5] possit.

TIT. IX. DE STIPVLATIONIBVS. [*Brev*

1. Substitutus heres ab instituto, qui sub con- [*Brev.* dicione scriptus est, utiliter sibi institutum hac stipulatione cauere compellit, ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat: hoc enim casu ex die interpositae stipulationis duplos fructus praestare compellitur. huius enim praeiudicium a superiore differt, quo[6] quaeritur, an ea res, de qua agitur, maior

1) adquiret *L P*[a] (?). 2) adquirit *dett.* adquiret *L M P.* 3) adquiret *L M*[a]. 4) concepta *L.* gratu *M P.* 5) nouare *dett.* nouari *L M P.* 6) quod *P.*

Tit. VII § 3. *cf. Gai.* 3, 165. *cf.* 164. — § 4. *cf. D.* 45, 1, 23 (*Pomp.* 553). 45, 1, 91 *pr.* (*Paul.* 1239).
Tit. VIII § 1. *cf. D.* 46, 2, 23 (*Pomp.* 338). 46, 2, 16 (*Flor.* 17). 46, 2, 20 *pr.* (*Paul.* 801). 46, 2, 22 (*Paul.* 1200).
Tit. IX § 1. *cf. D.* 46, 5, 8 *pr.* (*Pap. [Paul.]* 237). 2, 8, 12 (*Ulp.* 1697). 2, 8, 13 (*Paul.* 816). — hac stipulatione] *scil.* pro praede litis et uindiciarum. — deminuat] *cf. Prob.* 6, 52 (*supra Tom.* I *pag.* 91). — huius praedicium] '*hinc apparet hanc*

sit centum sestertiis; ideoque in longiorem diem concipitur.[1] 2. Ex die accepti iudicii dupli fructus computantur. et tam dantes quam accipientes, heredes

1) concipitur *Cuiacius.* concipit *MP.* concepit *L.*

stipulationem pependisse a praeiudicio quodam, in quo non quanta hereditas esset, sed aliud quiddam quaerebatur, Paulumque antea de alia stipulatione egisse, quae tum tantum locum habebat, si praeiudicio pronuntiatum erat rem maiorem (vel non minorem) esse centum sestertiis. iam quod illud praeiudicium attinet, etiam ex Dig. 2, 8, 12 *patet praetorem tantum ex causa iubere solere hanc stipulationem interponi; et in Dig.* 46, 5, 8 *pr. simile quid intellectum esse verba 'praetor enim' etc. produnt, quibus cogimur quae ibi praecedunt verba 'in diem longiorem' ita accipere, ut eo sequens 'enim' respiciat, quasi dictum esset 'tantum in longiorem diem'. et sane in arbitrio praetoris erat, utrum ipse cognoscendo, quod Iustinianus Dig.* 46, 5, 1, 9 *ei solum reliquit, an praeiudicio rem conficere vellet. hoc vero praeiudicium ita conceptum fuisse, an longior videretur dies condicionis, sub qua heres institutus erat, ideoque etiam possessionis iuris incerti ei dandae, Paulus et h. l. et D.* 46, 5, 8 *pr. dicere videtur; si enim longior erat, velut condicionis 'si consul factus erit', captiosum sine satisdatione maxime ob fructus rerum alienatarum substituto fiebat beneficium possessionis instituto datae; si minus, velut in hac condicione 'si intra quattuor menses monumentum mihi fecerit' calumniose videbatur substitutus satis petere, quem alius antecedebat. in Mucianae cautionis condiciones, quae semper longiorem diem habent, hoc discrimen non cadebat. altera stipulatio fortasse spectabat missionem ex edicto D. Hadriani; neque enim sine ratione dicetur cavendum fuisse legitimis heredibus ab eo, qui mittebatur, si falsum aliove modo inutile dicebatur testamentum (supra* 3, 5, 14)*; sed tum demum cavebatur, si iure mittebatur. unde ex h. l. consequi videtur non id quidem necessario, centenarias tantum hereditates vicesimae obnoxias fuisse (vid. libr. meum 'Gaius' p.* 21)*, sed edictum D. Hadriani tantum ad has hereditates pertinuisse, quod et rationem habet quoque spectare videntur ambages illae et difficultates, de quibus imperator queritur in C.* 6, 33, 3 *pr.' Hu. sed cf. Lenel, Edict.*[2] *pag.* 500 *sq.* 503 *sqq.* — § 2. *cf. supra* 1, 13B, 8. *D.* 50, 16, 158 (*Cels.* 215). 10, 4, 9, 6 (*Ulp.* 722). 46, 7, 5 (*Ulp.* 1705). *C. Th.* 4, 18, 1 (*a.* 369). 4, 19, 1 *pr.* (*a.* 380). *lex Rom. Burg.* 35, 3. *Fest. v. vindiciae p.* 376 (*Bruns* II[7], 46). *Ambros. ep.* 82, 4 *(ad Marcell, tom.* XVI *p.* 1277 *ed. Migne).*

quoque eorum, procuratores[1] cognitorumque personae, itemque sponsores[2] eadem stipulatione comprehenduntur; eorum quoque, quorum nomine promittitur. 3. Quotiens iudicatum solui stipulatione satisdatur, omissa eius actio rei iudicatae persecutionem non excludit. 4. Emancipati liberi praeteriti si uelint miscere se paternae hereditati et cum his, qui in potestate remanserunt, communis patris diuidere hereditatem, antequam bonorum possessionem petant, de conferendo cauere cum satisdatione debebunt. quod si satisdare non possunt, statim ex fide bonorum conlationem[3], excepto peculio castrensi, facere cogendi sunt.

TIT. X. DE CONTRAHENDA AVCTORITATE.[4] [*Brev.*

1. Ob metum impendentis damni uicino satisdari[5] debet datis[6] sponsoribus super eo, quod damni acciderit. [*Brev.* 2. De communi pariete utilitatis causa hoc coepit obseruari, ut[7] aedificet quidem, cuius[8] aedificare interest, cogatur uero socius portionis suae impensas agnoscere.

---

1) procuratorum *Hu.* 2) sponsorum *Hu.* 3) conlationem *scripsimus.* competionem *L.* conpetitionem *P.* conpititionem *M.* 4) *ea quae ad hanc rubricam pertinebant, exciderunt; egerat Paulus in capitulo deperdito de satisdatione secundum mancipium, cf. Fr. Vat.* 10. *ea quae nunc sub tit.* X *leguntur, inscripta erant* 'de damno infecto'. 5) uicino satisdari *Krueger.* uicino satisdare *LMP.* uicinus uicino satisdare *dett. satisdare debebat vicinus non suo nomine, sed tantum alieno: haec Visigothi mutaverunt.* 6) datis *MP.* additis *L, dett.* 7) ut *dett.* ut hoc *L.* ut ea *MP.* 8) cui *codd.*

Tit. IX § 3. *cf. D.* 46, 2, 8, 3 (*Ulp.* 2929). — § 4. *cf. Ulp.* 28, 4. *D.* 37, 6, 3 *pr.* 5 (*Iul.* 375). 37, 6, 8 (*Pap.* 92). 37, 6, 1, 10; 11 (*Ulp.* 1119). 12, 4, 13 (*Marcian.* 239). — excepto peculio castrensi] *cf. D.* 37, 6, 1, 15 (*Ulp.* 1121). 17, 2, 52, 8 (*Ulp.* 922).

Tit. X § 1. *cf. D.* 39, 2, 7 *pr.* (*Ulp.* 1271). — § 2. *cf. D.* 39, 2, 41 (*Pomp.* 683). 8, 2, 8 (*Gai.* 181). 10, 3, 12 (*Ulp.* 1602).

TIT. XI. DE DONATIONIBVS. [*Brev.*

1. Species extra dotem a[1] matre[2] in honorem [*Brev.* nuptiarum praesente filia genero traditae donationem perfecisse uidentur.[3] 2. Probatio traditae uel non traditae[4] possessionis non tam in iure quam in facto consistit; ideoque sufficit ad probationem, si rem corporaliter teneam.[5] 3. Pater si filio familias aliquid donauerit et in ea[6] uoluntate perseuerans decesserit, morte patris donatio conualescit. 4. Cum unius rei in duos[7] donatio confertur, potior est ille, cui res tradita est: nec interest, posterior quis[8] an prior[9] acceperit et exceptae necne personae sint. 5. Inuitus donator de euictione rei donatae promittere non cogitur nec eo nomine, si promiserit, oneratur, quia lucratiuae rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris ratione depellitur.

5[a]. Si pater emancipati filii nomine [*D.39,5,34pr.* donationis animo pecuniam faenerauit eamque filius stipulatus est, ipso iure perfectam donationem ambigi non potest.

6. Ei, qui[10] aliquem a latrunculis [*Brev.D.39,5,34,1* uel hostibus eripuit, in infinitum donare non prohibetur, si tamen donatio et[11] non merces eximii laboris appellanda est, quia[12] contemplationem[13] salutis certo modo aestimari non placuit.

---

1) *om. M.* 2) matre *MP.* patre *L.* 3) uidentur *dett.* uideatur *L.* uidetur *MP.* 4) uel non traditae *om. M.* 5) teneam *Rittershusius.* teneant *L.* teneat *MP.* 6) eadem *Paulus?* 7) duobus *codd.* 8) is *Krueger.* 9) prius *MP.* qui primus *L.* donationem *excidisse putat Krueger.* 10) ei qui *Brev.* si quis *Dig.* 11) in infinitum—donatio et *Brev.* et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio inreuocabilis est *Dig.* 12) quia *Brev.* quod *Dig.* 13) contemplationem *Brev. dett.* contemplatione *LMP Dig.*

Tit. XI § 3. *cf. Fr. Vat.* 274 (*a.* 315). — § 4. *cf. C.* 3, 32, 15 (*a.* 293). — § 5. *cf. D.* 21, 1, 62 (*Mod.* 37). *C.* 8, 44 (45), 2 (*a.* 205).

TIT. XII. DE IVRE FISCI ET POPVLI. [*Brev.*

1. In fraudem fisci non solum [*D. 49,14,45 pr.—§ 2 in.* per donationem, sed quocumque modo res alienatae reuocantur. idemque iuris est et si non quaeratur: aeque enim in omnibus fraus punitur. 1[a]. Bona eorum, qui in custodia uel in uinculis uel compedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, siue testato siue intestato decesserunt. 1[b]. Eius bona, qui sibi mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit. 1[c]. Eius bona, qui sibi [*Brev. D. 49,14,45,2 fin.* ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit[1], fisco uindicantur. quod si id taedio[2] uitae aut pudore aeris alieni uel ualetudinis alicuius impatientia [hoc][3] admisit, non inquietabuntur, sed ordinariae[4] successioni relinquuntur. 1[d]. A debitore fisci in fraudem [*D. 49,14,45,3* datas libertates retrahi placuit. sane ipsum ita ab alio emere mancipium, ut manumittat, non est prohibitum: ergo tunc et libertatem praestare possit.[5] 2. Ei [*Brev.* etiam uelut indigno aufertur hereditas, qui adfinem uel[6] cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit aut ne iure subsisteret operam dedit. 2[a]. Portiones quoque eorum [*D. 34,9,21* fisco uindicantur, qui mortem libertorum suspecto de-

---

1) mortem consciuit] *Brev. dett.* morte consciuit *MP.* morte constia intulit *L.* mortem consciuit et manus intulit *Dig.* 2) id (i *F*) taedio *P*[b]. *Dig.* id taedium *L.* id *dio *M*[a] *P*[a]. id odio *M*[b]. 3) *om. Dig.* 4) ordinariae *Brev.* suae *Dig.* 5) sane ipsum—possit] sane ipsum ita emere, ut manumittat aut fideicommissam libertatem praestet (praestare *Hu.*), non est prohibitum *Fr. de iure fisci* 19. 6) adfinem uel *del. Cuiacius, Rittersh.* adgnatum uel *Schulting.* adfinem *accipiebat pro marito vel uxore Bynkershoek, quem Hu. secutus est.*

Tit. XII § 1. *cf. D.* 48, 21, 3 (*Marcian.* 16). *C.* 9, 50, 1 (*a.* 212). — § 1[d]. *cf. Fr. de iure fisci* 19. — § 2. *cf. D.* 29, 6, 1 *pr.* (*Ulp.* 1208). *C.* 6, 34, 2 (*a.* 285).

cedentium non defenderunt: omnes enim heredes uel eos, qui loco heredis sunt, officiose agere circa defuncti uindictam conuenit. 3. Si pater uel dominus [*Brev.* id testamentum, quo filius eius[1] uel seruus heredes instituti sunt aut legatum acceperunt, falsum redarguant nec obtineant[2], fisco locus est. 4. Aetati eius, qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id, quod ita amisit: maxime si tutoris aut curatoris consilio actio instituta sit. 4[a]. Minor uiginti [*D. 4,4,36* quinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

[DE FISCI ADVOCATO.] [*Brev.*

5. In ea prouincia, ex qua quis originem [*Brev.* ducit, officium fiscale administrare prohibetur, ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse uideatur. 6. Quotiens sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant uel describunt uel sub obseruatione esse faciunt, adito procuratore iniuria submouetur, et rei huius auctores ad praefectos[3] praetorio puniendi mittuntur. 7. Litem in perniciem priuatorum fisco donari non oportet, nec ab eodem donatam[4] suscipi. 8. Imperatorem litis causa heredem [*Brev. D. 28,5,92 (91)* institui inuidiosum est: nec enim calumniandi[5] facultatem ex principali maiestate capi oportet. 9. Ex [*Brev.* nuda pollicitatione [*et inde a verbis 'eius bona' D. 28,1,31* nulla actio nascitur; ideoque eius bona, qui se heredem

---

1) *om. P.* 2) obponant *MP.* 3) praefectos *P.* praefecto *M.* praefectus *L.* 4) donata *codd.* 5) enim calumniandi *Brev.* calumnia *Dig.*

Tit. XII § 3. *cf. D.* 34, 9, 5, 3 (*Paul.* 900). — § 4. *cf. D.* 34, 9, 5, 9 (*Paul.* 900). — § 6. *cf. Fr. de iure fisci* 14. — § 7. *cf. D.* 49, 14, 22, 2 (*Marcian.* 7). *C.* 2, 17 (18), 2 (*a.* 241). — §§ 8. 9. *cf. I.* 2, 17, 8 (7). — § 9. decet enim *etc.*] *cf. I.* 2, 17, 8 (7) *i. f.*

imperatorem facturum[1] esse iactauerat, a fisco occupari non possunt.

9[a]. Ex imperfecto testamento legata uel [*D. 32,23* fideicommissa imperatorem uindicare inuerecundum est: decet enim tantae maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus esse uidetur. 9[b]. Quod si ea [*D. 1,19,2* bona, ex quibus imperator heres institutus est, soluendo non sint, re perspecta consulitur imperator: heredis enim instituti in adeundis uel repudiandis huiusmodi hereditatibus uoluntas exploranda est.

10. Priuilegium fisci est inter omnes credi- [*Brev.* tores primum locum retinere. 11. Qui- [*Brev. D. 22,4,2* cumque a fisco conuenitur, non ex indice[2] et[3] exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conueniendus est et[4] si contractus fides possit ostendi. ceterum calumniosam scripturam uim iustae petitionis[5] in iudicio obtinere non conuenit. 12. Eius bona, qui fal- [*Brev.* sam monetam percussisse dicitur, fisco uindicantur. quod si serui ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio adficiuntur, domino tamen nihil aufertur, quia peiorem domini causam serui facere, nisi forte scierit, omnino non possunt.

13. Ex his bonis, quae ad fiscum [*D. 49,14,45,4—14* delata sunt, instrumenta uel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia restitui postulantibus conuenit. 14. Neque instrumenta neque acta a quo-

---

1) heredem imperatorem facturum *Brev.* imp. fact. her. *Dig.* 2) incerto *MP.* 3) et *LMP. Dig.* uel *Brev. dett.* 4) et *Brev.* ita *Dig.* 5) iustae petitionis *om. Dig.*

Tit. XII § 10. *cf. supra* 1, 13 A, 1[h]. *D.* 49, 14, 37 (*Pap.* 649). 49, 14, 6 *pr.* (*Ulp.* 1431). 42, 5, 34 (*Marcian.* 283). 49, 14, 17 (*Mod.* 157). *C. I. Gr.* III 4957 *l.* 19 (= *Bruns* I[7], 244). — § 12. *cf. infra* 5, 21, 1. *C.* 9, 24, 1 (*a.* 321) 2 (*a.* 326).

quam aduersus fiscum edi oportet. 15. Ipse [*Dig.* autem fiscus actorum suorum exempla hac condicione edit, ut is, cui describendi fit potestas, aduersus se uel rem publicam his actis *ne*[1] utatur: de quo cauere compellitur, ut si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat. 16. Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, ut merito is uti liceat, eaque manu commentariensis adnotanda sunt. quod si ea aliter proferantur, is qui ita protulerit causa cadit. 17. Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus, ex officio recitatio iure poscetur. 18. Qui pro alio a fisco conuentus debitum exsoluit, non inique postulat persecutionem bonorum eius, pro quo soluit: in quo etiam adiuuari per officium solet. 19. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit. cuius rei aestimatio ita arbitrio iudicantis[2] conceditur, ut in maioribus summis non plus quam tres menses, in minoribus uero non plus quam duo prorogentur: prolixioris autem temporis spatium ab imperatore postulandum est. 20. Si principalis rei bona ad fiscum deuoluta sint, fideiussores liberantur: nisi forte minus idonei sint et[3] in reliquum non exsolutae quantitatis accesserint. 21. Si plus seruatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, iure ac merito restitui postulatur. 22. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest nec cupressi materiam uendere uel oliuae non substitutis aliis ceterasque arbores pomiferas caedere: et facta eius rei aestimatione in quadruplum conuenitur. 23. Minoribus uiginti quinque annis neque fundus neque uectigalia locanda sunt, ne aduersus ea beneficio aetatis utantur.

---

1) *addit Mommsen.* 2) iudicantis *Trib.?* 3) idonei sint et] idoneo *Mommsen; sed* idonei *genetivus est pendens a* 'bona', *quod supplendum est. videntur tamen* nisi forte—accesserint *Triboniani esse.*

TIT. XIII. DE DELATORIBVS. [*Brev.*

1. Omnes omnino deferre alterum et causam [*Brev.* pecuniariam fisco nuntiare prohibentur; nec refert, mares istud an feminae faciant, serui an ingenui an libertini, an suos an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur. 2. Serui fiscales, qui causam domino prodere ac nuntiare contendunt, deferre non uidentur. subornati sane reum prodere coguntur, ne qui[1], quod per se non potest, per alium deferat. perinde autem subornatores ac delatores puniuntur. 3. Damnati serui, siue post sententiam siue ante sententiam dominorum facinora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi forte reos deferant maiestatis.

TIT. XIV. DE QVAESTIONIBVS HABENDIS.[2] [*Brev.*

1. In criminibus eruendis quaestio quidem [*Brev.* adhibetur; sed non statim a tormentis incipiendum est. ideoque prius argumentis quaerendum, et, si suspicione aliqua reus urgueatur[3], adhibitis tormentis de sociis et sceleribus suis confiteri compellitur. 2. Unius [*Brev.* facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, [*D. 48, 18, 18 pr.* ut ab eo primum incipiatur, qui timidior et[4] tenerae aetatis esse uideatur.[5] 3. Reus eui- [*D. 48, 18, 1—3* dentioribus argumentis obpressus repeti in quaestionem

1) *om. MP.* 2) *in Collat.* 8, 3 *et* 9, 3 *allegatur titulus* 'de testibus et de quaestionibus'. 3) urgeatur *MP.* arguatur *L.* 4) est uel *Dig.* 5) esse uideatur] uidetur *Dig.*

Tit. XIII § 1. *cf. supra* 1, 6 B, 4. *D.* 49, 14, 2 *pr.* (*Call.* 84). *C.* 10, 11, 3 (*a.* 241). — § 2. *cf. D.* 49, 14, 2, 5 (*Call.* 84). — § 3. *cf. infra* 5, 16, 4. *D.* 49, 14, 2, 6 (*Call.* 86). 48, 18, 1, 5; 19 (*Ulp.* 2209). 48, 4, 7, 2 (*Mod.* 144). *C. Th.* 10, 10, 17 = *C. I.* 10, 11, 6 (*a.* 382). *C. Th.* 9, 6, 2 (*a.* 376). 10, 10, 17 (*cf. C. I.* 10, 11, 6) (*a.* 382). 9, 6, 3 (*a.* 397). *C. I.* 9, 8, 6, 1 (*Paul.* 1268 *Lenel*). *Script. hist. Aug. Tac.* 9, 4.
Tit. XIV § 1. *cf. D.* 48, 18, 1 *pr.* 1 (*Ulp.* 2209). *C.* 9, 41, 8, 1 (*Diocl. et Max.*).

potest, maxime si in tormenta animum corpusque durauerit. 4. In ea causa, in qua nullis reus argumentis urguebatur, tormenta non facile adhibenda sunt, sed instandum accusatori, ut id quod intendat comprobet atque conuincat. 5. Testes torquendi non sunt conuincendi mendacii aut ueritatis gratia, nisi cum facto interuenisse dicuntur.

TIT. XV. DE TESTIBVS.[1] [*Brev Coll. 8, 3. 9, 3*

1. Suspectos gra- [*Brev. Coll. 9, 3, 1. D. 22, 5, 24 ex parte*[2] tiae[3] testes, et eos uel maxime, quos accusator de domo produxerit[4] uel uitae humilitas infamarit[5], interrogari[6] non placuit: in teste[7] enim et uitae qualitas spectari[8] debet et dignitas. 2. In adfinem uel [*Brev. Coll. 9, 3, 2; 3* cognatum inuiti testes interrogari non possunt. 3. Aduersus se inuicem parentes et liberi, itemque *patroni et*[9] liberti nec[10] uolentes ad testimonium admittendi sunt, quia rei uerae testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit. 4. Testes, cum de [*Brev.* fide tabularum nihil dicitur, aduersus scripturam interrogari non possunt. 5. Qui[11] [*Brev. Coll. 8, 3. D. 22, 5, 16* falso uel uarie[12] testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur aut in insulam

1) de testibus et de (*om. Coll.* 9, 3) quaestionibus *Coll.* 2) testes eos, quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit *Dig.* 3) *om. Coll.* 4) eduxit *vel* deduxit *Coll.* 5) infamauerit *Coll.* 6) interrogatus *L M P.* 7) testibus *Coll.* 8) expectari *P. Coll.* 9) *add. Hu.* 10) liberti nec *Brev. codd. dett. Coll.* libertinis *P.* liberti nisi *M.* liberti *L.* 11) hi qui *Coll.* hic qui *P.* 12) falso (falsae *P*) uel uarie *Brev. Dig.* falsum uel aliqua *Coll.*

Tit. XV § 1. *cf. D.* 22, 5, 3 *pr.* 1 (*Call.* 28). 22, 5, 2 (*Mod.* 246). — § 2. *cf. D.* 22, 5, 4 (*Paul.* 936). — § 3. *cf. C.* 4, 20, 6 (*a.* 294). *Dio Cass.* 57, 19, 1[b]. — § 4. *cf. I.* 3, 19, 12. *C.* 4, 20, 1 (*ante a.* 223). 8, 37 (38), 14 (*a.* 531). — § 5. *cf. Edict. Theoder.* 42. *Script. hist. Aug. Alex.* 36, 3.

relegantur aut curia submouentur.[1] 6. In re [*Brev.* pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quaeritur, non adhibentur; alias[2] autem iureiurando aut testibus explicantur.

TIT. XVI. DE SERVORVM QVAESTIONIBVS. [*Brev.*

1. Seruum de facto *suo*[3] in se interrogari [*Brev.* posse ratio aequitatis ostendit: nec enim obesse ei debet, qui per seruum aliquid sine cautione commodat uel[4] deponit. 2. Iudex tutelaris [*Brev. D. 48, 18, 18, 4* itemque centumuiri si aliter de rebus hereditariis uel[5] de fide generis instrui non possunt, poterunt[6] de seruis hereditariis habere quaestionem. 3. Serui alieni [*Brev.* in alterius caput non nisi singuli torqueri possunt. et hoc inuito domino non est permittendum, nisi delator, cuius interest quod intendit probare, pretia eorum, quanti dominus taxauerit, inferre sit paratus uel certe deterioris facti serui subire taxationem. 4. Seruo[7], [*Brev.* qui ultro aliquid de domino confitetur, [*D. 48, 18, 18, 5* fides non accommodatur: nec[8] enim oportet in rebus dubiis[9] salutem dominorum seruorum arbitrio committi.

---

1) aut in exilium—submouentur] a iudicibus competenter puniuntur *Dig.* 2) aliae *Cuiacius.* 3) *addidit Cuiacius ex Interpretatione.* 4) commodat uel *Studemund et sic, scilicet* commodat ũ *P.* commodatum *codd. cett.* 5) tutelaris—hereditariis uel] cum *Dig.* 6) possunt poterunt *Brev.* potest poterit *Dig.* 7) seruo *Brev. dett., Dig.* seruus *LMP.* 8) neque *Dig.* 9) in rebus dubiis *om. Dig.*

Tit. XV § 6. *cf. infra* 5, 16, 2. *D.* 48, 18, 9 *pr.* (*Marcian.* 207). *C.* 9, 41, 10 (*a.* 290). 9, 41, 13 (*a.* 293). 9, 41, 18 (*a.* 529). 2, 58 (59), 1, 1 (*a.* 529).

Tit. XVI § 1. *cf. C.* 9, 41, 15 (*a.* 294). 4, 20, 8 (*a.* 294). — § 2. *cf. supra* 5, 15, 6. *D.* 27, 3, 1, 3 (*Ulp.* 1024). 26, 7, 34 (*Iul. Aqu.* 1). 26, 10, 12 (*Iul. Aqu.* 2). — § 3. *cf. D.* 19, 5, 8 (*Pap.* 324). 47, 10, 15, 34; 41 (*Ulp.* 1534. 1537). 48, 18, 13 (*Mod.* 223). *Ed. Theoder.* 100. — § 4. *cf. supra* 5, 13, 3. *D.* 48, 18, 1, 5 (*Ulp.* 2209). 48, 18, 9, 1 (*Marcian.* 207).

5. Serui in caput domini neque a praeside [*Brev.* neque a procuratore, neque in pecuniariis *magis*[1] quam[2] in capitalibus causis interrogari possunt. 6. Communis seruus in caput alterius ex dominis torqueri non potest. 7. Qui[3] seruum ideo comparauit, ne in se torqueretur, restituto pretio poterit interrogari. 8. Ser- [*Brev.* uus in caput eius domini, a quo distrac- [*D. 48,18,18,6* tus est cuique aliquando seruiuit, in memoriam prioris dominii interrogari non potest. 8[a]. Ser- [*D. 48,18,18,7;8* uus nec si a domino ad tormenta offeratur, interrogandus est. 8[b]. Sane quotiens quaeritur, an serui in caput domini interrogandi sint, prius de eorum dominio oportet inquiri. 9. Si seruus ad hoc fuerit manumis- [*Brev.* sus, ne torqueatur, quaestio de eo nihilo minus haberi potest.

10. Quaestioni eius latronis, quem quis obtulit, cum de eo confitetur, fidem accommodari non conuenit: nisi id forte uelandae conscientiae suae gratia, quam cum reo habuit, fecisse doceatur.

11. Neque accusator per alium accusare[4] neque reus per alium defendi potest, nisi ingratum libertum pa-

---

1) *supplevimus.* 2) neque *dett.* 3) si quis *Schulting.* quem quis *Hu.* 4) accusatorem *P.* accusare — patronus *om. M teste Haenelio.*

Tit. XVI § 5. *cf. supra* 1, 12, 4. *D.* 48, 18, 1, 16 (*Ulp.* 2209). *C.* 9, 41, 1 (*a.* 196). 9, 41, 6 (*a.* 240). 9, 41, 7 (*a.* 286). *Cic. partit. orat.* 34, 118. *pro Rosc. Am.* 41, 120. *pro Mil.* 22, 59. *pro rege Deiot.* 1, 2. *Tac. ann.* 2, 30. *Dio Cass.* 57, 19, 1[b]; 2. — § 6 *cf. D.* 48, 18, 3 (*Ulp.* 1235). *C.* 9, 41, 13 (*a.* 293). — § 7. *cf. D.* 48, 18, 1, 6; 14 (*Ulp.* 2209). *Ed. Theoder.* 101. — § 8. *cf. D.* 48, 18, 17, 3 (*Pap.* 736). 48, 18, 1, 12 (*Ulp.* 2209). *Tac. ann.* 2, 30. 3, 67. *Dio Cass.* 55, 5, 4. — § 9. *cf. D.* 48, 18, 1, 13 (*Ulp.* 2209). *Ed. Theoder.* 102. — § 10. *cf. D.* 48, 18, 1, 26 (*Ulp.* 2211). *C.* 9, 41, 4 (*a.* 216). — § 11. *cf. supra* 5, 5 A, 9. *D.* 48, 1, 13, 1 (*Pap.* 721). — nisi ingratum] *cf. D.* 3, 3, 35, 1 (*Ulp.* 334). 37, 15, 4 (*Marcian.* 203). aut rei absentia] *cf. D.* 48, 1, 10 (*Pap.* 58). 3, 3, 33, 2 (*Ulp.* 329). *C.* 9, 2, 3 (*a.* 223).

tronus accuset aut rei absentia defendatur. 11[a]. [*D. 48,2,9* *[Prohibentur accusare]* alii propter suspicionem calumniae, ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt. 12. Si pecunia[1] data[2] iudici reus absolutus esse [*Brev.* dicatur idque in eum fuerit comprobatum, ea poena damnatur, qua reus damnari potuisset. 13. In conuictum reum[3], siue torqueri possit siue non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est. 14. Reis suis edere crimina accusatores cogendi sunt: scire enim oportet, quibus sint criminibus responsuri. 15. [*D. 48,* Cogniturum de criminibus praesidem opor- [*18,18,9; 10* tet ante diem palam facere custodias se auditurum, ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamuis defensionem quocumque tempore postulante reo negari non oportet, adeo ut propterea et differantur et proferantur custodiae. 16. Custodiae non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt atque damnari. 17. In pecuniariis [*D. 2,12,10* causis omnibus[4] dilatio singulis causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt: sed utrumque causa cognita.

TIT. XVII. DE ABOLITIONIBVS. [*Brev.*

[5]1 (2). Post abolitionem publicam a delatore [*Brev.* suo reus intra tricensimum diem repeti potest, postea

1) postea *MP.* 2) data a *M.* datur a *P.* 3) *om. P.* 4) omnis *F.* 5) *Huschke editiones priores secutus huius tituli paragraphum primam fecit sententiam hanc ex epitome Aegidiana sumptam:* abolitio est deletio, obliuio uel extinctio accusationis, *quam nos cum Kruegero removimus.*

Tit. XVI § 12. *cf. C. Th.* 9, 3, 5 = *C. I.* 9, 4, 4 (*a.* 371). *Nov.* 124 *c.* 2 (*a.* 545). — § 13. *cf. C.* 9, 47, 16 (*a.* 314). — § 14. *cf. Tac. hist.* 2, 10.

Tit. XVII § 1. *cf. D.* 48, 16, 10, 1; 2 (*Pap.* 16). *C.* 9, 43, 1 (*a.* 215). *C. I. L.* VI 32327 *col.* 2, 20 (*ex actis ludorum saecularium a.* 204; *cf. Mommsen. Strafr. p.* 456, 3). — a delatore suo] '*post privatam tantum ab alieno*'. *Hu.* *cf. D.* 48, 16, 4, 1 (*Pap.* 731). 48, 2, 3, 4 (*Paul.* 15).

non potest. 2 (3). Summa supplicia sunt: crux, crematio, decollatio; mediocrium autem delictorum poenae[1] sunt: metallum, ludus, deportatio; minimae: relegatio, exilium, opus publicum, uincula. sane qui ad gladium dantur, intra annum consumendi sunt.

TIT. XVIII. DE ABACTORIBVS[2]. [*Brev. Coll.*

1. Abactores[3] sunt, qui unum equum [*Brev. Coll. 11,3* uel[4] duas equas, totidemque boues, *oues*[5] uel capras decem, porcos[6] quinque abegerint. quidquid uero intra hunc numerum fuerit ablatum, in poenam[7] furti pro qualitate eius aut in duplum aut in triplum[8] conuenitur; aut[9] fustibus caesus in opus publicum unius anni datur aut[10] sub poena uinculorum domino restituetur.

2. Atroces pecorum abactores plerumque [*Coll. 11,2* ad gladium uel in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur. atroces autem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo uel de pascuis abigunt uel si id saepius aut ferro aut[11] conducta manu faciunt.

3. Si ea pecora, de quibus quis liti- [*Brev. Coll. 11,4* gat[12], abegerit, ad forum remittendus[13] est, atque ita conuictus in duplum uel in[14] triplum[8] furis more damnatur.

---

1) hae *ins. MP.* 2) abactoribus *Brev. Coll.* 11, 2 *cod. Vind.* actoribus *Coll.* 11, 2 *cod. Vercell.* abgeatoribus *Coll.* 11, 2 *cod. Berol.* 3) abegeatores *Coll. cod. Berol.* 4) *om. Brev.* 5) *add. Hu.* 6) aut porcos *Brev.* 7) in poenam *Cuiacius.* in poena *Brev.* inponat *Coll.* 8) quadruplum *Schulting.* 9) uel *Brev.* 10) aut seruus *Hu.* 11) ferro aut *Hu.* a ferro *Coll.* 12) litigauerat *vel* litigauerit *Coll.* 13) non mittendus *P.* 14) *om. P.*

Tit. XVII § 2. *cf. D.* 48, 19, 28 *pr.* 1; 2 (*Call.* 39. 42. 43). *Coll.* 11, 7, 4 (*Ulp.* 2218).

Tit. XVIII § 1. *cf. D.* 47, 14, 3 (*Call.* 48). 47, 14, 1, 1; 2 (*Ulp.* 1219). *Ed. Theoder.* 57. — § 3. *cf. Coll.* 7, 4, 1 (*Ulp.* 2222). 11, 6, 2 (*Paul.* 1257). *D.* 47, 14, 1, 4 (*Ulp.* 2221).

4. Qui bouem uel equum errantem quodue [*Coll.* 11,5 aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abactorem[1] constitui placuit.

TIT. XIX. DE SACRILEGIS. [*Brev.*

1. Qui noctu[2] manu facta praedandi ac de- [*Brev.* populandi gratia templum inrumpunt, bestiis obiciuntur; si uero per diem leue aliquid de templo abstulerint, uel deportantur honestiores uel humiliores in metallum damnantur.

[Tit. XIX a.]

1. Rei sepulchrorum uiolatorum, si cor- [*D.* 47,12,11 pora ipsa extraxerint uel ossa eruerint, humilioris[3] quidem fortunae summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur aut in metallum damnantur.

TIT. XX. DE INCENDIARIIS. [*Brev. Coll.*

1. Incendiarii, qui quid[4] in oppido [*Vesont. Coll.* 12,4 praedandi causa faciunt, capite[5] puniuntur. 2. [*Vesont.* Qui casam aut uillam inimicitiarum gratia [*Coll.* 12,2 incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honestiores in insulam relegantur. 3. Fortuita incendia, quae casu uenti ferente[6] uel incuria ignem supponentis ad usque uicini agros euadunt,

---

1) abegeatorem *cod. Vercell.* 2) noctu et *P.* 3) humiliores *F.* 4) incendiarii qui quid *Coll. Vesont.* incendia si qui *Hu.* incendia qui *Krueger.* 5) capite *Vesont.* facile capite *Coll.* 6) ferente *Vesont.* furentis *vel* fuerint his *Coll.*

Tit. XVIII § 4. *cf. D.* 47, 14, 1, 1 (*Ulp.* 2219). *Ed. Theoder.* 58.
Tit. XIX § 1. *cf. D.* 48, 13, 7 (6) (*Ulp.* 2190).
Tit. XIX a. *cf. supra* 1, 21, 4; 5.
Tit. XX §§ 1. 2. *cf. D.* 48, 19, 28, 12 (*Call.* 45). — § 3. *cf. D.* 9, 2, 30, 3 (*Paul.* 366).

si[1] ex eo seges uel uinea uel oliuae[2] uel fructiferae arbores concrementur[3], datum damnum aestimatione sarciatur. 4. Commissum uero ser- [*Vesont. Coll. 12,3* uorum, si domino uideatur, noxae deditione sarcitur.[4] 5. Messium sane per dolum[5] incensores, uinearum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur aut honestiores in insulam relegantur. 6. Qui noctu [*Brev.* frugiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honestiores damnum sarcire coguntur uel curia submouentur uel relegantur.

TIT. XXI. DE VATICINATORIBVS ET MATHEMATICIS. [*Brev.*

1. Vaticinatores, qui se deo plenos adsimu- [*Brev.* lant, idcirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumperentur uel certe ex eo populares animi turbarentur. ideoque primum fustibus caesi ciuitate pelluntur; perseuerantes autem in uincula publica coniciuntur aut in insulam deportantur uel certe relegantur. 2. Qui nouas et usu[6] uel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deportantur[7], humiliores capite puniuntur. 3. Qui de salute principis uel summa rei publicae mathematicos, hariolos, haruspices, uaticinatores consulit, cum eo, qui responderit, capite punitur. 4. Non tantum diui-

---

1) si *Vesont.* et si *Coll.* 2) olivae *Vesont.* oliua *vel* oliuas *vel* olivueta *Coll.* 3) concrementur *vel* concremantur *vel* concrementum *Coll.* concrement *Vesont.* 4) sarciatur *Vesont.* 5) per dolum *Vesont.* perdum *vel* perdunt *Coll.* 6) et usu *MP. dett.* sectas *L.* 7) exilio deportantur *L.*

Tit. XX § 4. *cf. Coll.* 12, 7, 6 (*Ulp.* 623). — § 6. *cf. Lex Rom. Burg.* 18, 5.

Tit. XXI § 1. *cf. Coll.* 15, 2, 5; 6 (*Ulp.* 2192). — § 2. *cf. Coll.* 15, 3, 2 (*a.* 296 *vel* 302?). — § 3. *cf. Coll.* 15, 2, 3 (*Ulp.* 2192). *Tert. apol.* 35 *i. f.* — § 4. *cf. Coll.* 15, 2, 2 (*Ulp.* 2192). quod si] *cf. Tert. apol.* 35 *i. f.*

natione quis, sed ipsa scientia eiusque libris melius fecerit abstinere. quod si serui de salute dominorum consuluerint, summo supplicio, id est cruce[1], adficiuntur; consulti[2] autem si responsa dederint, aut in metallum damnantur aut in insulam relegantur.[3]

[TIT. XXI A.]

1. Si quis aliquid ex metallo principis uel ex moneta sacra furatus sit, poena metalli et[4] exilii punitur. [*D. 48, 19, 38 pr. 1*] 2. Transfugae ad hostes uel consiliorum nostrorum renuntiatores aut uiui exuruntur aut furcae[5] suspenduntur.

TIT. XXII. DE SEDITIOSIS.[6] [*Brev.*

1. Auctores[7] seditionis et tumultus uel concitatores populi[8] pro qualitate dignitatis aut in crucem[9] tolluntur[10] aut bestiis obiciuntur aut in[11] insulam deportantur. [*Brev. D. 48, 19, 38, 2*] 2. Qui terminos effodiunt uel exarant arboresue[12] terminales[13] euertunt[14], si quidem id[15] serui sua[16] sponte fecerint[17], [*Brev. Grom. Lat. I, 270*]

1) cruci *codd.* 2) sed consulti *codd.* 3) deportantur *Bouchardus.* 4) *del. F*². aut *Mommsen:* 5) cruci *Paul.? cf. infra* 5, 22, 1. 6) *hic titulus, cuius* § 2 *a gromaticis adfertur sub* 'titulo de poenis', *pertinere videtur ad ea, quae sequuntur post tit.* 5, 18. *cf. Coll.* 11, 6, 1. 7) actores *Dig.* 8) uel concitatores populi] populo concitato *Dig.* 9) furcam *Dig.* 10) *om. MP.* 11) *om. F.* 12) arbores uel *Brev., Grom.* 13) finales uel terminales *Grom. cod. Erfurt.* 14) subuertunt *Grom. cod. Gud.* 15) *om. Grom.* 16) ex sua *Grom. cod. Erfurt.* 17) fecerunt *Grom. cod. Erf.* faciunt *cod. Gud.*

Tit. XXI A § 1. *cf. Lex metalli Vipasc.* 27 *sq.* (*Bruns* I[7], 294). — § 2. *cf. D.* 48, 19, 8, 2 (*Ulp.* 2240). 49, 16, 3, 10 (*Mod.* 167).

Tit. XXII § 1. *cf. Tacit. hist.* 2, 61. — § 2. *cf. supra* 1, 16. *Coll.* 13, 3 (*Ulp.* 2229). *D.* 47, 21, 1 (*Call.* 19). 47, 21, 3 (*Call.* 38). 47, 21, 1 (*Mod.* 241).

in metallum damnantur[1], humiliores in opus publicum[2], honestiores in insulam[3] amissa tertia[4] parte[5] bonorum relegantur[6] aut exulare coguntur.[7] 3. [*Brev.* Ciues Romani, qui se Iudaico ritu uel seruos suos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo relegantur; medici capite puniuntur. 4. Iudaei si alienae nationis comparatos seruos circumciderint, aut deportantur aut capite puniuntur.

5. Qui nondum uiripotentes uirgines [*D. 48,19,38,3; 4* corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur aut in exilium mittuntur. 6. Qui se suis nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub poena uinculorum redditur uel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur.

TIT. XXIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIS. [*Brev. Coll.*

1. Lex Cornelia poenam deporta- [*Brev. Coll. 1,2. 8,4* tionis infligit ei[8], qui hominem occiderit[9] eiusue[10] rei causa furtiue faciendi cum telo fuerit[11] et qui uenenum hominis necandi causa habuerit, uendiderit, parauerit, falsumue[12] testimonium dixerit, quo quis periret, mor-

---

1) damnabuntur *Grom.* 2) *exspectes:* in opus publicum damnantur. *sed cf. supra* 1, 21, 4. *infra* 5, 23, 14. 3) insula *Grom. cod. Erf.* 4) tertiam *Grom. cod. Gud.* 5) portione *Grom. cod. Erf.* 6) relegabuntur *Grom. cod. Gud.* 7) aut—coguntur *om. Grom.* 8) eis *P.* 9) occiderint *P.* 10) eius uel *LMP.* eiusque *Coll.* 11) fuerint *P.* 12) falsumue *Coll.* falsum *Brev.*

Tit. XXII § 3. *cf. D.* 48, 8, 11 *pr.* (*Mod.* 230). *Script. hist. Aug. Hadr.* 14, 2. *Orig. c. Cels.* 2, 13. *C. Th.* 16, 8, 22 (*a.* 415). 25 (*a.* 423). *BGU.* 82. 347. *Pap. Straßb.* 60 (*Arch. Papyrusforsch.* II *p.* 4). *Pap. Tebt. II,* 292. 293. — § 4. *cf. C. Th.* 16, 9, 1 (*a.* 335).

Tit. XXIII § 1. *cf. I.* 4, 18, 5. *D.* 48, 8, 15 (*Ulp.* 2017). 48, 8, 1 *pr.* 1 (*Marcian.* 169). 48, 8, 3, 5 (*Marcian.* 171). 48, 8, 16 (*Mod.* 164).

tisue causam[1] praestiterit. ob quae[2] omnia facinora in
honestiores poena capitis uindicari placuit, humiliores
uero aut[3] in crucem tolluntur aut bestiis obiciuntur.[4]
2. Homicida est, qui aliquo genere teli ho- [*Coll.1,4*
minem occidit mortisue causam praestitit. 3. [*Brev.*
Qui hominem occiderit[5], aliquando absolui- [*Coll.1,7,1*
tur, et qui non occidit, ut homicida damnatur: con-
silium enim uniuscuiusque, non factum puniendum est.
ideoque qui[6] cum uellet occidere, id[7] casu aliquo per-
petrare non potuit, ut homicida punitur[8]: et is, qui
casu iactu[9] teli hominem imprudenter occidit[10], absol-
uitur. 4. Quod[11] si in rixa per- [*Coll.1,7,2. D.48,8,17*
cussus homo perierit[12], quoniam[13] ictus quoque ipsos
contra unumquemque[14] contemplari oportet, ideo humi-
liores in ludum aut in metallum damnantur, hone-
stiores dimidia parte bonorum multati relegantur.[15]
5. Causa mortis idonea non uidetur, cum cae- [*Coll.2,7*
sus homo post aliquot dies officium diurnae uitae
retinens decessit, nisi forte fuerit ad necem caesus aut
letaliter uulneratus. 6. Seruus si plagis de- [*Coll.3,2*
fecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non
potest postulari: modum enim castigandi et in seruo-
rum coercitione placuit temperari. 7. Qui [*Coll.1,13,1.*
telum tutandae salutis[16] causa gerit, non [*D.48,6,11,2*
uidetur[17] hominis occidendi causa portare. teli [*Coll.1,*
autem appellatione non tantum ferrum contine- [*13,2*

1) causam *Coll.* causas *LMP.* 2) ob quae *LMP.* quae *Coll.* 3) aut *Coll.; om. LMP.* 4) subiciuntur *Coll.* 5) occidit *Coll.* 6) qui *Brev.* si *Coll. codd. Vindob. Vercell.; om. Coll. cod. Berol.* 7) *om. Coll.* 8) puniatur *Coll.* 9) *om. Coll.* 10) ferierit *Coll.* 11) *om. Dig.* 12) perierit *Dig.* ferierit *Coll. cod. Vercell.* fuerit *Coll. codd. Berol. Vindob.* 13) *om. Dig.* 14) quoque ipsos contra unumquemque *Coll.* uniuscuiusque in hoc collectorum *Dig.* 15) ideo—relegantur *om. Dig.* 16) salutis suae *Dig.* 17) gerit non uidetur] gerit non uideatur *Coll.* gerunt non uidentur *Dig.*

Tit. XXIII § 6. *cf. Gai.* 1, 53.

tur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.
8. Qui latronem caedem sibi inferentem uel alias [*Brev.*
quemlibet stupro[1] occiderit, puniri non placuit: alius
enim uitam, alius pudorem publico facinore defendit.[2]
9. Si quis furem nocturnum uel diurnum, [*Coll.7,2*
cum se telo defenderet[3], occiderit, hac quidem lege non
tenetur: sed melius fecerit, si[4] eum comprehensum
transmittendum ad praesidem magistratibus obtulerit.

10. Iudex, qui in caput fortunasque hominis [*Brev.*
pecuniam acceperit, in insulam bonis ademptis deportatur. 11. Mandatores caedis perinde ut homicidae
puniuntur. 12. Si putator ex arbore cum ramum deiceret[5], non proclamauit, ut uitaretur, atque ita praeteriens eiusdem ictu perierit, etsi in legem non incurrit,
in metallum datur. 13. Qui hominem inuitum libidinis
aut promercii causa castrauit castrandumue curauit,
siue is seruus siue liber sit, capite punietur[6]; honestiores publicatis bonis in insulam deportantur. 14. [*Brev.*
Qui abortionis aut amatorium[7] poculum [*D.48,19,38,5*
dant[8], etsi id[9] dolo non faciant, tamen quia[10] mali exempli res est, humiliores in metallum[11], honestiores in
insulam amissa parte bonorum relegantur; quod si ex
hoc[12] mulier aut homo perierit, summo supplicio ad-

---

1) alias quemlibet stupro] alium quemlibet stuprum inferentem *edd.* alium quemlibet stupro se petentem *Krueger.*
2) defenderunt *LMP.* 3) defendere *codd.* 4) si *codd. Vind. Verc.* qui *cod. Ber.* 5) deiecerit *codd.* 6) punietur *MP.* puniuntur *L.* 7) aratorium *MP.* 8) poculum dant] procludunt *MP.* 9) *om. Dig.* 10) *om. Brev.* 11) *cf. ad* 5, 22, 2. 12) ex hoc *Brev.* eo *Dig.*

Tit. XXIII § 8. *cf. D.* 9, 2, 4 *pr.* (*Gai.* 184). 48, 8, 1, 4 (*Marcian.* 169). *Coll.* 7, 3, 1; 2 (*Ulp.* 613). *C.* 9, 16, 2 (*a.* 243). 9, 16, 3 (4) (*a.* 265). — § 9. *cf. Coll.* 7, 3, 2; 3 (*Ulp.* 613). — § 10. *cf. D.* 48, 8, 1, 1 (*Marcian.* 169). *Cic. de nat. deor.* 3, 30, 74. — § 11. *cf. supra* 3, 5, 12. *C.* 9, 2, 5 (*a.* 241). — § 12. *cf. D.* 48, 8, 7 (*Paul.* 1266). 9, 2, 31 (*Paul.* 1807). — § 13. *cf. D.* 48, 8, 6 (*Ven.* 45); 4, 2 (*Ulp.* 2198); 5 (*Paul.* 1064); 3, 4 (*Marcian.* 171). — § 14. *cf. D.* 48, 8, 3, 2 (*Marcian.* 171).

ficiuntur. 15. Qui sacra impia nocturnaue, ut quem obcantarent, defigerent[1], obligarent[2], fecerint faciendaue curauerint, aut cruci suffiguntur aut bestiis obiciuntur. 16. Qui hominem immolauerint[3] exue eius sanguine litauerint[4], fanum templumue polluerint, bestiis obiciuntur uel, si honestiores sint, capite puniuntur. 17. Magicae artis conscios summo supplicio adfici placuit, id est bestiis obici aut cruci suffigi. ipsi autem magi uiui exuruntur.[5] 18. Libros magicae artis apud se neminem habere licet; et[6] penes quoscumque reperti sint[7], bonis ademptis ambustis[8] his publice[9] in insulam deportantur, humiliores capite puniuntur. non tantum huius artis professio, sed etiam scientia prohibita est. 19. Si ex eo medicamine, quod ad salutem hominis uel ad remedium datum erat, homo perierit, is qui dederit, si honestior sit[10], in insulam relegatur, humilior autem capite punitur. [*Brev.*

TIT. XXIV. AD LEGEM POMPEIAM DE PARRICIDIIS. [*Brev.*

1. Lege Pompeia de parricidiis tenentur[11], qui [*Brev.*

---

1) defigerent *dett.* deficerent *P.* deficerint *L.* defecerent *M.* 2) obligarint *L.* 3) immolauerit *codd.* 4) letauerit *L.* libauerint *Hu.* 5) exurantur *L.* 6) et si *M.* 7) fuerint *L.* 8) conbustis *L.* 9) ambustis his publice *transponit Hu. ante* bonis ademptis. 10) sit *L.* fuerit *MP.* 11) tenentur

---

Tit. XXIII § 15. *cf. D.* 48, 8, 13 (*Mod.* 145). *Dessau* 8746 *sqq.* — defigerent] *Senec. de benef.* 6, 35, 4. *Ovid. am.* 3, 7, 29. *Plin. nat. hist.* 28, 19. — § 16. *cf. Cic. in Vat.* 6, 14. *Hor. epod.* 5. *Plin. nat. hist.* 30, 12. *Lactant. inst.* 1, 21. *Porphyr. de abstin.* 2, 27; 56. *Min. Fel.* 9, 5. *Tert. apolog.* 7. *ad nat.* 2, 7. — § 18. *cf. D.* 10, 2, 4, 1 (*Ulp.* 632). *Liv.* 25, 1 *i. f.* 39, 16, 8. 40, 29, 11 *sq.* — non tantum] *cf. supra* 5, 21, 4. *Tert. de idolol.* 9. *Ammian.* 26, 3, 4. 28, 1, 26. — § 19. *cf. D.* 1, 18, 6, 7 (*Ulp.* 2296).

Tit. XXIV § 1. *cf. I.* 4, 18, 6. *D.* 48, 9, 1 (*Marcian.* 172). 48, 9, 9 *pr.* (*Mod.* 146). *C. Th.* 9, 15, 1 = *C. I.* 9, 17, 1 (*a.* 318—319). *Cic. pro Rosc. Am.* 26, 71 *sq.* *Isid. orig.* 5, 27, 36.

patrem matrem, auum auiam, fratrem sororem, patronum patronam[1] occiderint[2]; etsi antea insuti culleo in mare praecipitabantur, hodie tamen uiui exuruntur uel ad bestias dantur.

TIT. XXV. AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM. [*Brev. Coll. 8, 5*

1. Lege Cornelia testamentaria tenetur[3], qui [*Brev.* testamentum quodue aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit, recitauerit[4], subiecerit, suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit, quodue signum adulterinum sculpserit, fecerit, expresserit, amouerit, reserauerit[5], quiue nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raserit, corruperit, uitiauerit, uultuue principum signatam monetam, praeter adulterinam, reprobauerit; honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum dantur aut in crucem tolluntur, serui autem post[6] admissum manumissi capite puniuntur.

1[a]. Qui falsam monetam percusserint, si [*D. 48, 10, 19* id[7] totum formare noluerunt, suffragio iustae paeni-

---

del. Krüger. tenetur *Hu. qui deinde inserit:* qui patrem matrem, auum auiam, fratrem sororem, patruelem matruelem[ue], patruum auunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem uirum, generum, socrum, uitricum, priuignum priuignam, patronum patronam occiderit. 1) *om. P.* 2) occiderit *codd.* 3) tenentur *LM.* 4) *om. MP.* 5) reserauerit *P.* reseruauerit *M.* designauerit *L.* 6) et post *Hu.* (*cf. Dig.* 48, 19, 1 *pr.* 1). *similiter Mommsen:* postue. 7) in *Mommsen.*

Tit. XXV § 1. *cf. I.* 4, 18, 7. *Cic. de nat. deor.* 3, 30, 74. — qui testamentum *etc.*] *cf. supra* 4, 7, 1—4. *C.* 9, 22, 14 (*a.* 293). — aliud instrumentum] *cf. Coll.* 8, 7 = *D.* 48, 10, 9, 3 (*Ulp.* 2206). *D.* 48, 10, 1, 4 (*Marcian.* 175). — quodue signum *etc.*] *cf. D.* 48, 10, 30 *pr.* (*Mod.* 147). — quiue nummos] *cf. D.* 48, 10, 8 (*Ulp.* 2201). 48, 10, 9 *pr.* (*Ulp.* 2205). *C. Th. tit.* 9, 22. 9, 23. *Nov. Val.* 16 (14) *pr.* (*a.* 445). — serui autem *etc.*] *cf. D.* 48, 19, 1 *pr.* 1 (*Ulp.* 153). — reprobauerit] *cf. Arrian. Epictet.* 3, 3, 3.

tentiae absoluuntur. 1b. Accusatio suppositi partus nulla temporis praescriptione depellitur, nec interest, decesserit necne ea, quae partum subdidisse contenditur. 2. Qui[1] ob falsum testimonium perhibendum uel uerum non perhibendum[2] pecuniam acceperit dederit iudicemue, ut sententiam ferat uel non ferat, corruperit corrumpendumue curaverit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.[3] 3. Falsum est, quidquid in ueritate non est, sed pro uero adseueratur. [*Brev. Coll.* 8,5 [*Coll.* 8,6

4. Iudex, qui contra sacras principum constitutiones contraue ius publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur. 5. Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicuius deleuerit, mutauerit, subiecerit, subscripserit, quiue aes[4] inaurauerit, inargentauerit[5], quiue, cum argentum aurum poneret[6], aes stannumue subiecerit, falsi poena coercetur. 6. Amplissimus ordo decreuit eas tabulas, quae publici uel priuati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari[7], ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino[8] constringantur atque impositae[9] supra [*Brev.*

---

1) hi (*vel* his) qui *Coll.* 2) uel uerum non perhibendum *om. Coll.* 3) deponantur *Coll.* 4) aes *dett., interpr.; om. LMP.* 5) inargentauerit *Hu. ex cod. Paris.* 4413 *saec. IX coll. Plin. nat. hist.* 21, 5. argentauerit *cett. codd.* 6) poneret] oporteret *Mommsen,* coqueret *Hu., quorum neutrum nobis probatur.* 7) signari *dett.* signauerit *LMP.* 8) triplici lino] et triplici modo *L.* 9) impositae *Salmasius.* impositum *codd.*

Tit. XXV § 2. *cf. D.* 48, 10, 21 (*Paul.* 1916). 48, 10, 1, 2 (*Marcian.* 175). — § 4. *cf. D.* 48, 10, 1, 3 (*Marcian.* 175). — § 5. *cf. D.* 48, 10, 1 *pr.* (*Marcian.* 175). 48, 10, 32 *pr.* (*Mod.* 153). *Ed. Theod.* 90. *Cic. de nat. deor.* 3, 30, 74. — poneret] *cf. D.* 13, 7, 36 *pr.* (*Ulp.* 386). 47, 2, 20 *pr.* (*Paul.* 1787). — § 6. *cf. Suet. Ner.* 17. — amplissimus ordo decreuit] *a.* 61 *p. Chr.*

linum cerae signa imprimantur, ut exterioris[1] scripturae fidem interior[2] seruet.[3] aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.

6ª. Testamentum, quod nullo iure ualet, [*D.48,19,38,6* impune supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur aut consistere possit.

7. Qui uiui testamentum ape- [*Brev.D.48,19,38,7—9* ruerit, recitauerit, resignauerit, poena legis[4] Corneliae tenetur: et plerumque aut humiliores[5] in metallum dantur[6] aut honestiores in insulam deportantur. 8. Si quis instrumenta[7] litis[8] suae a procuratore[9] uel cognitore[10] aduersario prodita[11] esse conuicerit, tam[12] procurator quam cognitor[13], si humiliores sunt[14], in metallum damnantur[15]; si honestiores sunt[16], adempta dimidia parte bonorum[17] in perpetuum relegantur.[18] 9. Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit uel aduersario prodiderit, pro personae eius condicione[19] aut in metallum damnatur aut in insulam relegatur.[20] 10. Qui falsis instrumentis, actis[21], [*Brev.* epistolis, rescriptis sciens dolo malo usus fuerit, poena falsi coercetur; ideoque humiliores in metallum dam-

---

1) exterioris *LMP.* exteriores *dett.* exteriori *Hu.* 2) interior *MP.* interiori *cett.* 3) seruet *vel* seruent *dett.* seruauerit *L.* reseruaret *MP.* *cf. Gerhard Zeitschr. Sav. Stift.* 25, 382 *sqq., quem refutavit Erman ibidem* 26, 467 *sqq.* 4) *om. Dig.* 5) aut humiliores *Brev.* humiliores aut *Dig.* 6) dantur *LMP.* damnantur *dett. Dig.* 7) instrumentum *Dig.* 8) litis *Dig.* utilitatis *Brev.* 9) procuratore suo *Brev. dett.* 10) uel cognitore *om. Dig.* 11) proditum *Dig.* 12) *om. Dig.* 13) quam cognitor *om. Dig.* 14 humiliores sunt *Brev.* humilior sit *Dig.* 15) damnatur *Dig.* 16) honestiores sunt *LMP.* honestiores *Brev. dett.* honestior *Dig.* 17) dimidia parte bonorum *Brev.* p. b. d. *Dig.* 18) relegatur *Dig.* 19) pro personae eius condicione *Brev.* prout personae condicio est *Dig.* 20) relegatur *Brev.* deportatur *Dig.* 21) actis *dett.* acceptis *L; om. MP.*

Tit. XXV § 7. *cf. D.* 48, 10, 1, 5 (*Marcian.* 175). — § 10. *cf. C.* 4, 21, 2 (*a.* 223). 9, 6, 4 (*a.* 227). 9, 22, 3 (4) (*a.* 227).

nantur, honestiores in insulam deportantur. 11. Qui sibi falsum nomen imposuerit, genus parentesue finxerit, quo quid[1] alienum[2] interciperet, caperet, possideret[3], poena legis Corneliae de falsis coercetur. 12. Qui insignibus altioris ordinis utuntur militiamque confingunt, quo quem terreant uel concutiant, humiliores capite puniuntur, honestiores deportantur.[4] 13. Si qui de iudicis amicitiis uel[5] familiaritate mentientes euentus sententiarum eius uendunt quidue obtentu nominis eius agunt, conuicti pro modo delicti aut relegantur aut capite puniuntur. 14. Si nouos [*Lex Rom. Burg. 39,2* quicumque terminos occulte posuerit, poena falsarii teneatur.[6]

TIT. XXVI. AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA ET PRIVATA. [*Brev.*

1. Lege Iulia de ui publica damnatur, qui [*Brev.* aliqua potestate praeditus ciuem Romanum antea ad populum[7], nunc imperatorem appellantem necauerit necariue[8] iusserit, torserit, uerberauerit, condemnauerit inue publica uincula duci iusserit. cuius rei poena in humiliores[9] capite[10], in[11] honestiores insulae

1) quo quid *dett.* quod qui *L.* quodque *MP.* 2) alienum *L dett.* aliut *MP.* 3) interciperet caperet possideret *dett.* interceperit ceperit (coeperit *P*) possederit *LMP.* 4) in insulam deportantur *dett.* 5) et *LP.* 6) secundum sententiam Pauli *add. Lex Rom.* 7) prouocantem *ins. Mommsen* (*Strafr.* 242, 3. *Jur. Schr.* 3, 443). 8) *om. LMP.* 9) est *ins. Hu.* 10) capitis *Cuiacius.* 11) *del. Hu.*

Tit. XXV § 11. *cf. D.* 48, 10, 13 *pr.* (*Pap.* 725). *C.* 9, 25, 1 (*a.* 293). *Val. Max.* 9, 15. — § 12. *cf. D.* 48, 4, 3 (*Marcian.* 163). 48, 10, 27, 2 (*Mod.* 245). *Apul. flor.* 1, 8, 28. *Tert. apol.* 6, 1; 2. — § 13. *cf. D.* 47, 10, 15, 30 (*Ulp.* 1353). *C.* 9, 2, 10 (*a.* 290). *Script. hist. Aug. Comm.* 14, 7.

Tit. XXVI § 1. *cf. D.* 48, 6, 7 (*Ulp.* 2202). 48, 6, 10, 2 (*Ulp.* 1471). *Liv.* 10, 9, 3—6. *Cic. in Verr.* 1, 47, 122. 5, 54, 140 *sq. Isid. orig.* 5, 26, 6.

deportatione coercetur.[1] 2. Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt, iudicati etiam et confessi, *et*[2] qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint[3] quidue contra disciplinam publicam fecerint; tribuni etiam militum et praefecti classium[4] alarumue, ut sine aliquo impedimento legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit. 3. Lege Iulia de ui priuata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, uilla agroue deiecerit, expugnauerit, obsederit, cluserit, idue ut fieret, homines commodauerit, locauerit, conduxerit; quiue coetum, concursum, turbam, seditionem, incendium fecerit, funerari sepeliriue aliquem prohibuerit funusue eripuerit[5], turbauerit; et qui eum, cui aqua et igni interdictum est, receperit, celauerit, tenuerit; quiue cum telo in publico fuerit, templa, portas aliudue quid publicum armatis obsederit, cinxerit, clauserit, occupauerit. quibus omnibus conuictis, si honestiores sunt, tertia pars bonorum eripitur et in insulam relegantur; humiliores in metallum damnantur. 4. Creditor chirographarius si sine iussu praesidis per[6] uim debitoris sui pignora, cum non haberet obligata, ceperit, in legem Iuliam de ui pri-

---

1) coercentur *Hu.* *post* coercetur *leguntur in L haec:* qui hominem ingenuum uel ciue romanum uim ferit flagellauerit humiliores capite puniuntur honestiores in insulam. 2) et *Cuiacius; om. codd.* 3) obtemperauerit *P.* obtemperauit *LM.* 4) cohortium *excidisse putat Hu.* 5) diripuerit *Hu. secundum Dig.* 48, 6, 5 *pr.* 6) per *dett.* aut *MP.*

Tit. XXVI § 2. hac lege excipiuntur] *cf. Suet. Aug.* 45. *Tacit. ann.* 1, 77. — tribuni militum] *cf. D.* 49, 16, 12, 2 (*Macer* 60). *Polyb.* 6, 37; 38. *Cic. de leg.* 3, 3, 6. *Liv.* 28, 24, 10. *Appian. bell. civ.* 3, 56. — § 3. *cf. D.* 48, 6, 4 (*Ulp.* 1382). 48, 6, 3, 6; 5 *pr.* (*Marcian.* 165). — receperit] *cf. Cic. de dom.* 20, 51. *ad Att.* 3, 4. *in Verr.* 1, 47, 123. *Isid. orig.* 5, 26, 5. — § 4. *cf. supra* 2, 14, 5. *D.* 4, 2, 13 *et* 48, 7, 7 (*Call.* 37). 48, 7, 8 (*Mod.* 158). *C.* 8, 13 (14), 3 (*a.* 205). 4, 24, 11 (*a.* 294). 9, 12, 5 (*a.* 294). *Nov.* 60, *1 pr.* (*a.* 537).

uata committit. fiduciam uero et pignora apud se deposita[1] persequi et sine auctoritate iudicis uindicare non prohibetur.

TIT. XXVII. AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS. [*Brev.*

1. Si quis fiscalem pecuniam attrectauerit, [*Brev.* subripuerit[2], mutauerit seu in suos usus conuerterit, in quadruplum eius pecuniae, quam sustulit, condemnatur.

TIT. XXVIII. AD LEGEM IVLIAM REPETVNDARVM. [*Brev.*

1. Iudices pedanei si pecunia cor- [*Brev. D. 48,19,38,10* rupti dicantur, plerumque a praeside aut curia submouentur aut in exilium mittuntur aut ad[3] tempus relegantur.

TIT. XXIX. AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS. [*Brev.*

1. Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope [*Brev.* consilio aduersus imperatorem uel rem publicam arma mota sunt exercitusue eius in insidias deductus est; quiue iniussu imperatoris bellum gesserit dilectumue habuerit, exercitum comparauerit, sollicitauerit, deseruerit imperatorem. his antea in perpetuum aqua et igni interdicebatur; nunc uero humiliores bestiis ob-

1) apud se deposita *cf. supra ad* 2, 5, 1. 2) *om. MP.* 3) *om. Dig. F.*

Tit. XXVII § 1. *cf. D.* 48, 13, 8 (6), 1 (2) (*Ulp.* 2200). 48, 13, 15 (13) (*Mod.* 159). *Ed. Theod.* 115.
Tit. XXVIII § 1. *cf. D.* 48, 11, 3 (*Macer* 25). 48, 11, 7 *pr.*; 3 (*Macer* 27). *Plin. epist.* 2, 11, 2; 3.
Tit. XXIX § 1. *cf. D.* 48, 4, 4 *pr.* (*Scaev.* 204). 48, 4, 1 (*Ulp.* 2193). 48, 4, 2 (*Ulp.* 154). 48, 4, 3 (*Marcian.* 163). *C.* 9, 8, 5 (*a.* 397). — aqua et igni] *Cic. Philipp.* 1, 9 (10), 23. *Tacit. ann.* 3, 38; 50; 68. 4, 42. — nunc uero] *cf. I.* 4, 18, 3. — maxime exacerbatur] *cf. D.* 48, 4, 7, 4 (*Mod.* 144). *Tacit. ann.* 1, 72.

iciuntur uel uiui exuruntur, honestiores capite puniuntur. quod crimen non solum facto, sed et uerbis impiis ac[1] maledictis maxime exacerbatur. 2. In reum maiestatis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit: tanti enim criminis[2] reus non obtentu adulationis alicuius[3], sed ipsius admissi causa puniendus est. et ideo, cum de eo quaeritur, nulla dignitas a tormentis excipitur.

TIT. XXX[A]. AD LEGEM IVLIAM AMBITVS. [*Brev.*

1. Petiturus magistratus[4] uel prouinciae [*Brev.* sacerdotium si turbam suffragiorum causa conduxerit, seruos aduocauerit aliamue quam multitudinem conduxerit, conuictus ut uis publicae reus in insulam deportatur.

TIT. [XXX B]. AD LEGEM FABIAM. [*Coll.*

1. Lege Fabia tenetur, qui ciuem Romanum ingenuum, libertinum seruumue alienum celauerit, uendiderit, uinxerit, comparauerit. et olim quidem huius legis poena nummaria[5] fuit, sed translata est cognitio in praefectum[6] urbis, itemque praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem. ideoque humiliores aut in metallum dantur aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte[7] [*Coll. 14, 2*

1) aut *P.* 2) certis *MP.* 3) aliquo *P.* 4) magistratum *edd. quaedam.* 5) nummaria *Cuiacius.* summaria *codd.* 6) praefecto *codd.* 7) dimidia parte] dimidiam partem *codd.*

Tit. XXIX § 2. *cf. D.* 48, 4, 7, 3 (*Mod.* 144). — a tormentis excipitur] *cf. D.* 48, 18, 10, 1 (*Arc. Char.* 6). *C.* 9, 8, 3 (*a.* 314). 9, 8, 4 (*a* 369). *Ammian.* 19, 12, 17.

Tit. XXX A § 1. sacerdotium prouinciae] *cf. D* 50, 4, 17 (*Herm.* 17). — ut uis publicae reus] *cf. supra* 5, 26, 1.

Tit. XXX B § 1. *cf. Lex Rom. Burg.* 20. *supra* 5, 6, 14. *D.* 48, 15, 6, 2 (*Call.* 49). 48, 15, 1 (*Ulp.* 2366). 48, 15, 7 (*Herm.* 103). *C.* 9, 20, 9 (*a.* 293). 9, 20, 15 (*a.* 294). *Cic. pro Rab. perd. reo* 3, 8.

bonorum in perpetuum relegantur. 2. Si seruus sciente domino alienum seruum subtraxerit, uendiderit, celauerit, in ipsum dominum animaduertitur. quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

TIT. XXXI. DE POENIS MILITVM. [*Brev.*

1. Si pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite puniendus est. [*Brev.* et certe quaeritur, cuius criminis reus dimissus esse uideatur.[1] 2. Qui custodiam militi prosequenti[2] magna[3] manu excusserunt, capite puniuntur. 3. Qui metu criminis, [*D.49,16,16* in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militiae dedit, statim sacramento soluendus est. 4. Miles turbator pacis capite punitur. 5. Miles, [*D.48,19,38,11;12* qui ex carcere dato gladio erupit[4], poena capitis punitur. eadem poena tenetur et qui cum eo, quem custodiebat, deseruit. 6. Miles, qui sibi manus intulit nec factum peregit, nisi impatientia doloris aut morbi luctusue alicuius uel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum ignominia mittendus est.

TIT. XXXII. QVANDO APPELLANDVM SIT. [*Brev.*

1. Quotiens iusiurandum postulatur, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo iuratur. [*Brev.*

---

1) et certe—uideatur *Visig.? cf. supra* 4, 12, 5. 2) prosequente iam *MP.* 3) *om. P.* 4) dato gladio erupit] erupit, datus ad gladium *Mommsen.*

Tit. XXX B § 2. *cf. Coll.* 14, 3, 4 (*Ulp.* 2231).

Tit. XXXI § 1. *cf. D.* 48, 3, 12 (*Call.* 30). 48, 3, 14, 1 (*Mod.* 168).

TIT. XXXIII. DE CAVTIONIBVS ET POENIS APPELLATIONVM. [*Brev.*

1. Ne liberum quis et solutum haberet arbi- [*Brev.* trium retractandae[1] et reuocandae sententiae, et poenae[2] et tempora appellatoribus praestituta sunt. quod nisi iuste appellauerint, tempora[3] ad cauendum in poena appellationis quinque dierum praestituta sunt. igitur morans[4] in eo loco, ubi appellauit, cauere debet, ut ex die acceptarum litterarum continui quinque dies computentur. si uero longius, salua dinumeratione itineris[5] quinque dies cum eo ipso, quo litteras acceperit, computantur. 2. Ne quis in captionem uerborum in cauendo incidat, expeditissimum est poenam ipsam uel quid aliud pro ea deponere: necesse enim non habet sponsorem quis uel fideiussorem dare aut praesens esse; et si[6] contra eum fuerit pronuntiatum, perdit, quod deposuit. 3. Quotiens in poena appellationis cauetur, tam unus quam plures fideiussores, si idonei sint, dari possunt: sufficit enim etiam per[7] unum idoneum indemnitati[8] poenae consuli. 4. Si plures appellant, una cautio sufficit, et si unus caueat[9], omnibus uincit.[10] 5. Cum a pluribus sententiis prouocatur, singulae cautiones exigendae sunt et de singulis poenis spondendum est. 6. Modus poenae, in

---

1) non tractandae *MP.* 2) poenae *dett.* poena *MP.* 3) et poenae—appellauerint, tempora] et poena, nisi iuste appellauerint, et tempora appellatoribus praestituta sunt. Tempora *Hu.* 4) morans *Cuiacius.* ignorans si *codd.* 5) itineris *Cuiacius.* interim *MP.* integri *dett.* 6) *om. MP.* 7) per *dett.* in *MP.* 8) indemnitati *Cuiacius.* indemnitatis *codd.* 9) caueat] qui caueat uincit *cod. Oxon. Selden.* (*num ex coniectura Guilelmi Malmesburiensis?*). 10) uincet *MP.*

Tit. XXXIII § 1. *cf. C.* 7, 62, 6, 4; 6 (*a.* 294?). *Tacit. ann.* 14, 28. — acceptarum litterarum] *cf. infra* 5, 34. — § 2. *cf. D.* 17, 1, 8, 8 (*Ulp.* 909). — § 4. *cf. D.* 49, 1, 10, 4 (*Ulp.* 162). — § 5. *cf. D.* 2, 1, 11 *pr.* (*Gai.* 56). 49, 1, 17 *pr.* (*Mod.* 253).

qua quis cauere debet, specialiter in[1] cautione exprimendus est, ut sit, in qua[2] stipulatio committatur: aliter enim recte cauisse non uidetur. 7. Adsertor si prouocet, in eiusmodi tertiam cauere debet, quanti causa aestimata est. 8. In omni- [*Brev.(EK).Vesont.*[3] bus[4] pecuniariis causis magis est, ut in tertiam partem eius pecuniae[5] caueatur.

TIT. XXXIV. DE LITTERIS DIMISSORIIS. [*Brev.*

1. Ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui [*Brev.* de appellatione cogniturus est, litterae dimissoriae diriguntur, quae uulgo apostoli appellantur; quorum postulatio et acceptio intra quintum diem ex officio facienda est. 2. Qui intra tempora praestituta dimissorias non postulauerit uel acceperit uel reddiderit, praescriptione ab agendo submouetur et[6] poenam appellationis inferre cogetur.

TIT. XXXV. DE REDDENDIS CAVSIS APPELLATIONVM. [*Brev.*

1. Meritum appellationis causae capitalis et [*Brev.* ipsam rationem[7] status non nisi per nosmet ipsos prosequi possumus: nemo enim absens aut duci in seruitutem potest aut damnari. 2. Moratorias appellationes et eas, quae ab executoribus et[8] confessis fiunt, recipi non placuit. 3. Eum, qui appellat, cum conuicio ipsius

---

1) in *dett.; om. MP.* 2) quo *Rittershusius.* 3) *cf. Cuiac. Observ.* 21, 22. 4) omnis *E.* 5) pecunia *K.* 6) nec *Roever.* 7) ipsam rationem] ipsa ratione *MP.* 8) *del. Mommsen* (*Strafr.* 470, 4); *sed cf. Dig. et C. Th. infra cit.*

Tit. XXXIV § 1. *cf. D.* 49, 6, 1 (*Marcian.* 3). *C.* 7, 62, 5 (*Diocl. et Max.*).
Tit. XXXV § 1. *cf. D.* 49, 9, 1 (*Ulp.* 15). — § 2. *cf. D.* 49, 1, 4 *pr.* (*Macer* 2). 49, 5, 7 (*Paul.* 25). *C. Th.* 11, 36, 1 (*a.* 314 *vel* 315?). 3 (*a.* 320/6 [313]). 25 (*a.* 378). — § 3. *cf. supra* 5, 4, 18. *D.* 49, 1, 8 (*Ulp.* 12).

iudicis appellare non oportet; ideoque ita factum arbitrio principis uindicatur.

TIT. XXXVI. POST PROVOCATIONEM QVID OBSERVANDVM EST. [*Brev.*

1. Quotiens possessor appellat, fructus medii [*Brev.* temporis deponi conuenit. quod si petitor prouocet, fructus in causa depositi esse non possunt, nec recte eorum nomine satisdatio postulatur. 2. Si propter praedia urbana uel mancipia appelletur, pensiones eorum uel mercedes, uecturae etiam, si de naui agatur, deponi solent.

TIT. XXXVII. DE MERITIS APPELLATIONVM. [*Brev.*

1. Omni modo ponendum[1] est, ut, quotiens[2] [*Brev.* iniusta appellatio pronuntiatur, sumptus, quos dum sequeretur aduersarius impendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos.[3]

---

1) poniendum *vel* puniendum *codd.* 2) cuius *Hu.* 3) non simplos, sed quadruplos *Visigothi? cf. lex Visigoth.* 10, 2, 6, *pag.* 395 *l.* 10 *ed. Zeumer.*

Tit. XXXVI § 1. *cf. D.* 49, 1, 21, 3 (*Papir.* 8). *C. Th.* 11, 36, 25 = *C. I.* 7, 65, 5 (*a.* 378). *Symmach. epist.* 10, 33 (46. 53), 4 (*a.* 385).

II.

PAVLI FRAGMENTA MINORA.

A. *EX LIBRIS INSTITVTIONVM.*

1. Si diuortium est matrimonii et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam dumtaxat partem dotis.[1] — *Boeth. ad Cic. top.* 2, 4, 19 *p.* 303 *Bait. sub titulo*: Paulus Institutorum libro secundo titulo de dotibus.

2. Secundum Paulum in libris Institutionum accipere nomen extra ordinem sic[2] accusare aliquem, ut oporteat eum respondere sine respectu loci, temporis, condicionis, dignitatis. si quis enim accusetur de morte patris aut de eo, quod dominum morti tradere uoluerit, oportebit eum sine respectu alicuius horum respondere absque[3] dilatione cuilibet appellanti[4] illum. nam in quocumque loco eum appellauerit siue in quocumque tempore, cuiuscumque dignitatis fuerit, siue sit seruus siue liber, oportebit eum respondere uel defendere se statim, quam[5] cito appellatus fuerit. — *Comment. ineditus Theoderici cuiusdam ad Cic. de Inventione libros, cod. Bruxell.* 10057 *saec. XII, fol. 24 r. col. 6.*[6]

3. Secundum Paulum in eodem libro praeiudicium est accusanti[7] reatus ante causam. — *Theodericus l. c.*[6]

---

1) *cf. Ulp.* 6, 10; 11. *Fr. Vat.* 105—107 (*Paul.* 1512. 1513). 2) significat *Mommsen.* 3) sine aliqua *man. sec.* 4) cuilibet appellanti] cuiuslibet appellandi *man. sec.* 5) qua *cod.* 6) *edidit primus P. Thomas in Revue de l'instruction publique en Belgique tom.* XXI *p.* 30 *sq.* 7) accusati *man. sec.*

B. *EX LIBRO XXXII AD EDICTVM.*[1]

4. [2][*Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet, quia apud eum esse debet*], q[*ui*] on[*era sustinet; quod si iam di*]ssolut[*o matrimonio societas distrahatu*]r, isdem diebus prae[*cipi debet, qui*]bus[3] et solui debet.[4] [*Ita Se*[5]]r(uius) et Labeo scribunt. [*Si*] decesserit socius meus et cum putarem hereditat(em)[6]...

5.[7] [*Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam faenerauerit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, s*]i so[*cietatis nomine faener*]aueri[*t; nam si suo nomine*], quoniam sor[*tis periculum*] ad eum pertinu[*erit, usuras*] ipsum retinere oporte[*t*[8] ——————————————] Labeo ita interpretat(ur), ut societ[*a*]tis nomine tum ipse tum[9] (?) | ....

C. *EX LIBRO VIII RESPONSORVM.*

6. De retentationibus uero ... in iure hoc est in Pauli sententiis sub titulo de dotibus requirendum aut certe in Pauli responsis sub titulo de re uxoria. — *Interpr. ad Brev. C. Th.* 3, 13, 2.

---

1) *Fragmenta, quae servantur in membrana lacera, nunc exstant in bibliotheca Oxoniensi Bodleiana. primi ediderunt Grenfell et Hunt in New classical fragments and other greek and latin papyri* II, 1897, *p.* 156 *nr.* CVII; *post eos Scialoja, Rendiconti dei Lincei* 1897 *p.* 236 *sq.* (*et Bull. di Dir. Rom.* IX, 1898, 170 *sq.*), *P. Krueger, Zeitschr. Sav. Stiftg.* XVIII, 1897, *p.* 224 *sq. addita imagine phototypica, Girard, Textes*[3] *p.* 435, *qui usus est nova lectione Seymourii de Ricci, Baviera in Fontibus iuris Romani Anteiustiniani, Florentiae* 1909, *T.* II *p.* 683. 2) = *D.* 17, 2, 65, 16 (*Paul.* 495), *sicut cognovit P. Krueger.* 3) isdem diebus praecipi debet quibus] eadem die recipienda est dos, qua *Dig.* (*Trib.*). 4) *quae sequuntur, non exstant in Dig.* 5) *suppl. Krueger.* 6) cum putarem hereditatem *legit Seymour; cf. D.* 17, 2, 62 *pr.* 7) = *D.* 17, 2, 67, 1 (*Paul.* 496), *sicut cognovit Bremer, Iurispr. Antehadr.* II, 1 *p.* 254 *nr.* 159[a]. 8) *quae sequuntur, in Dig. desunt.* 9) tum ipse tum *legit Seymour de Ricci.*

D. *EX LIBRO PRIMO* ΔΥΣΑΠΟΣΠΑΣΤΩΝ.

Τῇ τῆς Δετίγνου προσηγορίᾳ πᾶσα ὕλη σημαίνεται, δι᾽ ὧν οἰκοδομεῖν οἷόν τε, καὶ χώρα[1] ταύτῃ τῇ ἀγωγῇ, ὅτε ἀλλότριαι ὕλαι βληθῶσιν εἰς οἰκοδομήν. οὔτε γὰρ ἀφαιροῦνται οὔτε ἐκδικοῦνται.

ὁ γὰρ δυοδεκάδελτος ταύτην ἐπενόησε τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ ἀπαιτεῖσθαι τὸ διπλοῦν τοῦ τιμήματος καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι τὸν κτίσαντα καταλῦσαι τὸν οἶκον. τῆς ἑαυτῆς γὰρ προνοίας ἠξίωσεν ὁ δυοδεκάδελτος τὰς οἰκίας καὶ οὔτε τῇ[2] ἀδεξιβένδουμ χώραν δέδωκεν οὔτε τῇ ἰνρέμ, ἐφ᾽ ὅσον συνέστηκεν ἡ οἰκία.

εἰ δὲ συμβῇ τὸ οἴκημα καταπεσεῖν ἔκ τινος αἰτίας, τότε ὁ τῆς ὕλης δεσπότης, εἰ μὴ[3] ἔφθασε λαβεῖν τὸ διπλοῦν τίμημα διὰ τῆς Δετίγνου, δύναται κινεῖν καὶ ἰνρὲμ καὶ ἀδεξιβένδουμ καὶ τὰς ὕλας ἐκδικεῖν, εἰ καὶ πρότερον ἐκωλύετο, εἰ μήπου ἐν εἰδήσει τοῦ εἶναι ἀλλοτρίαν ὁ ταύτην ἐμβαλὼν τοῖς οἰκήμασιν ἐνέβαλεν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ

Appellatione tigni omnis materia significatur, qua aedificari potest, et locus est huic actioni, quotiens alienae materiae inaedificantur. neque enim tolluntur neque vindicantur.

lex enim duodecim tabularum hanc actionem introduxit, ut peteretur duplum aestimationis neve cogeretur is qui aedificavit aedes dissolvere. suae curae enim lex duodecim tabularum fecit aedes neque actioni ad exhibendum neque actioni in rem locum fecit, quamdiu constat aedificium.

si vero contigerit ex aliqua causa aedificium dirui, tunc dominus materiae, nisi iam duplam aestimationem actione de tigno consecutus est, agere potest et in rem et ad exhibendum et materias vindicare, etiamsi prius prohibebatur, nisi sciens alienam eam esse is, qui iunxit aedibus, inaedificavit. ita enim et Paulus primo libro περὶ δυσαπο-

---

1) *καὶ χώρα*] *χώρα καὶ cod.* 2) *τὴν cod.* 3) *μὴ Labb.*, *μὲν cod.*

Παῦλος ἐν τῷ α' περὶ δυσαποσπάστων βιβλίῳ αὐτοῦ ἐδίδαξεν. — Gloss. Labbaei in Ottonis Thesauro III col. 1723 sq. *σπάστων (de inseparabilibus) docuit.*

DE FORMVLA FABIANA

(*EX PAVLI AD PLAVTIVM LIBRIS?*) *FRAGMENTVM VINDOBONENSE.*

Fragmentum de formula Fabiana exstat in lacinia membranacea, quae partem inferiorem duorum foliorum cohaerentium efficit. ea ex Aegypto inter papyros Vindobonam adlata in collectionem Archiducis Raineri pervenit, ubi nunc adservatur.

Primi hoc fragmentum ediderunt Pfaff et Hofmann 1888 imagine photographica adiecta[1]; post hos Krueger in Annalium Savinianorum tomo IX p. 144 sq. et in Collectione Iuris Anteiustiniani III p. 299 sq., Lenel in Palingenesiae Tom. II p. 2231 sq., Girard, Baviera in collectionibus suis. de auctore dubitatur. Paulo adscripserunt Gradenwitz in Annal. Savin. IX p. 394 sq., et Alibrandi, Opere giuridiche, I (Rom. 1896), p. 567—579, quorum opinionem sequimur.

Prioris folii utriusque paginae sedeni versus fere integri exstant; alterius folii versuum decem frustula tantum pauca servantur, ex quibus cum nullus sensus elici possit, ea non edimus.

---

1) fol. 1^b delineat Wessely, Schrifttafeln zur älteren lateinischen Palaeographie, tab. 19 nr. 42.

FOLIVM I A.

1. ———————————————————————————— olunt idua. sed[1] sunt qui contra sen*tiant. quia haec actio ex con*tractu[2] uenit et cum eo contrahetur, *licet ita concipi*atur[2] formula, quasi[3] ex delicto uenerit liberti, et est in fa*ctum et ar*bitraria, etiam uiuere[4] huic dic*[5] alienatum esse, quis[6] *manc*ipio accepit, alienationem nobis ad dominii[7] translationem referentibus.

2. Sed hoc[8] de illo quaeritur, si pro muliere dotem dederit, quis teneatur hac formula; sed in proposito et Iavolenus confitetur cum uiro actionem esse. et idem probat etiam[9] dissoluto matrimonio sed ueniret.[10] Octauenus manente quidem matrimonio posse agi cum marito et post diuortium, antequam dotem reddat[11]: quod si reddiderit[12], cum muliere, et si quid retinuerit maritus, cum utroque. hoc et ego uerum esse didici. 3. *Sed si marito debitorem*[13] suum iusserit dotem promittere libertus, secundum Iauolenum quidem et post diuortium ipse tenebitur, ut actiones suas praestet[14], si nondum exegit: sed si culpa eius soluendo esse desiit[15] debitor, periculo patroni periit.[16] sed si[17] statim potest mulier rei uxoriae agere et ante-

---

1) idua. sed *Krueger.* iduas *cod.* in diuersa scola *Lenel.* 2) *suppl. Lenel.* 3) q̄s *cod.* 4) etiam uiuere *cod.* etiam Viuianus uere *Lenel.* etiamsi uere *Mommsen.* et a muliere *Krueger dubitans.* 5) dicit *Lenel.* dicitur *Mommsen.* 6) quis *vel* quamuis *cod.* qui seruum *Lenel.* 7) ad dominii] adomini *cod.* 8) *post* hoc *lacunam statuit Lenel.* 9) idem probat etiam *Lenel.* idem pu (*vel* pn) etiam *cod.* id in rei uxoriae actionem *Krueger.* 10) sed ueniret *cod.* sed uenire ⟨tanto minus in rei uxoriae actionem. set⟩ *Lenel.* non uenire *Krueger.* 11) redat *cod.* 12) redderit *cod.* 13) sed— debitorem *om. cod.* 14) praestaet *cod.* 15) desit *cod.* 16) perit *cod.* 17) sed si] *exspectari:* 'secundum Octauenum autem' *notat Krueger.*

quam patronus[1] Fabiana formula *r*euocet[2], damnabitur maritus propter suam culpam. deinde quaeremus[3]

FOLIVM I B.

4. ———————————————————————
Laetoriae[4] noxales sunt. *sed* ———————————[5] *pa*|ter suo nomine tenebitur, non de pe*culio* ——————|[6] quis iussit alii mancipare, ut iam diximus. 5. Sed si ser*uus* ———————|[7] quaeritur, post mortem eius uel manumissionem uel alienationem dominii utrum *intra annum* dumtaxat de peculio teneatur, an et post annum de eo quod ad eum perue*nit.*[8]

6. Et ea quidem, quae non mortis causa data sunt, ita reuocat, si dolo malo alienata sint; e*a* aut*em*, quae mortis c*ausa*[9] *data sunt*[10], *omnimodo.*[11] nam in formula ita est: MORTIS CAUSA DOLOVE[12] MALO: in mortis causa enim donatione semper dolum[13] inesse praetor arbitratus est. 7. Ergo et *si*[14] fil*i*o exheredato mortis causa donauerit, tenebitur hac formula. sed cum potest ei pater legare, uideamus ne inutilis sit Fabiana formula aduersus filium. 8. Idque etiam Iulianus scri-

———

1) patr. fab. form. uocet *cod.* patronum Fabiana formula uocet *Gradenwitz.* 2) reuocet *Krueger.* uocet *cod.* prouocet *Lenel.* 3) an mulier patrono teneatur *fortasse supplendum esse Krueger putat.* 4) *antecessisse videntur:* actiones *et* legis. *plura divinari nequeunt. ad sensum desiderari actiones de revocandis eis, quae in fraudem patroni gesta sunt, non noxales esse recte perspexit Mommsen.* 5) sed si filio suo mancipare iusserit *suppl. Krueger.* sed si iussu(m) intercessit *Mommsen.* 6) uel de in rem verso quemadmodum si *suppl. Krueger.* filius autem ipse tenebitur, quemadmodum si *Girard.* 7) seruo libertus alienauerit *Lenel.* seruus iniussu patris filio mancipatus fuerit *Krueger.* 8) *plura excidisse putat Krueger.* 9) cum *cod.* 10) data sunt *suppl. Lenel.* 11) *suppl. Pfaff et Hofmann.* 12) hodie *cod.* 13) ut *cod.* 14) *om. cod.*

bit in maiore centenario, qui cum tres *filios*[1] habe*r*et, duos heredes instituit et tertio exheredato mortis causa donauit. ait enim patronum, qui tertiae partis bonorum possessionem acceperit[2], Fabiana inutiliter[3] aduersus filium usurum, quia potest ei et legare pater, nisi, inquit, commodum, quod per Falcidiam habiturus esse*t*, ei[4] minuatur. *M*arce*llus*[5] a*utem*[6] ait non esse aequom quicquam fil*io* eripi, cum etiam ex minima parte *heres* in*stitutus*[7] expulsurus sit patronum.

---

1) tres filios] treb. *cod.* 2) acciperet *cod.* 3) inusiliter *cod.* 4) eius *cod.* 5) Marcellus *Gradenwitz, Alibrandi.* arc *cod.*; *cf. D.* 38, 2, 6, *pr.* (*Marcell.* 128). 6) at *cod.* 7) heres institutus *Pfaff et Hofmann.* n̄ iste *cod.*

HERENNIVS MODESTINVS.

I.

EX LIBRIS REGVLARVM.[1]

1. Modestinus regularum libro III.[2] sub titulo de bonis libertorum et de testamentis. 'Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet, quominus ualeat testamentum.'

II.

EX LIBRIS DIFFERENTIARVM.[3]

2. Inter eum, qui in insulam relegatur[4], et eum, qui deportatur, magna differentia est[5], ut ait Herennius[6];

---

1) *Hoc fragmentum primus edidit Petrus Pithoeus filius in 'Fragmenta quaedam Papiniani etc. ex bibliotheca P. Pithoei, Lutetiae* 1573' *p.* 54 *et* 111. *id P. Pithoeus pater adscripserat exemplari editionis Sichardianae Breviarii anni* 1528, *quod iam adservatur in Bibliotheca Parisiensi Réserve F* 4. *Mommsen coniecit bonis rationibus Pithoeum fragmentum sumpsisse ex codice quodam saec. IX, cuius reliquiae adhuc exstant in codice Berolinensi lat. Fol.* 250 *f.* 1—13, *folium tamen, quo continebatur nostrum fragmentum, periit. cf. Mommsen, Jurist. Schr.* II 418—421. *praef. ad. Theodosianum p.* LXXIX. LXXX.
2) IX *Iac. Gothofr. 'neque enim III, sed libro IX Modestinus et de bonis libertorum et de testamentis egit.' Hu. cf. Mod.* 262 *Lenel.*
3) '*haec debentur codicibus quibusdam Isidoriani Differentiarum libri. ex alio primus Casp. Barthius advers.* 39, 14, *ex alio Arevalus in Isidori ed. Romana T. V. p.* 26 *edidit. utriusque lectionem composuit Lachmannus Zeitschr. f. gesch. RW.* XI *p.* 115 (= *Script. min.* I 247). *libro I. differentiarum hunc locum tribuendum esse Boecking ob D.* 48, 19, 22 (*Mod.* 7) *coniecit. ad rem cf. Isidor. orig.* 5, 27, 29 (*Bruns* II[7], 83). *D.* 48, 22, 4 (*Marcian.* 63). 48, 22, 14, 1 (*Ulp.* 2996). 48, 22, 17, 1 (18 *pr.*) (*Pomp.* 860).' *Hu. cf. Mod.* 8 *Lenel. Arevali editionem cum Lachmanno significamus littera A, Barthii littera B.* 4) relegatus est *B.* 5) differentia est *A.* est differentia *B.* 6) ut ait Herennius *Barth.* ut ait Orenius *B; om. A.*

primo quod[1] relegatum bona sequuntur, nisi fuerint sententia adempta[2], deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa: ita fit, ut[3] relegato mentionem bonorum in sententia[4] non haberi[5] prosit[6], deportato noceat. item distant etiam[7] in loci qualitate, quod cum relegato quidem[8] humanius transigitur, deportatis uero hae[9] solent insulae adsignari, quae sunt[8] asperrimae quaeque sunt paulo minus summo[10] supplicio comparandae.

---

1) quia *B.* 2) sententia adempta *A.* adempta alio modo *B.* 3) in *B.* 4) in sententia *om. B.* 5) non haberi *Lachm.* haberi non *A.* non homini *B.* 6) possit *B.* 7) et *A.* 8) *om. B.* 9) *om. A.* 10) minus summo] lentius sumpto *Hu. improbabiliter.*

DE IVDICIIS *FRAGMENTA BEROLINENSIA.*[1]

1. —— riti| —— qui|, ——————anos| —— —— ex iu|*re Quiritium n*ostrum| ——— egeretur| ——— os Latinos| —— are recte|*ex iure Q*uiritium pe|*tere* ....[2]

2. ————— rum esset. sed cum lege de bonis rebusque eoru*m* hominum ita ius dicere iudicium[3] reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, uideamus, ne uerius sit, quod quidam senserunt, et de uniuersis bonis et de singulis[4] ————————

3. ——— |est an ——————— restituendo, deinde e*x*|abundanti prae*c*epit|praetoribus, uti *|*nom***[5] redderent.

---

1) *Haec fragmenta extant in inferiore parte folii membranacei, quod anno 1876 vel 1877 in Fayûm repertum esse dicitur, nunc adservatur in Museo Berolinensi. paginae divisae sunt in columnas binas, quarum altera maiore ex parte deperdita est; alterius paginae columnae priori subscriptum est:* de iudiciis lib. II*; eiusdem paginae altera columna scriptura vacat. utra pagina prior, utra posterior sit, incertum est. fragmenta primus edidit Mommsen, Monatsberichte der Akademie zu Berlin 1879 p. 501—509 = Jur. Schriften II, 68—75; praeterea Krueger Zeitschr. d. Savigny-Stiftung I (1880), p. 93—99. II (1881), p. 83 sq., Huschke, Die jüngst aufgefundenen Bruchstücke aus Schriften römischer Juristen, Lipsiae 1880, 3—26. 54, et in Iurisprudentiae editione quinta p. 623 sq., Alibrandi, Studi e documenti di storia e diritto anno I (1880), p. 169—183, anno II (1881), p. 61—70 = Opere giuridiche e storiche, Romae 1896, I p. 374—392, Lenel in Palingensia II p. 510 n. 558—560, Krueger in Collect. libror. iuris Anteiust. III (1890), p. 298 sq. — Scripturae specimen exhibet Wessely, Schrifttafeln tab. 19 nr. 43. — De auctore fragmenti nihil constat. de Ulpiano cogitavit Mommsen, cui adsentitur Lenel fragmenta libro 16 ad edictum tribuens. cf. Edictum*[2] *p. 180 n. 4.* 2) *lacunas alii aliter explere conati sunt. cf. Voigt, Röm. Rechtsgesch.* II, 491, 69. 3) iudicia *Hu.* 4) singulis rebus *Hu.* 5) uti eorum nomine iudicia *Krueger.*

FRAGMENTVM DE IVRE FISCI.

HVSCHKII PRAEFATIO.

Una cum Gaii Institutionibus, alius tamen codicis neque eius rescripti ex reliquiis, Veronae erutum et in lucem protractum est hoc quod nunc vulgo vocatur fragmentum de iure fisci. scriptum id exstat litteris semiuncialibus nec seculo septimo vel adeo quinto inferioribus in duobus foliis valde laceris et corrugatis, ex unius complicatione, ut Goescheno probabiliter visum[1], ita factis, ut inter utrumque similiter complicatorum par unum vel duo vel tria interiecta essent, quae perierunt: quamobrem duo potius fragmenta dicenda sunt, quorum alterum a § 10 incipit. paginas quattuor infra quidem fere integras, sed supra maxime et partim in exteriore margine mutilas scriptura complet binis in quaque columnis, quae primitus fuerunt versuum plus quam vicenum quaternum, probabiliter ubique vicenum quinum, versusque singuli plerumque litteras denas septenas continent, quarum tamen pars passim perforationibus membranae periit, pars sigla sunt. dextrae parti superiori folii primi adglutinatas esse lacinias duas ab eadem manu scriptas et inter se item glutine compactas, quae quo pertineant ignoratur, nunc demum compertum est. factum est ea re, ut pars scripturae versus primi prioris columnae fol. I v. his laciniis tecta delitescat, scriptura vero in lacinia superiore tantum superior (paginae rectae), in inferiore tantum inferior (paginae versae) legi possit,

1) novissimus editor Krueger etiam seculo demum decimo octavo ea in compagem, qua nunc continentur, posse conglutinata esse iudicat.

utraque ad duos versus pertinens.[1] initium novi articuli versu paulo prominente, vel intra versum spatiolo vacuo relicto et littera initiali paulo maiore indicare, novas vero materias etiam rubricis, quibus pingendis versum integrum a scriptura vacuum reliquit, distinguere librarius instituit, in utroque tamen neque rationem neque constantiam exhibuit. rubricas a librario fuisse numeratas, indicant numerus ‘xxvi’ et sequentis rubricae pars numeri (xxv)‘ii’, qui nunc demum initio §§ 8 et 9 in margine comparuerunt: ex quibus ipsis apparet, non certo consilio, sed ut in Gaii institutionum codice, pro arbitrio etiam has rubricas distinctas fuisse. cum igitur non constet, quot articuli quaque rubrica comprehensi fuerint, nec certa coniectura, quantum interierit ante ea, quae servata sunt, hinc capi potest.

Ipse auctor ea, quae supersunt, quantum ex his ipsis conicere licet, ¦eo modo videtur digessisse, ut ius fisci tractaret I. ratione negotiorum, quae ab aliis propter publicam quandam utilitatem inutiliter geruntur sive mortis causa sive inter vivos, §§ 1—4ª. II. ratione negotiorum, quae ipsius fisci nomine maxime a servis Caesaris contrahuntur, §§ 5—7. tum ageret III. de poenis pecuniariis, quae illicite gestorum nomine in fiscum rediguntur, §§ 8. 9., ubi primum folium exit. sequitur in altero folio IV. de lucris, quae fiscus ex licitis privatorum negotiis vel mortis causa capit vel inter vivos, §§ 10—13ª, denique § 13ª transitum faciente V. de his, quae fisci ratione agere liceat sive etiam oporteat vel non, tam his, qui munere aliquo fiscali funguntur, quam privatis, §§ 14—21. qui ordo materiarum valde discrepare deprehenditur ab eo, quo Paulus Sent. lib. V. tit. 12 de iure fisci egit. cum vero ea, quae in fine

---

1) secundum Kruegerum legitur in inferiore (?):
c (vel *e* vel notatum *contra*) *iu**
e (vel *c*)*
in superiore: *ita con*
ared
videtur autem appellationes inferioris et superioris laciniae inter se confudisse.

folii primi tract antur, admodum vicina sint his, unde secundum folium initium capit, haud plus quam duo folia inter utrumque periisse existimare licet.

De aetate et auctore horum fragmentorum magna est inter viros doctos dissensio, de qua Heimbachius in repert. Lips. 1843. p. 146 seq. et Boeckingius in praefatione novissimae horum fragmentorum editionis sub finem edit. Ulp. fragm. quartae (1855) p. 145 copiose exposuerunt. et sane facilius dictu est, cuius ea non sint, licet a quibusdam esse dicta fuerint, quam cuius sint. primum igitur non sunt Pauli, neque ex Sententiarum eius neque ex libris de iure fisci: ut taceam eius librum singularem Regularum. non sunt ex illis; nam et ordo rerum alius est, de quo iam dixi, quodque maxime apparet ex § 19. collata cum simili loco D. de iur. fisc. 49, 14, 45, 3, et sententia §i 9, quae longe aliter et alio Sententiarum loco I, 6ª, 2. refertur: non ex his, quoniam Paulus iis ius fisci iusto tractatu exsequitur et proprias aliorumque opiniones vel imperatorum rescripta et decreta refert, velut D. 34,. 9, 5, 5; 11; 12; 15, quod ab huius scriptionis ratione, certas tantum et gravissimas huius iuris definitiones admittentis, prorsus alienum est. eadem de causa de Callistrati libris de iure fisci cogitare non licet. neque vero de Hermogeniani iuris epitomis, alioquin compositionis ratione similibus, id quod statim agnosces, ubi eius de hac materia expositionem in D. 49, 14, 46 et maxime quidem §§ 2. 3 cum nostris §§ 4ª. 5 contuleris.

Quod vero de aetate auctoris potissimum a C. Guil. Walchio disputatum est, eum Diocletiano anteriorem non fuisse, ne id quidem mihi probatur. leviora argumenta iam a Boeckingio refutata praetereo. speciosa tantum sunt quae ex §§ 14 et 15 et ex § 17 ducuntur. sed ad illas quod attinet, iam Pauli tempore, ut ex Sent. V, 12, 6 apparet, bona, quae ad fiscum pertinere dicebantur, sine iudicati auctoritate describi vel obsignari aut incorporari non licebat; Diocletiani vero constitutio C. 10, 1, 5 testatur, tum nec licuisse, nisi etiam forma eo nomine ab ipso imperatore data esset. et cum antea Caesarianis bona ante sententiam

inquietantibus manus opponere (quod iure naturali licebat) prohibitum quidem non esset, imperatores vero tantum procuratorem de eiusmodi iniuria adire iussissent, Diocletianus l. c. expresse universis, quorum interesset, ipsis resistendi officialibus potestatem dedit. unde intellegitur antiquius ius §§ 14 et 15 referri. sed etiam §o 17 ius posterius et latius contineri, quam C. 2, 8 (9), 1; 2, Antonini et Valeriani rescriptis a. 213 et 254 propositis, non persuadebitur ei, qui utrosque locos diligentius inspexerit. Antonini enim rescriptum eum spectat, qui fisci causam aliquando egerat, eumque, licet salarium non acceperit, in eadem scilicet causa contra fiscum patrocinium praestare vetat; cf. D. 3, 1, 11 et L. 2. C. cit. haec ipsa vero L. 2. cit. cum § 16 plane convenit. — Si tandem mihi ipsi quid videatur, dicere licet, primum fragmenta nostra et ipsa celebrioris operis celeberrimi cuiusdam ICti partem fuisse non dubito; alius enim etiam frustulum tantum qui aetatem tulisset? deinde hunc tertio seculo scripsisse et quidem post Severi excessum et ante emissam vel potius post rursus abrogatam a Macrino constitutionem Antonini Magni, qua is patrum in caducis ius sustulerat, conficitur tam ex § 4[a], in qua ius a Severo et Antonino constitutum refertur, et ex § 3, secundum quam ius patrum fiscum praecedit, quam ex iure aerarii tum ad fiscum in plerisque causis iam translato. sed et Pauli Sententias eum ob oculos habuisse verisimile est propter § 19, quam ex illis desumptam et elegantius modo formatam iure dixeris, maxime si expenderis Paulum ipsum illam sententiam vix ita concepturum fuisse, nisi imperialis sententia, quam D. 40, 1, 10 refert, praecessisset. denique si scribendi elegantiam et totam tractandi rationem considero, vix alii haec ICto quam Ulpiano, cui etiam insolentior dictio 'inconsiderata diligentia' (§ 2) convenit coll. D. 26, 10, 3, 17 vixque alii eius operi quam Regularum vel Opinionum libris assignari posse mihi videntur, ex quibus quae in Digestis superant, ostendunt, etiam his tantum certi iuris sententias, spretis aliorum auctoritatibus, comprehensas fuisse. a libro singulari vero Regularum illi

etiam hoc distulisse videntur, quod ius quoque extraordinarium, quo pertinet fiscale, iis expositum erat.

Reliquum est, ut dicam, etiam haec fragmenta post Goescheni et Lachmanni curas a Boeckingio ornatissime edita esse; quapropter ad eius tantum editionem iam supra commemoratam emendationes nostras referre consentaneum duximus. sed eae cum complusculae essent, quo facilius de iis iudicari posset, in hoc uno frustulo superiorum editorum exemplo etiam versuum codicis distinctiones retinere placuit.

AD. PRAEFATIONEM HVSCHKII ADDITAMENTVM EDITORVM.

Fragmentum de iure fisci P. Krueger codice denuo collato edidit Lipsiae 1868 addita imagine foliorum et iterum in Collectionis tomo II, p. 162 sq.

De auctore fragmenti ne nunc quidem constat, certe Ulpiano ab omnibus abiudicatur. Pauli Sententiis attribuit Lachmannus, Zeitschr. f. gesch. Reichsw. XI, 1842, p. 110 bis 118 = Scripta minora ed. Vahlen, 1876, 244—247; ad epitomam iuris posterioris aetatis pertinere putat Kalb, Roms Juristen, 1890, p. 146. vide etiam Karlowa, Röm. Rechtsgesch. I, 1885, p. 775 sq., Krueger, Quellen d. Röm. Rechts, 1888, p. 250.

FOLIVM I.

fol. 1 r. col. a.

n*t capere possi*t*.

1. Heredi eius, qui cap*e*re non poterat, defe*re*ndi potestas concessa *non*[1] est, ni*si si* ostendi possit, eius u*oluntatis* decessisse de*functum*[2], ut deferre se u*ellet.*[3]

2. Antequam quis ab alio deferatur, ipse se deferre debet, alias sero ad auxilium delationis confugit.[4] quod si per errorem se detulerit, nihil ei officit inconsiderata diligentia.

3. Ius patrum non minuitur, si se is deferat, qui solidum id, quod relictum est, capere non potest. sane si post diem centensimum patres caducum uindicent, omnino fisco locus non est.

4. Si se is deferat, cui taci[5]

col. b.

— *tres fere uersus perierunt* —

* * * consid * ————

* * ceterum ————

tam p*er*sonam ————

———— gu ————

* * * * * eius rei ————

* * * * nister uero f* ——

* q*ua*dru*p*lum * *

* nomen sequi fis * * *

*te*t*. 5. Bona *eorum*, qui cum fisco contrahun*t* *lege*[6] uac uaria[7] uelut *pign*oris[8] iure fisco o*bligan*tur[8], non solum ea, q*uae* habent, set *et*[9] ea, quae postea habituri sunt.

---

1) *suppl. Savigny.* 2) defunctum *Goeschen.* 3) uellet *Hu.* 4) confungit *V.* 5) tacitum fideicommissum *suppl. Goeschen.* 6) lege *Boecking.* 7) uicesimaria *Boecking; Hu. putat legem vacuariam eandem esse, quae in leg. Malac. c.* 64 *i. f. est* lex in uacuom uendendis *dicta.* 8) *restituit Heise.* 9) *suppl. Hu.; om. cod.*

---

§ 1. *cf. D.* 49, 14, 13, 5 (*Paul.* 971). — § 2. *cf. D.* 49, 14, 2, 7 (*Call.* 86). 49, 14, 13, 10 (*Paul.* 971). — § 3. *cf. Gai.* 2, 206. 207. 286. *Ulp.* 1, 21. 25, 17. — § 5. *cf. D.* 40, 1, 10 (*Paul.* 880). *C.* 8, 14 (15), 1 (*a.* 213). 2 (*a.* 214).

6. *E*dicto diui Traiani cau*etur*, ne qui prouincialium *c*um seruis fiscalibus contrah*ant*, nisi adsignante procuratore. quod factum dupli damno uel rel*i*quorum eius solutione[1] pe*n*satur[2] et ideo qui cu*m*

fol. 1 v. col. a.

— *tres fere uersus perierunt* —
——————— um * *
————— cus ido * * *
—— contra amo * * quae
———— sa * m ————
— o contrax ————
—— i non in cu —— ——
* u * *ta*men eo*rum* * *
* * uere cogitur na *
* * * c̄ tu ad eum lo *
* * io peruenit h̄t * *

6[a]. * *[3] Caesaris ab ad*minist*ratione reru*m su*arum itemque comm*un*ium rerum comme*r*cio non prohibentur: adeo[4] et s*t*ipulari ab his et *e*mere donatumu*e* accipere possumus, nisi *cum* in fr*a*udem portionis Caesaris fiat.

7. *Qui* mutuam pecuniam contra interdic*t*um dispensatori uicarioue eius crediderit,

col. b.

duo fere uersus perierunt
———— in *p*oenam
—— enitur quia quod
*cred*idit non amisit.
XXVI.[5]

8. *Qui contra e*dictum diui Augus*ti re*m litigiosam a *non possi*dente comparauit, praeterquam *quod*[6] emptio

1) eius solutione *cod.* exsolutione *Lachmann.* 2) pensatur *Goeschen. de* pulsatur *cogitat Krueger.* 3) serui *suppl. Hu.* (*collat. Ulp.* 20, 16), *vix recte. num* liberti? 4) ideo *scrib.* 5) *linea vacua, cuius initio hic numerus scriptus est, rubricae destinata erat.* 6) *om. cod.*

§ 8. *cf. Gai.* 4, 117. praua usurpatione] '*nam Augustus*

nullius momenti est, poenam quinquaginta sestertiorum fisco repraesentare compellitur. res autem litigiosa uidetur, de qua lis apud suum iudicem delata est. sed hoc in prouincialibus fundis praua usurpatione optinuit.

XXVII——————————[1]

9. Absentes fugitiuos uenum dari aut comparari amplissimus ordo prohibuit, denuntiata in emptorem uenditoremque poena sestertiorum quinquaginta, quae hodie fisco uindi*catur*.

FOLIVM II.

10. [2]excepto castrensi peculio b*o*n*a* sua conferre debebunt. fol. 2 v. col. a.

11. Caesare a liberto su*o* *ex* *as*se herede instituto, *filia* iure ad semisse*m* *u*ocat*ur*[3]: cum extraneis uero

---

1) *linea vacua, cuius initio numerus XXVII scriptus erat, rubricae destinata erat. cf. n.* 5 *paginae praecedentis.* 2) '*antecedentis primi versus pauca vestigia supersunt. praecesserant vero puto fere haec: "Caesaris libertus etiam minor centenario siue testamento facto siue intestato decesserit, cum liberis eius duobus uel uno uirilis pars Caesari debetur liberique ei." cf. Gai.* 3, 42. *nam in centenario commune hoc ius erat ex lege Papia, quae cum patrono ut debitam hanc partem etiam adversus duos naturales liberti liberos adscripserat, emancipatione liberorum eam minui nolebat. emancipatus igitur et patrono et suo conferebat, exceptis bonis castrensibus. Caesarem vero, patrem patriae, in cuiusque domus Augustae liberti bonis hoc ius habuisse, ex seq.* §. *probabile est. cf. Suet. Ner.* 32.' *Hu.* 3) ** cat *cod.*

---

dum actorem non possidentem rem litigiosam alienare vetat, nonnisi de praediis, quae mancipi erant, cogitare poterat, quod etiam poenae summa evincit. sed postquam exceptio etiam ad pignori hypothecaeve dationem translata erat, per quam omnium rerum etiam mobilium nomine in rem actio a non possidente creditori comparari poterat (D. 20, 3, 1, 2 = *Marcian.* 35), *mirum non est, quod rapaces procuratores poenam quoque edicti ad fundos saltem provinciales transtulerunt.' Hu.* — § 9. *cf. Paul.* 1, 6 A, 2. — § 11. *cf. Suet. Ner.* 32.

instituto, filia[1] ex semisse[2] extraneis, non et*iam* Caesari adcrescit. quod si plus semisse Caesar accepit, in id, quod plus est, etiam Caesari adcrescit.

12. Libertae Caesaris, tam manumissione quam beneficio coniunctionis[3] effectae, si testatae decedant, dimidium, si intestatae, *to*tum fisco uindicatur. sane patris et patroni ignorantis ius non minuitur.

13. Ancilla Caesaris quae quinque liberos habuerit, in nu[4]

col. b. *— tres fere uersus perierunt —*

* * n ————————
Caes ————————
* orem ————————
* X (?) milib*us* s ————————
————————
* * * edan ————————
* um * * na ————————
dicantur * * q̄ ————————
causa fisco ae ————————
p ** non possunt n ******
en *** uato contra *** n **
inter s*e* *fis*co stipulantur.

---

1) filiam *cod.* 2) semissem *cod.;* semisse modo *Hu.* 3) manumissione quam beneficio coniunctionis] manumissionis beneficio quam coniunctione *Krueger remittens ad C. Th.* 4, 12 (11), 3 (*a.* 320?). 4) numerum libertarum *suppl. Hu.*

---

§ 12. *cf. Paul.* 4, 10, 2. *Tacit. ann.* 12, 53. '*Interpretatio non tam ex Tacit. A.* 12, 53 *et Paul.* 4, 10, 2, *quam ex C. Th.* 4, 12 (11), 3 *petenda: unde docemur ingenuam, quae Caesaris servo se iunxerat, etiam ignaram, antiquo iure semper (quasi consentiente eo) libertam eius effectam esse.' Hu.* — totum fisco uindicatur] '*hoc quoque singulari iure. nam ex lege Papia privati patroni liberta quattuor liberorum iure testamenti factionem nanciscebatur, ita ut virilis pars pro numero liberorum superstitum patrono deberetur. Gai.* 3, 44. *unde suspicor Caesaris libertabus etiam sine liberorum iure testari licuisse, ut tamen liberorum ius nihil in Caesaris patroni iure mutaret.' Hu.* — non minuitur] *cf. Paul.* 2, 21 A, 7; 9.

14. E*orum* bonorum, quae a*d* fiscum pertinere dicuntur, s*i* controuersia moueatur, an*te* s*ententi*am nec obsign*ari* n*ec* describi aut incorporari possunt. idem serua*tur* et cum a sententia prouocatio interponitur.

15. Pro his bonis, quae fiscus inquietat, manus op*po*nere[1] nemo quidem prohib*e*

tur ———————— fol. 2 v. col. a.

————————

———————— tur

———————— es * *

———————— rian *

———————— pellunt

———————— io * i * * rā

————————

——— tum officium * * *

16. * * *[2] *fis*cum, a quo sa*larium* acce*p*erunt, nisi in *causis*[3] *par*en*t*um, filiorum *pupil*lo*r*umue su*orum*, causa liberto*rum* etiam, adesse *proh*ibentur, et si adfue*rint*, *i*nfamia plectun*tur*. *sa*ne hoc principa*li* bene*fi*cio impetrare non proh*i*bentur.

17. Fisci aduocati, quibus ad tempus off*icium* mandatum est, quia salarium n*o*n accip*i*unt, contra fiscum adesse non prohibentur.

18. Capite legis censoriae cauetur, ut non tan*t*um, cum quid ————————[4] praestatur, col. b. cuius rei omissa professio[5] commiss*o* *in*tra[6] quinquen-

1) optinere *cod.* 2) *praeeunte Kruegero Hu. suppl.;* advocati fisci etiam post depositum officium contra. 3) sua *Krueger; 'nec in sua causa advocatus quis adesse potest.' Hu.* 4) *utrum unus an duo an plures versus perierint, incertum est; Hu. supplet:* fisco aufertur, sed et cum non. 5) professio intra *V*[a]. 6) commisso intra *Mommsen.*

§ 14. 15. *cf. Paul.* 5, 12, 6. *C.* 10, 1, 5 *(Diocl.).* — § 16. *cf. D.* 3, 1, 10 *pr.* (*Paul.* 1436) *cum schol. Basil. Thalelaei. D.* 8, 1, 36. *C.* 2, 8 (9), 1 (*a.* 213); 2 (*a.* 254). 2, 7, 13 *pr. i. f.* (*a.* 468). 2, 7 (8), 22 (3), 1 (*a.* 505). 2, 7 (8), 24 (5), 1 (*a.* 517). — § 17. *cf. C.* 2, 8 (9), 1 (*a.* 213). — § 18. quinquennium]

ñium locum *facit.*[1] earum rerum *nomi*ne[2], quae per fraudem *fisco*[2] ablata*e*[3] sunt uel professioni subtracta*e*[4], quadruplum fisco de*p*enditur[5], alias duplum.

19. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. sane ipsum ita emere, ut manumittat, aut fideicommissam libertatem praest*are*[6] non est prohibitum.

20. Ab eo, qui reus criminis postulatus aduersam sententiam meruit, tempore reatus quocun*que* modo alienata a fisco cum quadruplis fructibus reuocantur.

21. Fideiussorem eius, qui cum dispensatore contraxit, ip . . .

1) *suppl. Mommsen.* 2) *suppl. Krueger.* 3) ablata *cod.* 4) subtracta *cod.* 5) defenditur *cod.* 6) praestare *Hu.* praestet *cod.*

cf. C. 4, 61, 2 (*Sev. et. Anton.*). *C. Th.* 4, 15, 1 (*a.* 421). — quadruplum, duplum] *cf. D.* 39, 4, 16, 10 (*Marcian.* 13). *Plin. paneg.* 40. *Lactant. de mort. pers.* 23. — § 19. *fere* = *D.* 49, 14, 45, 3 (*Paul.* 5, 12, 1^{b}). *cf. D.* 40, 9, 16, 3 (*Paul.* 918). 40, 1, 10 (*Paul.* 880). 40, 9, 11, 1 (*Marcian.* 152). — § 20. *cf. D.* 40, 9, 15, 3 (*Paul.* 927). 40, 1, 8, 1; 2 (*Marcian.* 154). 48, 2, 20 (*Mod.* 156).

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

Hunc tractatum, qui codicibus Notitiae dignitatum utriusque imperii traditus est, primus edidit Ed. Boecking in corpore iuris Romani anteiustiniani I p. 173, repetivit in quarta Ulp. fragm. editione Lipsiae 1855, p. 183. codicibus usus est Monacensi 10291 saec. XVI, nobis *V*, et Parisiensi 9661 saec. XV, nobis *P*. post eum denuo recognovit P. Krueger in collectione librorum iuris anteiustiniani II, 1878, p. 166 sq. adhibito praeter codices iam memoratos etiam codice Monacensi 794 saec. XVI, nobis *M*.

---

1. Gradus cognationum appellantur ab eo, quod personae cognatorum aliae proximiore, aliae longiore gradu sunt et ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. **2.** Omnes personae cognatorum aut supra numerantur aut infra aut ex transuerso siue a latere. supra numerantur parentes, infra liberi; ex transuerso siue a latere fratres et sorores liberique eorum, item parentium[1] fratres et sorores liberique eorum. **3.** Primo gradu supra pater et mater, infra filius et filia. **4.** Secundo supra auus, auia, infra nepos, neptis; ex transuerso frater et soror; hinc enim transuersus incipit gradus. **5.** Tertio supra proauus, proauia, infra pronepos, proneptis; ex transuerso fratris et sororis filius et filia, patruus[2], amita, id est patris frater et[3] soror, auunculus, matertera[4], id est matris frater et soror.

---

1) parentum *V*. 2) patruus et *P*. 3) *om. V*. 4) matertera magna *codd.*

6. Quarto supra abauus, abauia, infra abnepos, abneptis; ex transuerso fratris et sororis nepos et neptis, patruus magnus et amita magna, id est aui frater et soror, auunculus[1] magnus, matertera magna, id est auiae frater et soror, consobrinus, consobrina, id est qui quaeue ex fratribus aut sororibus aut fratre et sorore progenerantur[2]; sciendum tamen proprie consobrinos appellari eos, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororinos, eos autem, qui ex duobus fratribus procreati sunt[3], fratres[4] patrueles uocari, eos uero, qui ex fratre et sorore nascuntur[5], amitinos dici. [hoc gradu sunt enim patrui amitae, auunculi materterae filii.[6]] 7. Quinto gradu sunt supra atauus, atauia, infra adnepos, adneptis[7]; ex transuerso fratris et sororis pronepos, proneptis, propatruus, proamita, id est proaui frater et soror, proauunculus, promatertera, id est proauiae[8] frater et soror[9], consobrini filius, filia[10], item propius sobrino[11], sobrina, id est patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filii, filiae. 8. Sexto gradu sunt supra tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis; ex transuerso fratris et sororis abnepos, abneptis, abpatruus, abamita, id est abaui frater et soror, *abauunculus, abmatertera, id est abauiae frater et soror*[12]; item propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filii, filiae; item sobrini, sobrinae, id est qui quaeue ex duobus consobrinis progenerantur.[13]

---

1) abauunculus *codd.* 2) generantur *M.* 3) fratribus procreati sunt *M.* procreati fratribus sunt *P.* fratribus procreantur *V.* 4) fratres et *codd.* 5) nascantur *codd.* 6) hoc gradu-filii *tamquam glossema eiecimus.* 7) adnepos adneptis] abnepos abneptis *M.* 8) proaui et *MV.* 9) frater et soror] soror et frater *codd.* 10) et filia *M.* 11) sobrinus *codd.* *cf. Paul.* 4, 11, 5. 12) abauunculus—soror *suppl. Hu.* neptisque *codd.* 13) generantur *M.*

STEMMA.

Stemma, quod in pagina 187 depictum est, traditum est in codicibus legis Romanae Visigothorum seu eius Epitomae Parisiensibus 4410 (saec. IX) et 4412 (saec. IX), Vaticano reg. 1023 (saec. X), Leidensi 114 (saec. IX). addimus in pagina 186 stemmatis Leidensis exemplar secundum imaginem photographicam in minorem formam redactum. editum est primum a Iacobo Cuiacio a. 1564 in Observationibus 6, 40 ex libro, quem a Ranconneto utendum acceperat, fortasse codice Paris. 4410 (cf. Mommsen in praef. Theodosiani p. XCVIII). hunc secuti sunt multi, velut Boecking, Haenel (in editione Legis Rom. Visig. post p. 456), Huschke, P. Krueger, Mispoulet, Girard, Baviera locis iam saepe in hoc libro citatis.

STEMMA.

Tritavus	Patruus maximus

Atavus	Patruus maior	Patrui maioris filius			
Abavus	Patruus magnus	Patrui magni filius	Patrui magni nepos		
Proavus	Patruus	Patrui filius	Patrui nepos	Patrui pronepos	
Avus	Frater	Fratris filius	Fratris nepos	Fratris pronepos	Fratris abnepos

LEGE HEREDITATES		Pater	QUEMADMODUM REDEANT	
		EGO		
Uxor quae in manu viri est.	CONSANGUINEI	Filius qui ex potestate non exiit.	SUNT INTER SE	Filia quae in potestate est.
Nurus quae in manu filii est.	HI QUOQUE SUNT IN-	Nepos qui ex potestate non exiit.	TER SE CONSANGUINEI	Neptis quae in potestate est.
Pronurus quae in manu nepotis est.	ITEM CONSANGUINEI	Pronepos qui ex potestate non exiit.	SUNT INTER SE	Proneptis quae in potestate est.
Abnurus quae in manu pronepotis est.	ET HI INTER SE	Abnepos qui ex potestate non exiit.	SUNT CONSANGUINEI	Abneptis quae in potestate est.
Adnurus quae in manu abnepotis est.	SUNT QUOQUE INTER	Adnepos qui ex potestate non exiit.	SE CONSANGUINEI	Adneptis quae in potestate est.
Tripurus quae in manu adnepotis ist.	ITEM II SUNT INTER	Trinepos qui ex potestate non exiit.	SE CONSANGUINEI	Trineptis quae in potestate est.

ex codice Academico Leidensi 114.

FRAGMENTVM DE IVRE PVBLICO.

Hoc fragmentum in frustulo folii papyracei, quod ad collectionem Archiducis Raineri pertinet, litteris uncialibus saeculi V aut VI scriptum continet rubricas duas adscriptas ad marginem textus praeter paucas litteras deperditi. id primus edidit C. Wessely in 'Schrifttafeln zur älteren lateinischen Palaeographie' 1898, p. 10 nr. 24, addita in tab. X imagine; repetiit Girard in 'Textes de droit Romain' ed. tertia, Parisiis 1903, p. 481. cf. de eo Mommsen, Röm. Strafrecht, 1899, p. 301 n. 2 et p. 470 n. 5; K. Zangemeister, Litterar. Centralblatt, 1899, p. 385; M. Ihm, Centralblatt für Bibliothekwesen 16, 1899, p. 345 n. 12.

FOLIO RECTO.

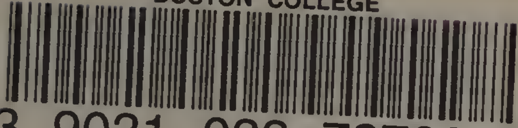
R(ubrica).[1] Catenatus esse debet, non tamen ut in carcere agat, nisi suspecta sit persona.

FOLIO VERSO.

R(ubrica).[1] Confestim[2] excusare debet apud principem praeses[3], qui appellant*em*[4] non distulit.[5]

---

1) K(apitulum) *legit Zangemeister.* 2) con *per notam scriptum est.* 3) prae *per notam scriptum.* 4) appellantem *Girard.* appellant *Wessely.* 5) *cf. D.* 28, 3, 6, 9 (*Ulp.* 2507).

BOSTON COLLEGE
3 9031 033 72700 9